

universität
wien

DIPLOMARBEIT

Titel der Diplomarbeit

Éhező Afrika mint a világ éléskamrája?

Földkereskedelem Afrikában nemzetközi együttműködés ürügyén

(Ist das hungernde Afrika in Wirklichkeit die Vorratskammer der Welt?
Bodenspekulation unter dem Schleier nationaler Zusammenarbeit)

Verfasserin

Boglárka Baki

angestrebter akademischer Grad

Magistra (Mag.)

Wien, 2014

Studienkennzahl lt. Studienblatt:

IE 057 390

Studienrichtung lt. Studienblatt:

Individuelles Diplomstudium

Internationale Entwicklung

Betreuer:

Dr. László W. Farkas

Tartalomjegyzék

Önéletrajzi összefoglaló	5
Zusammenfassung	6
Abstract	8
Összefoglalás	10
1. Bevezetés	12
1.1 A probléma felvázolása	12
1.2 A dolgozat céljai	12
1.2.1 Általános cél	12
1.2.2 Konkrét célok	13
1.3 A tanulmány szerkezete és leírása	13
1.4 A tanulmány fontossága	14
1.5 Kutatásmódszertan	14
1.6 Nehézségek	15
1.7 Köszönet	15
2. Földügyletek	16
2.1 Élelmiszerbiztonság	16
2.1.1 Kereskedelem és élelmiszer-biztonság	16
2.1.2 Nemzeti élelmiszerbiztonság	18
2.2 Földszerzések élelmiszerért	20
2.2.1 Miért kerül sor földszerzésre élelmiszerért?	20
2.2.2 Kinek az érdeke a földszerzés élelmiszerért?	21
2.2.3 A földszerzések célterületei	22
2.2.4 Miért éppen Afrika?	22
2.3 Veszélyek	23
2.3.1 A lakosság elvándorlása, kényszer-kilakoltatások és megélhetési problémák	23
2.3.2 Önellátó gazdákból munkavállalók	25

2.3.3 Környezet	26
2.3.4 A legsebezhetőbb réteg	27
2.3.5 Élelmiszerbiztonság a befogadó országban	28
2.4 A víz, mint konfliktusforrás	30
2.5 Ígéretetek és törekvések	31
2.6 Föld	33
2.7 Földügyletek	34
3. Földszerzés egyedi kontextusban – Etiópia	36
3.1 Élelmiszerbiztonság	36
3.2 A Növekedési és Átalakítási Terv (GTP)	39
3.3 Föld	42
3.3.1 Nagy volumenű gazdálkodásra szánt földek	42
3.3.2 Kisebb volumenű gazdálkodásra szánt földek	42
3.3.3 Áttelepítés és „falusítás”	44
3.4 Befektetők, szerződések	46
3.4.1 Befektetők	46
3.4.2 Szerződések	47
3.5 A befektetések hatása	49
3.5.1 A Saudi Star gambelai tevékenysége	49
3.5.2 A Karuturi tevékenysége Gambelában és Oromiában	49
3.5.3 Gambela	50
3.5.4 Etiópia	51
4. A nyerő-nyerő (win-win) szituáció keresése	53
4.1 Nemzetközi kezdeményezések	54
4.1.1 A Felelősségteljes Mezőgazdasági Beruházás (RAI)	54
4.1.2 Föld haszonbérlet	55
4.1.3 Az ENSZ Keretegyezmény	56
4.1.4 Kikötések és korlátozások	57
4.2 A földügyletek “megnyerése” a befogadó ország felelőssége	59
4.2.1 Szerződések	60

4.2.2 A nagyterületű földakvizíciók alternatívái	62
4.3 Együttműködés és befolyás	64
4.3.1 Együttműködés regionális szinten	64
4.3.2 Állami szintű együttműködés, a befogadó állam és a befektető között	66
4.3.3 Együttműködés a befogadó állam és a helyi lakosság között	67
4.3.4 Kooperáció a befektető és a helyi lakosok között	67
5. Következtetések	69
Felhasznált irodalom	75
Függelék	80

Önéletrajzi összefoglaló

2003-2008 ig vettem részt szombathelyen kéttannyelvű képzésben a Kereskedelmi és Vendéglátó Szakképzőiskola idegenforgalmi szakán. Ennek végeztével felsőfokú német nyelvvizsgát szereztem 2008-ban.

2008-ban a Bécsi Egyetemen folytattam tanulmányaimat Nemzetközi Fejlesztés szakirányon, mivel érdeklődési körömbbe tartoztak a távoli kultúrák, transzkulturális kommunikáció és a vallásokközi párbeszéd. A választható tantárgyaimat viszont szintén Magyarországon, Nyugat-magyarországi Egyetemen teljesítettem. Európai Unió ismeretek irányban szereztem meg a kellő 24 tantárgy érdemjegyeit. Ezen kívül pszichológia - pedagógia szakon is teljesítettem további 12 tantárgyargyat, amiről igazolást kaptam és amit felnőtt képzés és módszertan területén szeretnék hasznosítani.

2010-ben a Magyar Köztársaság Belügyminisztériuma Nemzetközi Osztályán egyhónapos gyakorlaton vettem részt.

2013-ban négy tantárgyat hallgattam a burganlandi Városszalónakon működő nemzetközi European Peace University-n, ahol szintén sok ismeretet szereztem és sok kapcsolatot kötöttem. Három tantárgyat - kommunikációs készségem fejlesztése érdekében - pedig a Klagenfurti Egyetemen hallgattam.

A Jézus Krisztus Egyházához tartozok, ahol tagja vagyok a segítőegyletnek és a fiatal nők elnökének első tanácsosaként kaptam elhívást.

Zusammenfassung

Seit der Nahrungsmittelkrise in den Jahren 2007-2008 gibt es ein ständig wachsendes Interesse für Agrarland.

In dieser Arbeit werden sowohl die zur Zeit laufenden Landkäufe in Afrika, südlich der Sahara, mit Verträgen zwischen ausländischen Firmen und Gaststaaten – zum Zweck des Nahrungsmittelanbaus, was oft zu Landraub und Enteignungen führt – wie auch der Zusammenhang zwischen Landkauf und Lebensmittelsicherung aus der Sicht von Investoren und Gaststaaten untersucht.

Die Arbeit besteht aus drei gut voneinander unterscheidbaren Teilen.

Der erste Teil gibt einen Überblick über die Motivationen, Hoffnungen und Ängste rund um die Landgeschäfte. Der zweite Teil befasst sich mit den Landkäufen, am Beispiel von Äthiopien, und der dritte Teil hebt die Wichtigkeit der Zusammenarbeit hervor, mit deren Hilfe die Landgeschäfte zu einer ‚win-win‘ Situation werden können.

Agrarland sichert die Lebensgrundlage, schafft Arbeitsplätze und hält das Potenzial für die Nahrungsmittelproduktion. Ein Staat kann damit die Nahrungsmittelversorgung der Bevölkerung sichern.

Eine Lösung, bei der der Staat dieses Agrarland und das damit verbundene Potenzial in ausländische Hand übergibt ist streitbar, wenn auch der versprochene Nutzen als grossartige Entwicklungschance erscheint.

Die Zweifel gegenüber dem obengenannten Modell kommen auf, weil es in solchen Ländern wie Äthiopien grosse Verbreitung findet, wo Millionen von Menschen vom UNO Lebensmittelhilfeprogramm am Leben erhalten werden (Brown 2011: 27).

In den Gebieten, die unter chronischer Lebensmittelknappheit leiden, spielen die Lebensmittelspenden eine zentrale Rolle, weil sie kurzfristige Abhilfe in Notfallsituationen schaffen, aber auf die Dauer wird damit das Problem der unsicheren Nahrungsversorgung nicht gelöst und die Ursache davon nicht angegangen. Mit oder ohne ausländische Hilfe versucht die äthiopische Regierung die durch die Lebensmittelknappheit verursachte Krise unter Kontrolle zu bringen und sieht eine Lösungsmöglichkeit darin, dass sie Agrarland auf lange Zeit hinaus verpachten.

Die Investoren sind keine Entwicklungshelfer. Diese Firmen gehen nach Afrika, damit sie dem Weltmarkt weniger ausgesetzt sind und ihre eigenen Interessen vertreten können, indem sie sich unabhängig machen und sich selbst versorgen können.

Mit Hilfe dieses Schemas können die afrikanischen Länder die Interessen der ausländischen Investoren nutzen, um ihre eigenen Probleme, wie zum Beispiel die Nahrungsmittelknappheit, zu lösen. Die Landkäufe werden von politischen Motiven bewegt, daher ist es nicht sehr wahrscheinlich, dass dieser Prozess in der nahen Zukunft gestoppt werden wird. Es ist jedoch auch nicht auszuschliessen, dass diese Entwicklung nicht in eine andere Richtung gehen wird.

Das Ziel ist nicht, dass wir die Landkäufe stoppen, doch weil wir keinen Grund haben anzunehmen, dass diese Tendenz nur kurzfristig ist, wäre es gut, solche Lösungen zu finden, bei denen beide Seiten als Gewinner hervorgehen können.

Diese Arbeit soll darauf aufmerksam machen, dass die aktuelle Landerwerbssituation nur dann zu einem positiven Ergebnis für alle Beteiligten führt, wenn diese bereit sind zusammenzuarbeiten.

Eine mögliche Strategie wäre, dass die Partner untereinander Verhandlungspositionen aushandeln, von wo aus sie imstande sein werden die Landgeschäfte zu beeinflussen, umzuwandeln und in eine positive Richtung zu wenden.

Um die zu erreichen wird es jedoch notwendig sein, dass die einzelnen Parteien zusammenarbeiten:

die Gaststaaten untereinander (auf regionaler Ebene), Gaststaat und Heimatstaat des Investors, Gaststaat und dessen Bevölkerung und schlussendlich Investor und Bevölkerung des Gaststaates.

Die Zusammenarbeit würde nicht nur die negativen Auswirkungen der grossvolumigen Landkäufe abschwächen, sondern auch die sich daraus ergebenden riesigen Ungleichheiten ausgleichen.

Wichtig wäre bei der Abwicklung der Landgeschäfte, dass der Gaststaat und dessen Bevölkerung von den Vereinbarungen möglichst viel profitieren könnten. Dies würde erwartungsgemäss dazu führen, dass die Zusammenarbeit überschaubarer und für viele besser würde. Auf diese Weise könnten solche Modelle verwirklicht werden, die die Interessen jedes Beteiligten berücksichtigen würden.

Abstract

Since the food crisis in 2007-2008 there is a growing interest in land for the production of food. This paper will focus on land acquisitions in Sub-Saharan Africa by foreign countries (and companies associated with countries) for the production of food, aligning land grabbing with the food security of both, the provider of the land and the investor. The paper will aim to consist of three interconnected parts: the first part presents an overview of the drivers, hopes and fears surrounding the land deals; the second presents the land deals in the context of Ethiopia; the third presents the importance of cooperation in the attempt to transform the land grabs and 'win' the land deals.

Land sustains livelihoods, provides significant employment and holds the potential for food production that could guarantee the future food security of a state. Leasing this land and leasing this potential to foreigners could be very controversial, but the potential benefits that are promised and expected are tempting and the land deals are perceived as a development opportunity.

Worries arise from the fact that these deals are signed for land in countries like Ethiopia "where millions of people are being sustained with food from the U.N. World Food Program" (Brown 2011: 27). Aid, in the context of chronic food insecurity is essential and necessary to fill in the gap and meet the immediate needs, but its function remains limited in addressing the underlying drivers of food insecurity. With or without the foreign aid, the Ethiopian government is trying to overcome food insecurity and foreign investment in land is seen as a mean to achieve that goal.

Investors are not development agencies, they go to Africa attempting to reduce their dependence on world markets, which serves their self-interest and contributes to their food sovereignty and food self-sufficiency. This scenario provides African countries with the possibility to exploit these foreign interests to address domestic problems and contribute to their own food security. The land deals are driven by political interests, which makes the process unlikely to stop, but at the same time does not exclude the possibility for the process to transform.

The aim is not to encourage the land grabs, but with no objective reasons to believe that this phenomenon will be short-lived, this motivates the need to find elements conducive to win-win scenarios. This paper will argue that the transition from land grabs to win-

win scenarios is unlikely unless cooperation is considered as an important factor for the transformation of the land deals. The strategy of accumulating enough bargaining power and leverage to influence, shape and transform the land deals requires cooperation on different levels: between host states (regional cooperation); between the host state and the state of origin of the investor; between the host state and the local people; between the investor and the local people. Cooperation has a role beyond alleviating the negative impacts of large-scale land acquisitions; cooperation could counter the imbalance in the power dynamics of the land deals. This would be necessary to strengthen the control of the host state and the local people over the land deals and to enhance their ability to benefit from them, which will be conducive for more beneficial, transparent and participatory investment models to emerge.

Összefoglalás

A 2007-2008-as élelmiszerválság óta folyamatosan nő az érdeklődés a termőföld iránt. A dolgozat a Fekete-Afrikában jelenleg zajló földakvizíciók kérdését – külföldi cégek élelmiszertermelési céllal kötött szerződése a befogadó állammal – vizsgálja (amelyek sokszor erőltetett, illetve erőszakos földszerzésekhez vezetnek), illetve a földszerzés és élelmiszerbiztonság összefüggéseit taglalja a befektetők és a befogadó országok szemszögéből egyaránt. A dolgozat három egymástól jól elkülöníthető részből áll: az első rész a földügyletek mögött meghúzódó mozgatórugókat, reményeket és félelmeket tekinti át, a második a földügyletek kérdését Etiópia kontextusában vizsgálja meg, míg a harmadik rész pedig az együttműködés fontosságára helyezi a hangsúlyt, amelynek segítségével a földügyletek egy mindenki számára elfogadható (win-win) helyzetet eredményezhetnek.

A termőföld megélhetést biztosít, munkaalkalmat teremt, és potenciálisan alkalmas élelmiszertermelésre, egy állam ezzel biztosíthatja mindenkori élelmezési biztonságát. Vitatható megoldás azonban az, ha az állam ezt a termőföldet és a hozzá kapcsolódó potenciált külföldiek kezébe adja, hiszen a beígért és elvárt haszon és hozadék úgy tűnhet, mint egy ragyogó fejlesztési lehetőség.

Az aggodalmak abból a forrásból táplálkoznak, hogy a fent vázolt földügyletek olyan országokban terjedtek el széles körben, mint például Etiópia, „ahol milliók élnek az ENSZ élelmezési segélyprogramjából” (Brown 2011: 27)¹.

A krónikus élelemhiányban szenvedő területeken a segélynek központi szerepe van, mert azonnali szükségleteket elégít ki, de hosszú távon nem oldja meg a bizonytalan élelmezési helyzetet és nem kezeli a problémát előidéző okokat. Külföldi segélyekkel vagy anélkül, az etióp kormány megpróbál úrrá lenni az élelmiszerhiány okozta vészhelyezeten, és az egyik megoldást a külföldiek számára hosszú lejáratra bérbe adott termőföldben látják.

A befektetők nem fejlesztési ügynökségek; ezek a cégek azért mennek Afrikába, hogy kevésbé legyenek a világ piacaira utalva, ahol a saját érdekükben meg tudják valósítani

¹ A munkában szereplő idézetek eredetileg angol nyelven kerültek publikálásra, a dolgozatban saját fordításomban szerepelnek.

saját élelmiszerszuverenitását és önellátását. Ennek a forgatókönyvnek a segítségével az afrikai országok meg tudják lovagolni a külföldi befektetők érdekeit, és saját belső problémáikat, mint pl. az élelmiszerbiztonság kérdését a befektetőkön keresztül megoldani. A földügyleteket politikai érdekek mozgatják, így nem valószínű, hogy ez a folyamat a közeljövőben megtorpan; ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a folyamat nem mozdul el valamely más irányba.

A cél nem az, hogy leállítsuk a fölfelvásárlások folyamatát, de mivel nincs okunk feltételezni, hogy ez a tendencia csak rövidtávra szól, ezért érdemes lenne megtalálni azokat az elemeket, amelyek segítségével mindkét fél nyerhet. A dolgozat arra világít rá, hogy a jelenlegi földszerzési szituáció csak akkor lesz egy minden érintett számára nyerő helyzet, ha a felek képesek együttműködni. Az egyik stratégia az, hogy a partnerek alakítsanak ki maguknak megfelelő alkupozíciót, amivel befolyásolhatják, alakíthatják, és kedvező irányba terelhetik a földügyleteket. Ehhez azonban arra lesz szükség, hogy az egyes felek között együttműködés jöjjön létre: a befogadó államok között (regionális szinten), a befogadó ország és a befektető származási országa között, a befogadó ország és saját lakosai között, végül pedig a befektető és a lakosság között. Az együttműködés nemcsak a nagy volumenű földakvizíciók negatív hatásait tudná enyhíteni, hanem a földügyletek körül kialakult hatalmi egyenetlenségeket is a helyére billenthetné. Fontos eszköz lenne az együttműködés a befogadó állam és a lakosság kezében a földügyletek lebonyolításakor, hogy minél többet tudjanak ezekből a megállapodásokból profitálni, ugyanakkor abban is bízhatunk, hogy az együttműködés révén sokkal átláthatóbb, sokak számára előnyösebb, és a döntésekbe minden érdekelt félt bevonó befektetési modellek jöhetnének létre.

1. Bevezetés

1.1 A probléma felvázolása

Afrikában, akárcsak a világ többi részén, az elmúlt évtizedek során meglehetősen ellentmondásos helyzet alakult ki: míg a népesség nagyobbik hányada alultáplált és élelemhiánnyal küzd, kormányaik külső partnerekkel kötnek megállapodásokat a mezőgazdasági termények értékesítését illetően. A dolgozat arra kíván választ találni, hogy milyen kihívásokkal kell megküzdenie az állampolgároknak, különösen Fekete-Afrika gazdáinak illetve néhány ázsiai termelőnek, másfelől azt szeretné vázolni, hogyan alakult ki a jelenlegi helyzet és milyen tendenciák figyelhetők meg a folyamatok hátterében.

A kutatás legfőbb kérdése arra irányult, hogy miként jönnek létre a régióban kötött földszerződések, és hogyan alakul az élelmiszer exportja. Az alapvető kérdések az alábbiak voltak:

- a. Milyen kihívásokkal kell a kormányoknak és a lakosságnak szembenéznie a földszerződések kapcsán?
- b. Milyen intézkedések történtek eddig annak érdekében, hogy nyerő-nyerő (win-win) helyzet alakuljon ki?
- c. Mit tett az etióp kormány annak érdekében, hogy kárpótolja azokat az embereket, akik a külföldi befektetőkkel kötött földügyletek kapcsán veszítették el birtokaikat?

1.2 A dolgozat céljai

1.2.1 Általános cél

A dolgozat fő célja az, hogy rávilágítson: a jelenlegi földszerzési helyzet csak akkor lesz egy minden érintett számára nyerő helyzet, ha a felek képesek együttműködni.

1.2.2 Konkrét célok

- a. A földügyletek mögött meghúzódó mozgatórugók, remények és félelmek feltárása és bemutatása.
- b. A földügyletek kérdésének megvizsgálása Etiópia kontextusában.
- c. Az együttműködés fontosságának hangsúlyozása.

1.3 A tanulmány szerkezete és leírása

A dolgozat szerkezete négy fő részre és több alfejezetre oszlik.

A Bevezetés (a jelen fejezet) bemutatja a vizsgált problémát és a kutatás általános és konkrét céljait, fontosságát, indokoltságát.

Beszámol a kutatásban használt módszerekről és azokról a nehézségekről, amelyekkel a szerző a munka során találkozott.

Az első fő fejezet a földügyletek témakörét járja körül általánosságban.

Kitér az élelmiszerbiztonság kérdésére a kereskedelem és az ország egészének működőképessége szempontjából egyaránt. Megvizsgálja az élelmiszertermelés-célú földszerzések okait, és azt, hogy kiknek állnak érdekében az ilyen irányú beruházások. Elemzi a földszerzések célterületeinek kiválasztását is.

Felsorolja azokat a veszélyeket, amelyek a lakosság körében, a gazdasági életben és a környezetben jelentkezhetnek a földszerzések következményeként.

A második fő fejezetben egy konkrét ország – Etiópia – példája alapján vizsgálja meg a földszerzések hatását a helyi gazdasági és politikai életre, az emberek megélhetésére. Külön elemzi a nagy és a kis földterületek érintettségét, a befektetők csoportjait és a velük kötött szerződések jellemzőit, számos konkrét példát felsorolva.

Az utolsó, harmadik fő fejezet a nyerő-nyerő (win-win) szituáció keresésére tesz alternatív javaslatokat figyelembe véve a nemzetközi gyakorlatot és a kapcsolódó,

nemzetközileg elfogadott egyezményeket. Kitér a regionális és az állami szintű szabályozás kérdéseire, valamint a helyi lakossággal történő lehetséges kormányzati és befektetői együttműködés szükségességére.

A szakdolgozat érdemi része a következtetések összefoglalásával zárul.

Végül a felhasznált irodalom kerül felsorolásra, valamint az olvasó a függelékben csatolt információs anyag (grafikonok, ábrák és plakátok) segítségével egészítheti ki a témáról szerzett ismereteit.

1.4 A tanulmány fontossága

A tanulmány célja az, hogy a Kelet-Afrikában, elsősorban Etiópiában megkötött földügyletek révén kialakult élelmiszerbiztonság kérdését járja körbe. A dolgozat több kérdést is igyekszik közelebbről megvizsgálni, mint például azt, hogy miként profitálhatna jobban a helyi lakosság a földügyletekből azáltal, hogy a kormányokkal és a befektetőkkel is szorosabb együttműködést hoznak létre; vagy azt, hogyan lehetne a döntéshozatali folyamatokat oly módon befolyásolni, hogy egy mindenki számára elfogadható (win-win) helyzet alakuljon ki.

A dolgozat szerzője javaslatokat fogalmazza meg az etióp kormány számára a földügyletek jövőbeli reformjait, valamint azok végrehajtásai módozatait illetően. A tanulmány szerzője azt tanácsolja, hogy az ország termőföldjeinek hasznosítása során proaktív módon vonják be a helyi gazdákat annak érdekében, hogy a világ e kevésbé privilegizált szegletében igazságosabban lehessen elosztani az élelmiszerkészleteket.

Remélhetőleg a tanulmány más kutatók munkájához is hozzájárul majd.

1.5 Kutatásmódszertan

Jelen dolgozat kutatási eredményeit elsősorban kvalitatív kutatási módszerek és dokumentumok elemzése (desk research) révén kaptuk; a földügyletek és az élelmiszerbiztonság kapcsolatának kérdését elméleti megközelítésből vizsgáltuk. A

tanulmány vegyesen használt fel különböző nyilvánosságra hozott forrásokat, amelyeket kritikus szemmel dolgozott fel. A dolgozatban feldolgozásra kerültek statisztikai dokumentumok, helyi és nemzetközi szervezetek kiadványai, újságcikkek és ENSZ-dokumentumok. A fenti forrásokat a földügyletek és azok gazdasági aspektusainak vizsgálata céljából válogattuk.

1.6 Nehézségek

A rendelkezésre álló idő rövideje miatt e kutatás nem térképezhette fel mindazokat az okokat és tényezőket, amelyek a különböző földügyletek háttérében húzódnak meg, így nem vázolhatta fel a téma összes politikai, gazdasági és történelmi aspektusát, sem pedig azokat az egyéni motivációs tényezőket, melyek szintén befolyásolhatják a folyamatokat.

Éppen ezért a téma további kutatást igényel, mely reményeink szerint hozzájárul majd ahhoz, hogy a világ e hátrányosabb helyzetű régióiban javuljon az élelmiszertermelés és a megtermelt javak elosztása.

1.7 Köszönet

Szeretném köszönetemet kifejezni mindazoknak, akik segítsége nélkül a szakdolgozat megírásáig. A konzulensemnek, Dr. W. Farkas Lászlónak köszönöm rugalmasságát, szakértői tanácsait és folyamatos biztatását; az ő rendíthetetlen támogatása nélkül e dolgozat biztosan nem valósult volna meg. Köszönöm továbbá a Bécsi Egyetemnek, (Uni Wien) és az EPU könyvtárosainak, hogy segítettek felkutatni a releváns szakirodalmat. Illetve köszönöm még a Bécsi Egyetem és az EPU adminisztratív munkatársainak segítségükért, továbbá hálás vagyok azoknak, akik támogatása nélkül nem juthattam volna el idáig: a jó Istennek, a szüleimnek és a nagyszüleimnek.

2. Földügyletek

2.1 Élelmiszerbiztonság

Élelmiszerbiztonságról akkor beszélünk, amikor a teljes lakosság számára mindig és mindenkor rendelkezésre áll fizikai, társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt elegendő mennyiségű biztonságos, és megfelelő tápértékkel rendelkező élelem, amely egyfelől kielégíti táplálkozási igényeiket, másfelől összhangban van az egészséges és aktív élethez szükséges étkezési preferenciáikkal.²

Az ENSZ legfrissebb adatai szerint a világ népessége 2050-re várhatóan eléri a kilenc milliárd főt. A megnövekedett népesség illetve a növekvő bérek figyelembevételével az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) becslése szerint 2050-re az élelmiszer iránti igény 70 százalékkal lesz magasabb a jelenlegi szintnél.³

A demográfiai nyomás, a pazarló életmód illetve a változó táplálkozási szokások hatást gyakoroltak a globális gazdaság modellre, amely az energia, víz és az élelmiszer egyensúlyára épít. Mindez bizonytalanságot hoz magával, gerjeszti az erőforrások megszerzésért folytatott versenyt és arra készíteti a folyamat résztvevőit, hogy megpróbálják biztosítani ezeket a gazdaság alapjait képező elemeket. A globális élelmiszerellátás felépítését végiggondolva az élelmiszerbiztonság, az önellátás illetve az élelmiszer-szuverenitás egyre nagyobb figyelmet kap majd rövid és hosszú távon egyaránt, és már nemcsak a fejlődő országok vonatkozásában fogják ezeket a kifejezéseket emlegetni.

2.1.1 Kereskedelem és élelmiszer-biztonság

“Egy ország élelmiszerellátása azon múlik, hogy milyen mértékben tud önellátó lenni. Az ENSZ mezőgazdasági jelentése (World Agrarian Report) azt tanácsolja, hogy az alapvető élelmiszereket mindenhol helyben állítsák elő” (Dür 2010). Amennyiben a

² A FAO hivatalos honlapja – Élelmezésbiztonsági Bizottság; <http://www.fao.org/cfs/en/> [Megnyitva: 2013.08.20]

³ Ibid., <http://www.fao.org/news/story/en/item/35571/icode/> [Megnyitva: 2013.09.10]

helyi termelés, a helyi lehetőségek illetve a helyi kereslet nem áll összhangban egymással, a világ országai kereskedelemmel hidalják át a problémát, azaz az élelmiszerellátási láncot veszik igénybe. Ám míg az élelmiszer iránti kereslet állandó, az ellátás nem az, hiszen az függhet a környezettől (kedvezőtlen időjárás, klímaváltozás), befolyásolhatják politikai tényezők (kiviteli embargó vagy védővámok bevezetése) illetve meghatározhatják gazdasági tényezők is (áringadozás, spekuláció, stb.).

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) hat főbb tényezőben látja az „élelmiszer – ár – biztonság” hármasság közötti egyensúlyt: népességnövekedés, a táplálkozási szokások változása, az olajért vagy élelmiszerért folytatott földszerzési láz, a kedvezőtlen időjárás által sújtott mezőgazdasági termelés, illetve más energiaalapú tényezők (üzemanyag vagy műtrágya árának emelkedése); végül pedig a Nyugat eltorzult árképzési mechanizmusai (túlzott állami támogatást élvező gazdaságok az Egyesült Államokban vagy Európában).⁴ A népesség egyre nő, és a javuló gazdasági feltételek lehetővé teszik, hogy több mint három milliárd ember fogyasszon egyre több állati eredetű élelmiszert (húst, tejet, tojást), így az állatok etetése folyamatosan növeli a gabonafélék, a kukorica és a szójabab iránti keresletet (Brown 2011: 24). A termőföld és az élelmiszer eltérő szerepet játszik az üzemanyag-termelés szempontjából: az Egyesült Államokban megtermelt 400 millió tonna gabonából 126 millió tonnát etanol előállítására fordítanak, és amikor az olajárak megemelkednek, a gabona az üzemanyag-előállítás legfőbb alternatívájaként jelenik meg (Brown 2011: 25). A kedvezőtlen időjárás meglepetésszerűen alacsony hozamokat eredményezhet, és rövid időn belül élelemhiány alakulhat ki.

Az 2007 és 2008 között kialakult élelmiszer-áremelkedésekkel a szabad kereskedelmet és a nemzetközi piacok létjogosultságát támogató liberális modellbe vetett bizalom megingott. A főbb gabonaexportőrök jelentősen visszafogták kivitelüket, (így a főbb búzaexportőrök, mint Oroszország vagy Argentína, illetve a rizs-export legfőbb képviselője, Vietnám; de ugyanezt tették a kevésbé jelentős búza- és rizsexportőrök is), s az exportok korlátozása pánikot keltett az importőrök körében (Brown 2011: 26).

⁴ A NATO hivatalos honlapja – Élelmiszer és biztonság;

http://www.nato.int/docu/review/2008/05/FS_QA/EN/index.htm [Megnyitva: 2013.10.03]

További problémákhoz vezetett az, hogy nemcsak a helyi árak növekedtek, de az élelmiszerhiány kialakulásától is sokan tartottak, például az időjárás viszontagságai által sújtott Ukrajnában vagy a szárazságtól szenvedő Ausztráliában. Mindez újabb exportkorlátozásokhoz és pánikszerű élelem-felhalmozáshoz vezetett, ami újabb embargót és további áremelkedést vont maga után (Headey, et al. 2010). Az áremelkedések már önmagukban is gondot jelentettek, de további export-embargók eshetőségével együtt világossá vált, hogy egyfelől „az az ország, amely élelmiszert tud termelni, annak megsokszorozódik a geopolitikai jelentősége” amely viszont élelmiszerimportra szorul, az rendkívül sebezhetővé válik (Brown 2011: 26). Az országok pedig azt a tanulságot vonták le, hogy az élelmiszer-biztonság megőrizhető, de a problémák kereskedelemmel nem megoldhatók.

2.1.2 Nemzeti élelmiszerbiztonság

A FAO adatai szerint a 2006 és 2008 közötti időszakban 850 millió körül volt az alultápláltak száma világszerte.⁵ A logika azt diktálná, hogy ezekkel a rászorulókkal kellene foglalkozni, számukra biztosítani a tartós élelmiszerellátást és az élelmiszerbiztonságot. A dolog azonban úgy áll, hogy a nemzetközi szintű élelmiszerbiztonságnak még nem jött el az ideje, mivel az egyes nemzetek saját élelmiszerbiztonságuk kialakításával vannak elfoglalva, és a problémákat saját kútfőből oldják meg. A fent felsorolt dilemmákat (az élelmiszer iránti növekvő kereslet, a mezőgazdasághoz kapcsolható természetes forrásokra nehezedő nyomás vagy az árak és a kínálat kereskedelmi megoldásaiba vetett kétség) az államok egyre inkább kihívásként élik meg, és igyekeznek országos szinten saját erőforrásaik felhasználásával mindent megtenni a problémák elhárítása érdekében.

Kína esetében a képlet meglehetősen egyszerű: a világ termőföldjének 10 százaléka Kínában található, de ezen a területen olyan mennyiségű élelmiszert kellene termeszteni, amely a világ népességének 20 százalékát látná el élelemmel.

Kétséges Kína mezőgazdaságának fenntarthatósága is: az észak-kínai síkság biztosítja „Kína búzájának felét és kukoricájának egyharmadát”, de ott a termelés a „túlpumpáláson” alapul (Brown 2011: 26). A „túlpumpálás” az úgynevezett „vízalapú

⁵ A FAO hivatalos honlapja. Hunger Portal; <http://www.fao.org/hunger/en/> [Megnyitva: 2013.10.26]

élelmiszer-golyóval” kapcsolatos, ami a víz és a föld túlzott használatára vonatkozik, és hosszú távon nem tartható fenn (Brown 2011). Kína az élelmiszer tekintetében önellátó és megvalósította az élelmiszerbiztonságot, de a növekvő népesség és középosztály, a intenzívebbé váló urbanizáció és iparosítás növekvő nyomást gyakorolnak az ország föld- és víztartalékára (Friis, et al. 2010: 14). Ezen tényezők tudatában próbálják elkerülni a bizonytalanságokat és uralni a helyzetet, azaz Kína külföld felé tekint, hogy biztosítsa élelmiszerkészletét.

‘Go Abroad’ outward investment strategy, some 30 agricultural cooperation deals have been sealed in recent years to give Chinese firms access to ‘friendly country’ farmland in exchange for Chinese technology, training and infrastructure development funds. (Branford 2011: 80)⁶

Kínával ellentétben Szaúd-Arábiában a ‘vízalapú élelmiszer-golyó’ már ‘szétrepedt’; a nem megújuló fosszilis víztartalékok folyamatos kimerítésének eredményeként Szaúd-Arábia 2016-ra azt tervezi, hogy teljesen felhagy a folyamatosan támogatott vízigényes gabonatermeléssel (HLPE 2011: 19). Szaúd-Arábia élelmiszer tekintetében nem önellátó és az élelmiszerimportra szorul, hogy fenntartsa lakosságát. Mivel a nemzetközi élelmiszerpiac nem tudja garantálni az árak stabilitását és a készletet, Szaúd-Arábia - Kínához hasonlóan - a külföld felé tekint: “az Abdullah Király Mezőgazdasági Kezdeményezés külföldi földre végez befektetéseket, hogy növekedjen a Szaúd-Arábia számára szükséges élelmiszer mennyisége” (HLPE 2011: 19). Ez hosszú távon biztosítaná az élelmezést, a zavartalan készletet és a stabil árakat.

The need to increase food production, against the backdrop of resource limits, soil erosion, and social vulnerability, puts the question of land at the center of a new security agenda. New risks are being created for investors, for communities and for nations, which must now be acknowledged and dealt with. (ESI 2012: 1)⁷

Az élelmiszerkészlet biztosítása nem az egyedüli oka a földszerzésnek. A “területen kívüli mezőgazdaság” mellett Annelies Zoomers hat másik okot sorol fel:

⁶ „A ‘menj külföldre’ külföldi befektetési stratégia részeként mintegy 30 mezőgazdasági együttműködés jött létre az utóbbi években, ami a kínai cégek számára elérhetővé teszi a ‘baráti országok’ földjeit cserében a kínai technológiai, oktatási és infrastruktúrafejlesztési alapokért.” (Branford 2011: 80. Ford.: B.B.)

⁷ „Az élelmiszertermelés növelésének szükségessége a források korlátainak növekedésével, a talajerózióval és a társadalmi sebezhetőséggel ellentétben az új biztonsági program központi kérdésévé teszi a föld kérdését. A befektetők, a közösségek és a nemzetek számára új kockázatok jönnek létre, amiket tudomásul kell venni, és amiket kezelni kell.” (ESI 2012: 1. Ford.: B.B.)

bioüzemanyag, föld-befektetésnek, védett területek és speciális gazdasági zónák kialakítása, nagyszabású turistakomplexumok, nyugdíjas és lakossági kivándorlás, bevándorlók földvásárlásai a hazájukban (Zoomers 2010). Az ok, amelyet ebben a dolgozatban elemzünk, a “területen kívüli mezőgazdaság”, mint az élelmiszer biztosításának egyik formája.

2.2 Földszerzések élelmiszerért

The term ‘land grab’ generally refers to large-scale, cross-border land deals or transactions that are carried out by transnational corporations or initiated by foreign governments. (Zoomers 2010: 429)⁸

Az élelmiszerért, energiáért és befektetésért történő földszerzések a jelenlegi földszerzések alaptípusai (HLPE 2011: 8). A 2007-2008-as élelmiszerválság óta növekszik az érdeklődés az élelmiszertermelési célú földszerzés iránt. Ez a dolgozat a külföldi országok (vagy az országokkal szövetséges cégek) földszerzésre fókuszál, összevetve a földszerzést mindkét fél (a földet biztosító és a befektető) élelmiszerbiztosításával.

2.2.1 Miért kerül sor földszerzésre élelmiszerért?

Erre a kérdésre kettős válasz adható. Az első az ár. 2000 januárjában a FAO élelmiszerár-indexe 90, 2012 januárjában 215 volt⁹ – 10 év alatt az élelmiszer ára megduplázódott. A második megközelítés a készlet. Joachim von Braun, a Nemzetközi Élelmiszerpolitikai Kutatóintézet igazgatója így fogalmaz: “Az importáló országok észrevették, hogy a nemzetközi piactól való függés sebezhetővé tette őket – nemcsak az emelkedő árak, hanem - és legfőképp - az akadozó beszállítások miatt is” (Blas 2008). Az önellátás újra felbukkant a nemzeti gazdasági programokban, a források, elsősorban a termőföld és a vízhiányos volta, ami közvetlen kapcsolatban van az

⁸ „A ‘földszerzés’ kifejezés nagyszabású, határon átnyúló földügyletekre vagy tranzakciókra vonatkozik, amelyek nemzetek közötti vállalatok által jönnek létre vagy amelyeket külföldi kormányok kezdeményeznek.” (Zoomers 2010: 429. Ford.: B.B.)

⁹ A FAO hivatalos honlapja - “The FAO Food Price Index is a measure of the monthly change in international prices of a basket of food commodities.” “A FAO élelmiszerár-indexe az élelmiszertermékek árának nemzetközi áráiban havonta bekövetkezett változásokat méri.”
<<http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/> Ford.: B.B.>

élelmiszertermeléssel, megerősítette a sebezhetőség érzését. A kormányok félelme 'az élelmiszerár és készlet okozta hazai társadalmi bizonytalanságtól és a politikai instabilitástól' nőtt (Daniel, et al. 2009: 2). Biztosítani kell az árakat és az ellátást. Az importáló nemzetek úgy döntöttek, hogy a "termelés feltételeit" azzal biztosítják, hogy külföldön bérelnek földet (Friis, et al. 2010: 14). Ez további lökést adott az élelmiszerért történő földszerzéshez, ami így létező és növekvő jelenséggé alakult.

2.2.2 Kinek az érdeke a földszerzés élelmiszerért?

In response to the food crisis, in early 2008 the South Korean government announced that it was formulating a national plan to facilitate land acquisitions abroad for Korean food production, with the private sector leading the effort. (Daniel, et al. 2009: 3)¹⁰

A biztonság szemszögéből nézve, a fő befektetők az Öböl-menti országokat (Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírátsok, Katar, Bahrein, Omán, Kuvait, Jordánia), valamint az ázsiai országokat (mint Kína, Dél-Korea, Japán és India) vonták bele az élelmiszertermelés céljára történő külföldi földszerzésbe (Friis, et al. 2010: 13). A befektetők két fő csoportra oszthatók: azokra, amelyek alacsony mezőgazdasági kapacitással rendelkeznek (Öböl-menti országok), és olyanokra, amelyek a növekvő élelmiszerigény gyakorol nyomást (ázsiai országok). Amiben közösek az az erőfeszítés, hogy a jövőben is biztosítsák az élelmiszert. Már említettük, hogy Kína, Szaúd-Arábia és Dél-Korea nemzeti stratégiájának az a célja, hogy külföldön próbálkozzanak, míg a többi résztvevő a többi Öböl-menti ország, amelyek nemzeti befektetési alapokat hoznak létre, és politikai lépéseket is tesznek külföldi földszerezések érdekében (Cotula 2011: 1). Más szerzők megemlítik, hogy Líbia és Egyiptom is érdeklődést mutat ezen törekvés iránt (Branford 2011: 81).

A nemzeti stratégiák jól tükrözték a befektetők hosszú távú terveit, hiszen a földszerezések reális alternatívát kínáltak az élelmiszertermelés területén. Az élelmiszerszükségletek és az igény az ellátás folyamatos biztosítására indokoltak, az erőfeszítéseik, hogy csökkentsék a világpiactól való függőségüket saját érdekeiket

¹⁰ „Az élelmiszerválságra válaszolva 2008 elején a dél-koreai kormány bejelentette, hogy olyan nemzeti tervet fogalmaz meg, ami lehetővé teszi a földszerezéseket külföldön a koreai élelmiszertermelés céljából. Ebben vezető szerepet szántak a magánszektornak.” (Daniel, et al. 2009: 3. Ford.: B.B.)

szolgálják és hozzájárulnak ahhoz, hogy az élelmiszer szempontjából önállóak és önellátóak legyenek.

2.2.3 A földszerzések célterületei

A legtöbb földszerzés “Afrikában (Szudán, Etiópia, Madagaszkár, Mozambik és Tanzánia), Délkelet-Ázsiában (Kambodzsa, Laosz, a Fülöp-szigetek, Indonézia) és Kelet-Európa egyes részein (pl. Ukrajna) fordul elő” (Cotula 2011: 2). A források kiemelik, hogy a befektetések Afrika Szaharától délre eső részére koncentrálnak (Schoneveld 2011). Etiópiában, Mozambikban, Ugandában, Szudánban, Maliban és a Kongói Demokratikus Köztársaságban klaszter is alakult a külföldi földbefektetésekre (Friis, et al. 2010: 13). Így Afrika Szaharától délre eső része lett a földszerzések első számú célpontja.

2.2.4 Miért éppen Afrika?

“Becslések szerint a világ termőföldtartalékának 80%-a Afrikában és Dél-Amerikában található” (Friis, et al. 2010: 6). Ha arra próbálunk válaszolni, hogy miért Afrika a legfőbb célpont a földfelvásárlók számára, az első válasz az, hogy mert itt található olyan minőségű föld, amely mezőgazdasági termelésre alkalmas, másodsorban pedig itt olcsó is a termőföld. 2009-ben az Egyesült Államokban egy hektárnyi földbérlet éves díja 7000 USA dollár körül mozgott, Argentínában, Brazíliában és Lengyelországban \$5000 és \$6000 között, Németországban elérte a 22000 dollárt; az afrikai kormányok ugyanakkor hajlandók a földeket 99 évre bérbe adni egy rendkívül képletes, mindössze 800 és 1000 dollár/hektár/év közötti összegért cserébe. (ESI 2012: 11) Tehát Afrikai azért kedvelt célpont, mert van elég víz és termőterület, mert a földbérlet olcsó, és mert az afrikai „kormányok szívesen látják a külföldi befektetőket és hajlandók számukra kedvező feltételeket szabni” (ESI 2012: 10). A fenti tényezők összessége teszi Afrikát a földügyletek listavezetőjévé.

2.3 Veszélyek

Many rural households depend on combining shifting cultivation, livestock, and forest resources to survive in their variable environments. Many recent land acquisitions by large scale investors have displaced them, damaging local livelihoods, food security and access to key resources. (HLPE 2011: 34)¹¹

2.3.1 A lakosság elvándorlása, kényszer-kilakoltatások és megélhetési problémák

Annelies Zoomers szerint a hét legfőbb földszerzési tényező közös eleme az emberek kiszorítása, vagy kitelepítése egy adott földterületről. „Fejlődés eredményeképpen bekövetkező elvándorlásról”¹² akkor beszélünk, amikor a kormányok a fejlődés jelszavával, a befektetés-ösztönzések égisze alatt, és sokszor a szép közös jövő reményében arra kényszerítik a helyi lakosokat, hogy váljanak meg földjeiktől, hogy nagyszabású projektek valósulhassanak meg azon a területen. Ebben a kontextusban a földszerzés fogalma nagyon is hasonló, hiszen a földszerzések során is az alábbi jelenségek figyelhetők meg: a kényszer-kilakoltatás, a termelési tevékenységekre (gazdálkodásra, legeltetésre, vadászatra vagy gyűjtögetésre) alkalmas földterülethez történő hozzáférés megtagadása; a vízhez, illetve más környezeti javakhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés megvonása, a földterületek kisajátítása kártérítés nélkül, a szabad mozgás megakadályozása, valamint a szociális hálózatok szétzilálása kerítések felállításával (Odhiambo 2011: 22). A földszerzések eredménye tehát lehet elvándorlás, hozzáférés megtagadása vagy korlátozása, amely növekvő feszültséget okoz a forrásokért folytatott küzdelemben közösségeken belül és azok között, valamint a közösségek és a befektetők között (Odhiambo 2011: 21).

¹¹ „A legtöbb vidéki gazdálkodás csak úgy tud megélni a körülöttük változó környezetben, hogy a váltógazdálkodást vegyíti az állattartással és az erdőgazdálkodással. A nagybefektetők által megvásárolt földterületek terjedése miatt sokan kiszorulnak a gazdálkodásból, veszélybe kerül a helyi megélhetés, az élelmiszerbiztonság és a fő forrásokhoz való hozzáférés.” (HLPE 2011: 34. Ford.: B.B.)

¹² Néhány példa a “fejlesztés-szülte kényszer-kilakoltatásra”: “water supply (dams, reservoirs, irrigation); urban infrastructure; transportation (roads, highways, canals); energy (mining, power plants, oil exploration and extraction, pipelines); agriculture expansion; parks and forest reserves; and population redistribution schemes” “vízellátás fejlesztése (gátak, víztározók, öntözés); városi infrastruktúra; közlekedés (utak, autópályák, hajózási csatornák); energia (bányászat, erőművek, kőolajkutatás és kitermelés, csővezetékek fektetése); a mezőgazdasági terület növelése; parkok és védett erdők; valamint lakosság-áttelepítési programok.” (IDMC: 1. Ford.: B.B.)

A kisebb méretű önellátó gazdálkodásoktól kezdve a nagyobb volumenű ipari vállalkozásokig, a helyi szükségletektől és megélhetési formáktól kezdve a külföldi tőke és piacok igényeiig bezárólag három forgatókönyv képzelhető el a helyi lakosok számára. Az első lehetőség az, hogy a földjéről kiszorult lakosságot máshol kárpótolják, másik földterülettel. A kérdés itt az, hogy kinek jutnak majd a határvidéki, gyengébb hozamú földterületek, a külföldi befektetőknek vagy a helyi gazdáknak? Az Oxfam 2010-es jelentése aláhúzza, hogy ugyan a befektetők az ellenkezőjét állítják, de valójában a legjobb termőterületeket próbálják megszerezni. Olyan területeket, ahol van vízellátás, ahol termékeny a föld, van infrastruktúra, és közel vannak a piacok, hiszen így kívánják biztosítani vállalkozásuk jövedelmezőségét és életképességét.” (Oxfam 2011: 10). A 2012-ben kiadott “Global Commercial Pressures on the Land Research Project”, amely a kereskedelemnek a földdel kapcsolatos projektekre gyakorolt hatását vizsgálja, hasonló következtetésre jut és kiemeli, hogy „az effajta gyakorlat miatt gyakoribb a konfliktus a földtulajdonosokkal” (Anseeuw, et al. 2012: 4). A második forgatókönyv szerint a helyieknek más munkalehetőséget kínálnának, ám ezek a munkalehetőségek többnyire vitathatók, és nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket (ld. részletesen a következő fejezetben). A harmadik forgatókönyv szerint a helyieket megfelelő kártérítés nélkül kilakoltatják, és sokszor nem marad más választásuk, mint hogy nagyobb városba költözzenek. Sokan úgy vélik, hogy Afrikában a városi szegénység tulajdonképpen a vidéki szegénység leképeződése” (Krumova 2011), a föld nélküli gazdák esete. Elképzelhető, hogy ez magyarázza a FAO által kiadott információt, miszerint a legutóbbi éhínség aránytalanul jobban érintette a városi szegénységet”¹³ A két jelentésben tett megállapítás esetleges korrelációja különösen aggasztó lenne, ha a harmadik forgatókönyv lépne életbe.

A fent vázolt három elképzelés egyike sem ígér fényes jövőt a helyi lakosság élelmiszerbiztonsága szempontjából. A földekhez kapcsolódó gazdasági és környezeti szolgáltatások a helyi lakosság számára kétségtelenül elengedhetetlenek, de ezen kívül is vannak más olyan társadalmi és kulturális aspektusok, amelyek veszélybe kerülnek, ha egy földügylet megvalósul.

¹³ A FAO hivatalos honlapja. http://www.fao.org/economic/es-policybriefs/briefs-detail/en/?no_cache=1&uid=45052 [Megnyitva: 2013.11.10]

To the vast majority of societies in Africa land is regarded not simply as an economic or environmental asset, but as a social, cultural and ontological resource. Land remains an important factor in the construction of social identity, the organization of religious life and the production and reproduction of culture. The link across generations is ultimately defined by the complement of land resources which families, lineages and communities share and control. Indeed land is fully embodied in the very spirituality of society. (AUC 2010)¹⁴

2.3.2 Önellátó gazdákból munkavállalók

Job creation estimates are often exaggerated, at least in the early stages. Jobs that do materialize are often low-paid and insecure, and sometimes linked only to an initial construction phase. (Anseeuw, et al. 2012: 5)¹⁵

A földszerzések révén megindulhat egy olyan átalakulás, amely során az önfenntartó gazdák munkavállalókká lépnek elő. Az még egyelőre nem tisztázott, hogy az új munkalehetőségekből hogyan profitálnak majd a helyiek, akik a nagyszabású agrárprojektek miatt elvesztették földjeiket. Azaz mi lesz az alku tárgya: földért cserébe munka, vagy esetleg...? További bizonytalan tényezők is vannak. Például hány új álláslehetőség lesz? Vajon a meghirdetett állások száma elegendő lesz, hogy minden földjét vesztett gazdának jusson? Milyen állások lesznek ezek? Rövidtávra, hosszú távra szólnak; esetleg szezonális jellegűek? Kik fogják megkapni ezeket az állásokat? Biztosan azok, akiknek kisajátították a földjét? És milyen fizetést kapnak majd? Elég lesz a bérük arra, hogy legalább az eddigi önellátó életformával elért szintet hozni tudják? És végül mi történik akkor, ha ezek a munkalehetőségek nem valósulnak meg? Ezek jogos kérdések, amelyekre jogosan követelhetjük a választ - legalábbis annak fényében, amit egy Oxfam-jelentés állít. Nevezetesen azt, hogy „a monitoring tevékenység hiánya miatt nehéz megbecsülni, hogy pontosan hány esetről van szó, de általában elenyésző számú állást hirdetnek meg; ha igen, akkor csak rövid időre szólnak, (csak a vetési időszakra, vagy ha amíg a projekt nem igényel nagyobb gépesítést),

¹⁴ „A föld ugyanis Afrika legtöbb országában nem csupán gazdasági és környezeti érték, hanem társadalmi, kulturális, és egyfajta ontológiai jelentőséggel is bír. A föld a társadalmi identitás kialakításának egyik meghatározó tényezője, a vallási élet központi eleme, de kultúrateremtő, illetve újrateremtő szerepe sem elhanyagolható. Az egyes generációk a területi erőforrások alapján határozzák meg magukat; a föld birtoklása és a földdel kapcsolatos teendők kézben tartása köti össze a családokat, a rokonságot, és más egyéb közösségeket. A földtulajdon valójában teljesen áthatja a társadalom szellemiségét.” (AUC 2010. Ford.: B.B.)

¹⁵ „A munkahelyteremtéssel kapcsolatos becslések általában eltúlzottak, főleg a korai stádiumban. A létrejövő munkahelyek ugyanis sokszor alulfizetettek, bizonytalan kimenetelűek és néha csak egy adott feladat kezdeti fázisára lettek meghirdetve.” (Anseeuw, et al. 2012: 5. Ford.: B.B.)

továbbá szezonálisak és alulfizetettetek” (Oxfam 2011: 11). Ráadásul, ha egy munka rövid távra szól, és nem fizetik meg rendesen, akkor egyfelől “nem fogják fenntartható módon kielégíteni a családok életszükségleteit” (Odhiambo 2011: 11), másfelől “semmi nem garantálja, hogy a munkát azok kapják, akik elvesztették földjüket, noha a nagyobb közösség esetleg jól járhat” (Cotula 2011: 3).

Még ha a munkalehetőségek meg is valósulnak, akkor is felmerül a kérdés, hogy munkavállalóként dolgoztatni egy gazdát a saját földjén nem minősül-e kizsákmányolásnak, vagy proletarizálásnak. Az Oakland Intézet két munkatársa, Shepard Daniel és Anuradha Mittal szerint a történelem eddig azt igazolta, hogy a nagy cégek mezőgazdasági projektjei vagy kiszorították a gazdákat földjeikről, vagy „úgy alakították át a gazdaság üzemeltetését, hogy a gazdák munkavállalókká alakultak át” (Daniel, et al. 2009: 11). Itt szükséges megjegyezni, hogy az önellátó gazdálkodás azt feltételezi, hogy amit a gazda megtermel, azt meg is eszi. Ha nincs meg a gazdálkodás alapja, jelen esetben a föld, akkor az élelmet meg kell venni. A vásárláshoz viszont pénz kell, a pénzért márpedig meg kell dolgozni. Ha nincs pénz, nincs élelem. Ez nem hagy túl sok alternatívát; így ha a földjüktől megfosztott gazdák nem kapnak megfelelő kártérítést, akkor a többség számára két megoldás marad: a) megvárhatják, hogy milyen munkalehetőséget ajánlanak fel nekik, vagy b) elköltözhetnek egy nagyvárosba. Következésképpen az az alkulehetőség, amely szerint a gazdák a földért cserébe munkát kapnak, nem fogja a helyi lakosság élelmiszerbiztonságát garantálni, legalábbis addig nem, amíg ennyi bizonytalan tényező befolyásolja ezt az eshetőséget.

2.3.3 Környezet

It must be recognised that expansion of the agricultural land area will be at the expense of grazed or forest land, with both social and environmental impacts. (HLPE 2011: 25)¹⁶

Az egyik nemrégiben megjelent tanulmány szerint a mezőgazdasági területek térhódítása nemcsak az erdősegeket veszélyezteti, hanem a füves területeket, a mocsarakat és a mangrove-ültetvényeket is (Anseeuw, et al. 2012: 5).

¹⁶ „Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a mezőgazdasági területek terjeszkedése a legelők és erdős területek rovására számos társadalmi és környezeti következményt von maga után.” (HLPE 2011: 25. Ford.: B.B.)

Az intenzív illetve belterjes gazdálkodás során számos „vegyszert, növényvédő szert, gyomirtót, műtrágyát és nagy mennyiségű vizet használnak; ráadásul a szállítás, tárolás és forgalmazás is” jelentős terhet ró a környezetre és hosszú távon befolyásolja a környezet biológiai diverzitását (Vidal 2011). Ezen felül a befektetők általában egy bizonyos növényfajta termesztésére állnak be (többnyire búza, rizs, szójabab vagy kukorica), amely hatalmas kiterjedésű monokultúras termesztést jelent műtrágya és különböző növényvédő szerek széleskörű alkalmazásával” (Branford 2011: 82). A túl sok vegyszer környezetszennyezéshez vezethet, a nagy területen végzett gépesített gazdálkodás talajeróziót okozhat, amely végső soron a környezet pusztulását eredményezheti. A monokultúras gazdálkodás bevezetése veszélyezteti a biológiai diverzitást, megbontja a talaj biokémiai egyensúlyát: a talaj hajlamosabb lesz a kiszáradásra, a termőföld elveszti ellenálló-képességét és „nem fog tudni megbirkózni azokkal az extrém időjárási helyzetekkel, amelyek egyre gyakrabban érintik a területet” (ESI 2012: 19); pedig a klímaváltozás szempontjából a fenti jelenségek megfontolásra érdemesek.

2.3.4 A legsebezhetőbb réteg

A földszerzések révén kialakuló vészhelyzetben pedig éppen a „nincstelen kisbirtokos gazdák, az állattartók, az őslakosok és más érzékeny csoportok a legsebezhetőbbek, akiknek megélhetése közvetlenül a földhöz kötődik” (Odhambo 2011: 20). Ezeknek a csoportoknak többnyire nincs más megélhetési alternatívája, nem igazán tudnak beleszólni a jövőjüket meghatározó döntési folyamatokba, ritkán kerülnek megfelelő tárgyalási pozícióba, és nem tudnak olyan csoportokat szervezni, amelyen keresztül érdekeiket érvényesíthetnék (Odhambo 2011). A legsebezhetőbb csoportok között is ki kell emelnünk az asszonyok, a fiatalok és a fogyatékkal élők helyzetét (Odhambo 2011). A nők helyzete ezek között is a legrosszabb, hiszen „rendszeres diszkrimináció éri őket földtulajdonuk elismerésével kapcsolatban, döntéshozatali kérdésekben, a közmédia fórumain, nem is beszélve relatív szegénységük és fizikai kiszolgáltatottságuk mértékéről” (Anseeuw, et al. 2012: 5).

Mivel a földdel kapcsolatos jogaikba nem szólhatnak bele és döntéshozatali folyamatokban nem vehetnek részt, ők vannak a legkiszolgáltatottabb helyzetben a

földügyletek bonyolításakor is, hiszen csak passzív szemlélőként figyelhetik a folyamatokat.

2.3.5 Élelmiszerbiztonság a befogadó országban

The importance of land in development in Africa is underlined by the fact that approximately 60% of the population derives its livelihood and income mainly from farming, livestock production, and related activities. (AUC 2010: 7)¹⁷

A termőföld nemcsak megélhetést biztosít, hanem munka-, és élelmiszertermelési lehetőséget jelent, amely garantálhatja egy állam élelmiszerbiztonságát a jövőre nézve is. Ha a földet bérbe adják, és a hozadékok kiaknázásának lehetősége külföldiek kezébe kerül, az számos ellentmondáshoz vezethet. Az afrikai államokat gyakran éri kritika, hogy nem fektetnek elég tőkét a mezőgazdasági szektorba. Ha pedig támogatják a külföldi agrárbefektetéseket, azzal vádolják őket, hogy „nem vesznek számításba olyan hosszú távú következményeket, mint például az élelmiszerbiztonság, a gazdasági életképesség vagy a gazdák helyzete” (Krumova 2011). A fentiekben vázolt földügyletek várhatóan vagy lendítenek, vagy tovább rontanak majd a helyzeten. Ami ezeknek a fejlődő államoknak a belföldi élelmiszerhelyzetét illeti, garanciákat kell kierőszakolniuk; pontosan ugyanúgy, ahogy a külföldi befektetők is élelmiszerbiztonsági garanciákat követelnek a közeli és távoli jövőre nézve egyaránt.

A jelenlegi földügyletek nem ígérnek semmiféle garanciát. Ezek a konstrukciók olyan elemeket tartalmaznak, amelyek veszélybe sodorhatják a befogadó állam élelmiszerbiztonságát. Számos földszerződés „tartalmaz olyan kikötést, amely kizárólagos jogot biztosít a termés exportjára” (Friis, et al. 2010: 7); míg a befektetők reményében több kormány arra is hajlandó, hogy „megvédje a befektetőt a befogadó ország jogszabályi változásaitól” (HLPE 2011: 20). A szerződéseket gyakran 99 évre szólóan kötik meg, (Cotula 2011); “és előfordul, hogy a bérbevett földeket magánkézben lévő vagyónvédelmi cégek védik” (Branford 2011: 81).

Rövidtávon nem kell attól tartani, hogy az exportra termelt élelmiszer rontaná a helyzetet makroökonómiai vagy államgazdasági szinten, egyszerűen azért, mert ilyen mennyiségű élelmiszert eleve nem állítottak volna elő a földek bérbevétele nélkül. A

¹⁷ „A termőföld központi szerepet játszik Afrika fejlődésében, figyelembe véve, hogy a népesség 60 százalékanak megélhetése függ a földtől; ők jövedelmüket főleg földművelésből, állattartásból, és egyéb gazdálkodási tevékenységből szerzik.” (AUC 2010: 7. Ford.: B.B.)

mikroökonómia szintjén ugyanakkor probléma állhat elő, hiszen a földbérletnek köszönhetően többen kiszorulhatnak a termelésből és nem jutnak azokhoz a forrásokhoz, amelyek az önellátó létfenntartáshoz számukra szükségesek lennének. Hosszú távon pedig a helyzet változni fog; egy 99 évre szóló szerződéses elkötelezettség hosszú idő, főleg akkor, ha az összes élelmiszert exportra termelik, és ha a vállalkozásoknak nem kell betartaniuk az új helyi jogszabályokat. Ezek a tényezők olyan problémákhoz vezethetnek, amelyek később alááshatják az állami érdekeket, másfelől viszont a személyes és országos szintű élelmiszerbiztonság kérdését befolyásolhatják. Hosszú távon ugyanis a bérletbe kiadott föld ki kell, hogy elégítse majd a helyi igényeket is, a rendelkezésre álló művelhető földterület véges, és a jelenlegi megállapodások nem veszik figyelembe sem az élelmiszerbiztonság, sem az államok öfenntartási képességének kérdését. Ilyen szűklátókörű megközelítéssel az élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos kihívásokat nem fogják tudni kezelni, hiszen a rövid távú tervezés hosszú távon vállalt elkötelezettségekkel párosulva nem fog megnyugtató eredményeket produkálni.

Ha egy állam élelmiszertermelésnek egyes kérdéseit közvetve vagy közvetlenül külföldi erők irányítják, az az adott állam élelmiszer-szuverenitását kérdőjelezi meg. Ha erős az idegen befolyás, akkor a helyi igények háttérbe szorúlnak, és „valószínűtlen, hogy a befektetők az elszegényedett afrikai családok érdekeit saját valamint gazhad és befolyásos társainak érdekei elé fogják helyezni” (Branford 2011: 81).

Annak is fennáll a veszélye, hogy a külső befektetők közvetve vagy akár közvetlenül beleszólnak az állam belügyeibe például oly módon, hogy támogatnak egy elnyomó rendszert, amíg az a kormány az ő anyagi érdekeiket szolgálja. Kína feltétlen támogatást nyújt több afrikai államnak is, de ez a „be nem avatkozási” politika problémákba ütközik akkor, ha a támogatást egy diktatórikus rezsimnek nyújtják, amivel az megszilárdítja hatalmát” (Brock 2011: 5).

2.4 A víz, mint konfliktusforrás

Water scarcity is a major driver of international flows of investments in land; furthermore it has been argued by some that water is the hidden agenda behind many land acquisition deals. (HLPE 2011: 22)¹⁸

Ha nem is jelenik meg szó szerint a szerződések szövegében, a víz illetve a vízzel kapcsolatos jogok a földügyletek fontos részét képezik (Jägerskog, et al. 2012: 6). Ha valaki földet vesz Afrikában, az egyre többet fog vízre költeni a jövőben. A nagyszabású mezőgazdasági projektek komoly öntözőberendezések kialakítását feltételezik, amelyek versenytársai lesznek a „helyieknek és az alvív-oldali vízhasználóknak” (Anseeuw, et al. 2012: 5). A táplálkozás és élelmiszerbiztonság vizsgálatára létrehozott magas rangú szakértői bizottság (HLPE) rámutat: egyelőre nem lehet pontosan tudni, hogy a befektetők miféle vízügyi jogokra tettek szert a földszerzések kapcsán, de a rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy kisebb földbirtokok tulajdonosai járnak a legrosszabbul” (HLPE 2011: 20).

Tanzániában például az öntözéssel kapcsolatos konfliktusok elég gyakoriak az „alvízi és felvízi gazdák, illetve az állattartással foglalkozó gazdák között” (ESI 2012: 23). Ez nemcsak biztonsággal kapcsolatos kérdéseket vet fel, hanem rávilágít arra is, hogy egy olyan a létfontosságú, ám korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló forrás, mint a víz, milyen konfliktusokat gerjeszthet. Egyes jóslatok szerint a következő háborúkat majd a vízért vívják, ugyanakkor Aaron T. Wolf kutatása szerint nem ez a legvalószínűbb forgatókönyv, hiszen a történelem során a „víz” inkább együttműködésre, mintsem háborúskodásra készítette az emberiséget (Wolf 2008).

A vízhiány sokszor határokon átnyúló problémát jelent, és a konszenzus ilyenkor elengedhetetlen. A jelenleg zajló földügyletek esetében azonban ez nem mindig van így, hiszen „a külföldiek által bérelt földeken öntözésre használt víz kérdése nem szerepel azokon a megbeszéléseken, amelyek a közös medencékben tárolt víz felhasználásáról szólnak”(Jägerskog, et al. 2012: 6). A külföldi földbérletek kérdésben hozott egyoldalú, nem egyeztetett döntések nemcsak a szomszédos országokra lehetnek negatív hatással, hanem nemzetközi szinten is idézhetnek elő problémákat. A

¹⁸ „A vízhiány kérdése fontos szerepet játszik a külföldiek földbefektetéseiben, sokak szerint a földakvizíciók hátterében meghúzódó egyik legfontosabb tényező.” (HLPE 2011: 22. Ford.: B.B.)

közelmúltban meghozott döntések azt mutatják, hogy az országos szintű tervek és elképzelések nem feltétlenül állnak összhangban „például a határokon átnyúló környezeti hatások vagy a rendelkezésre álló vízmennyiség vonatkozásában” (Jägerskog, et al. 2012: 27). Az egyeztetési és együttműködés készség hiánya több veszélyt is hordoz magában; például bizonytalan helyzetet teremthet, vagy feszültségeket okozhat a régióban, s végső soron konfliktushoz is vezethet.

Etiópia és Szudán két olyan állam, ahol a földügyletek intézése során tudatosan vagy megfontoltságot nélkülöző módon a vízzel kapcsolatos jogok a földtulajdont bérlő nemzetközi szereplők kezébe jutnak. Ez azt jelenti, hogy a Nílus felső folyásánál kialakított vízgyűjtőkből elvezetett víz nem fogja elérni a folyó mentén fekvő alsóbb területeket, illetve a Nílus vizétől erősen függő Egyiptomot (Jägerskog, et al. 2012). Ez a kissé leegyszerűsített példa jól illusztrálja, hogy a folyó felső folyásánál meghozott döntések hogyan befolyásolhatják a Nílus-medence vízügyi politikáját.

Az élelmiszeripari export bevezetésével az országok „virtuális módon” vizet is exportálnak, ami azt jelenti, hogy a külföldi befektetők a föld megszerzésével „a helyi vízforrásokra nehezedő nyomást enyhítik, azaz a problémát máshová delegálják” (ESI 2012: 23).

2.5 Ígéretetek és törekvések

A földeket nem azzal a céllal adják bérbe, hogy pénz szerezzenek az ügylet révén; „a kormányok többsége képletes bérleti díjért cserébe, vagy akár ingyen is kész a földet átadni, mert remélik, hogy az országba tudják vonzani a külföldi tőkét”, amely hosszabb távon majd gazdasági fellendülést hoz (Anseeuw, et al. 2012: 33). Makroszinten azt remélik, hogy „a befektetések odavonzzák az áhított tőkét, technológiát, kapacitást, infrastruktúrát, elősegítik a piacra jutást, hozzájárulnak az agrárszektor átalakulásához, és általános gazdasági fellendülést hoznak” (Odhiambo 2011: 17). Mikroszinten pedig abban bíznak, hogy a földügyletek révén munkahelyeket teremtenek, szakértőket vonzanak ide, helyi alvállalkozóknak adnak munkát és ezzel is segítik a helyiek megélhetését (Cotula 2011). A földügyleteket támogatók úgy vélik, hogy ez által „a helyi lakosok megélhetési lehetőségei kiszélesednek” (von Braun, et al. 2009: 4), és

mivel a várható előnyök rendkívül vonzóak, a földügyleteket a többség egyfajta fejlődési lehetőségként éli meg.

Sokféle haszna lehet annak, ha nincs földbérleti díj és nincsenek adók. Először is, a pénz nem kerül be a bürokratikus és alapvetően korrupt adminisztratív rendszerbe; másodsor nagyobb esély van arra, hogy a helyiek és politikai elit haszna között nem lesz akkora eltérés; végül pedig valószínűbb, hogy a földbérletből származó bevételnek legalább egy részét ugyanabba a régióba forgatják vissza.¹⁹ Ugyanakkor ennek a megoldásnak is megvannak a szkeptikusai, akik szerint az adókedvezmények és a minimális bérleti díjak kizárják azt a lehetőséget, hogy a közösség természeti értékeiből származó hasznot a közösség javára használják fel (Anseeuw, et al. 2012: 4).²⁰ Figyelembe kell venni továbbá azt az érvet is, hogy a földbérleti díjak „a fogadó ország kormányának gyenge alkupozíciója miatt alacsonyak” (Cotula 2011: 79).

Bérleti díjakkal, adókkal, vagy ezek nélkül – egy biztos: a bérbe adott földek után valami jár cserébe. Ám ezzel is akad egy probléma:

Even if the host government has not forfeited benefits through tax incentives, it often lacks the capacity or the political will to regulate and monitor the investment, enforce the terms of the contract, or collect taxes. The World Bank, the International Institute for Environment and Development (IIED), and Oxfam’s research in Africa all found that taxes were rarely collected. (Oxfam 2011: 11)²¹

Elvileg érthető az a szándék, hogy bérleti díjakból és adókból ne származzon közvetlen haszon, ám ha az állam nem képes elérni, hogy a szerződő fél betartsa a megállapodásban foglaltakat, hogyan tudja majd garantálni, hogy a beruházók valóban teljesítik a munkahelyteremtés és infrastrukturális fejlesztés tekintetében ígért

¹⁹ Ghana és Sierra Leone azon néhány kevés kivétel, ahol létezik működő bérlet-megosztási rendszer (Cotula 2011: 81).

²⁰ Egy szudáni példa: “...with agriculture now seen as a strategic sector, the government exempts agricultural concessions from custom duties, tax on all capital items, and income and profit tax” “...most, hogy a kormány a mezőgazdaságot stratégiai szektornak tekinti, mentesíti a mezőgazdasági koncessziókat a vámok és terményadók alól minden főbb termék vonatkozásában, valamint garantálja a jövedelemadó- és a profitadó alóli mentességet.” (Cotula 2011: 80. Ford.: B.B.).

²¹ „Még abban az esetben is, ha a fogadó ország lemond a haszon nagy részéről az adókedvezmények miatt, gyakran hiányzik az eszköz vagy a politikai konszenzus, hogy megpróbálják szabályozni, vagy legalább figyelemmel kísérni a beruházást, hogy betartassák a szerződésben foglaltakat, vagy behajtsák az adókat. A Világbank, a Nemzetközi Intézet a Környezetért és a Fejlődésért (IIED), illetve az Oxfam afrikai kutatásai egyaránt arra a megállapításra jutottak, hogy a kormányok a legritkább esetben hajtják be az adókat.” (Oxfam 2011: 11. Ford.: B.B.)

vállalásokat? Sok szakértő véli úgy, hogy a hasznot csak vállalati felelősségvállalás révén lehet garantálni, vagyis más szóval bízni kell a beruházók jóindulatában. (Odhiambo 2011: 18).

A kormányzatok szerepe ezekben a földügyletekben egyáltalán nem lebecsülendő, ugyanis ha egy kormány rossz alkut köt, vagy nem tud érvényt szerezni annak, hogy a másik fél betartsa a szerződést, akkor elképzelhető, hogy nem lesz semmiféle haszna az adott ügyletből. Ha a kormányok földet és vizet adnak cserébe a semmiért, vagy majdnem semmiért, akkor az újkori gyarmatosítás egyik formájáról a kizsákmányolásról beszélünk, amely jelen esetben a kormányok tudtával zajlik.

2.6 Föld

Afrikában „a földtulajdonnal és földhasználattal kapcsolatos jogok szokásjog alapján működnek, amely nemzedékről nemzedékre száll, és nincs írásos formában rögzítve” (Pangea 2011). Ez azt jelenti, hogy a helyiek hivatalosan nem formálhatnak jogot a földre és annak erőforrásaira (Friis, et al. 2010: 17). Hivatalos jogcím híján, illetve szokásjogaik hivatalos fórumon történő elismerése, valamint a megfelelő dokumentumok nélkül a törvény értelmében a föld az állam tulajdona. A probléma akkor lép fel, amikor az állam tulajdonában lévő, ám technikai értelemben azt használó gazdák, vadászó-gyűjtögető népek és pásztorok esnek a földügyletek áldozatául. Ilyenkor nemcsak a földhöz való tulajdonukat nem ismerik el, de a földhöz, vízhez, illetve a legelőkhöz való hozzáférést is megvonják tőlük.

Földhasználati és földtulajdoni jogok híján nem kényszeríthető ki adekvát kompenzáció (Anseeuw, et al. 2012: 5), hiszen a dokumentáció szerint a kizárólagos tulajdonos az állam, így nem szükséges kárpótlást fizetni. Ha a helyiek kénytelenek elhagyni földjeiket, ráadásul kompenzációt sem kapnak cserébe, akkor mindent elveszítenek: a szokásjog szerinti földtulajdonukat, magát a földet, nem jutnak hozzá a vízhez, a fához, és a legelőterületekhez, amely nemcsak az élelmiszerbiztonságukat veszélyezteti, hanem igazságérzetüket is joggal bántja (Cotula 2011: 3). Az igazságuknak itt ugyanis nem tudnak jogi úton érvényt szerezni; a törvény szerint amennyiben nincs földtulajdonuk és nincs bérleti szerződésük, akkor jogorvoslati lehetőségük sincsen (Pangea 2011: 7).

A táplálkozás és élelmiszerbiztonság vizsgálatára létrehozott magas rangú szakértői bizottság (HLPE) jelentése aláhúzza, hogy bizony nagy különbség van az országok között a rendelkezésre álló földterület, a tulajdonjogok és a kormányzati politika vonatkozásában (HLPE 2011: 8). Gyakran fordul elő azonban, hogy a földhaszonbérleti rendszerben rés keletkezik és a dokumentáció alapján egy adott parcellát gazdátlannak vélnek. Ugyanakkor egy földterület alacsony népességszáma nem jelenti azt, hogy a föld gazdátlan, mint ahogy a dokumentáció hiánya sem jelenti azt, hogy az emberek megélhetésének kérdése alábecsülendő.

A helyi gazdák és külföldi befektetők között az erőforrásokért folytatott versengés egyre aggasztóbb, és nehezen igazolható. „A földtulajdon a világ minden táján politikai kérdés is; a földreformmal és földtulajdonnal kapcsolatos kérdések sok esetben fegyveres konfliktussá fajulnak” és amennyiben egy újabb külső tényező jelenik meg „a ritkaságszámba menő és vitás erőforrások megszerzésért folytatott küzdelem” színterén, az sokszor társadalmi feszültségeket szít, felkorbácsolhatja a korábbi indulatokat és további konfliktusokat gerjeszthet (von Braun, et al. 2009: 2).

2.7 Földügyletek

Az afrikai földekért folytatott küzdelem jelentős: Ugandában a termőföld 14%-a, Mozambikban 21%, míg a Kongói Demokratikus Köztársaság esetében a föld 48%-a van külföldi kézben (Friis, et al. 2010: 18)²². Semmilyen objektív jel nem utal arra, hogy ez a helyzet csupán rövidtávra szólna, sőt, a háttérben meghúzódó tényezők azt sugallják, hogy a trend folytatódni fog (Anseeuw, et al. 2012: 4). Az egyik ilyen tényező az élelemszerzés céljából elfoglalt földek esete, amikor egy külföldi ország élelmiszerbiztonsága érdekében termelik meg az adott földterületen az élelmiszert. „A szántóföld ma már ugyanolyan globális vagyontárgynak minősül, mint bármely más árucikk”, de mégis más (HLPE 2011: 8). A föld Afrikában nemcsak az élelmiszerbiztonság és a megélhetés záloga, de az identitás egyik meghatározó tényezője is (AUC 2010). Ha a földterületek idegen kézbe adása ilyen „óriási méreteket ölt” (Cotula 2011), az számos kérdést vet fel.

²² Ld. 2. sz. Függelék

Felmerül ugyanis a kérdés, hogy a földszerzések egy ország számára lehetőséget vagy veszélyt jelentenek, esetleg egyszerre mindkettőt? Afrika ugyan egyre több élelmiszert termel, de a termelés jelenlegi üteme nem képes lépést tartani a népesség növekedési rátájával. Egy kutatási projekt, amely „kilenc nemzetközi, területfejlesztési stratégiát vizsgáló dokumentációt vett alapul”, két közös tényezőre világított rá; egyfelől arra, hogy a mezőgazdaság és a területfejlesztés kulcsszerepet játszik a szegénység és az éhezés leküzdésében, másfelől pedig a kisüzemi gazdálkodás és a termelékenység fejlesztése rendkívül fontos (Forum 2008). Ha egy állam csak a magasabb termelékenységet tűzi ki célul, akkor választania kell, „melyik mezőgazdasági modell szerint jár el, amely az érintettekre eltérő hatással lehet” (Daniel, et al. 2009: 1). Az egyik forgatókönyv az, hogy az állam külföldi befektetőknek ad földet, akik révén az agrárszektor megkapja a szükséges beruházásokat.

Ezen a ponton a két szál összeér: egyfelől igény van az agrárszektor beruházásokkal történő fejlesztésére, másfelől a földeken élelmiszert kell termelni, és ennek az igénynek a záloga a föld. A mérleg egyik felén van fejlesztésbe és a gazdasági előrelépésbe vetett hit, a másikban pedig a jövő bizonytalanságára bázírozó külföldi érdek.

A főbb aggodalmak arra vezethetők vissza, hogy a fentiekben vázolt földszerződések jelentős része olyan államokban kötöttetik, mint például Etiópia vagy Szudán, ahol milliókat tartanak el az ENSZ élelmezési segélyprogramjai (Brown 2011: 27). Ezek a szerződések nem azért jönnek létre, hogy élelmiszert biztosítsanak a világ legkiszolgáltatottabb rétegeinek; hiszen az „élelmiszernacionalizmus révén egyes gazdag államok be tudják maguknak biztosítani az élelmiszer-ellátásukat, de nem tesznek semmit az élelmiszerbiztonság növelése érdekében” (Brown 2011: 28). A kérdés csak az, hogy a földügyletek javítanak-e vagy inkább rontanak majd a fogadó ország élelmiszerbiztonságán. Hogyan jellemezzük ezt a helyzetet: paradoxon, vagy éppenséggel lehetőség? Paradox, sőt kockázatos lesz a helyzet, ha „a szerződésekben rögzítik a korlátlan export lehetőségét, illetve ha a kisgazdaságok elveszítik legfőbb termelőeszközeiket, mert ez inkább rontja, mintsem javítja majd az élelmiszerbiztonságot” (Oxfam 2011: 10). Ennek oka az, hogy a földügyletek nem bevételi forrásként, hanem egyfajta életképes fejlesztési megoldásként értelmezhetők, és erre a fejlesztésre úgy kell tekinteni, amely majd végső soron biztosítja a fogadó ország élelmiszerbiztonságát.

3. Földszerzés egyedi kontextusban – Etiópia

Az ENSZ fejlesztési programja szerint Etiópia egy olyan alacsonyjövedelmű ország, ahol a falusi és városi területek, illetve egyes régiók között komoly, jól látható gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek figyelhetők meg; ahol a lakosság egyharmada él a szegénységi küszöb alatt, és ahol a nemzeti költségvetése egyharmadát az OECD nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) támogatása teszi ki (UNDP 2012). Etiópia továbbra sem tudja kezelni a „belső vagy külső sokkhatásokat” és belpolitikai viszályok övezik a pluralista demokrácia és működőképes civil társadalom kiépítését (UNDP 2012).

3.1 Élelmiszerbiztonság

Food security is a delicate issue in Ethiopia, where 41 percent of a population of 85 million suffers from undernourishment. Although 82 percent of Ethiopians are rural dwellers, and Ethiopia's agricultural labour force stands at 77 percent, malnutrition in both adults and children, as well as poor life expectancy and child mortality rate indicate that food security issues are still being resolved. (FAO 2011)²³

Az ország mezőgazdaságát „továbbra is főként (85%-ban) kisbirtokok teszik ki, amelyek hagyományos módon”, azaz alacsony termelékenységgel, alacsony bérekkel és az „esetleges esőzésnek kitéve” működnek (UNDP 2012).²⁴ Ettől függetlenül nem lehet arra választ találni, hogy Etiópiában miért dül hosszú ideje éhínség.²⁵

Ethiopia's chronic food insecurity is due to a complex combination of demographic, climatic, political and technological factors. Some of the underlying factors of food insecurity include: rapid population growth and environmental degradation, inappropriate government policies (land tenure, access to markets, etc), poor offfarm employment opportunities, inadequate response to current needs (leading to further poverty, destitution, and asset depletion), conflict (particularly in pastoralist areas), lack of

²³ „Az élelmiszerbiztonság meglehetősen kényes kérdés Etiópiában, ahol a 85 milliós népesség 41 százaléka alultáplált. Noha az etiópok 82 százaléka falun lakik, és az etiópok 77 százaléka a mezőgazdaságban dolgozik, az alultápláltság mind a gyermekek mind a felnőttek körében jelentős, magas a gyermekhalandóság, és alacsony a születéskor várható élettartam. Mindez azt mutatja, hogy az élelmiszerbiztonság tekintetében még van hová fejlődni.” (FAO 2011. Ford.: B.B.)

²⁴ Ld. 5. sz. Függelék

²⁵ A nemzetközi közösség az 1984-es éhínség óta szentel figyelmet Etiópia élelmiszerbiztonságára (Horne, et al. 2011).

infrastructure (education, access to water, health, etc), gender inequality, and recurrent droughts and flooding. (Horne, et al. 2011: 10)²⁶

Az Oakland Institute jelentése szerint Etiópia élelem szempontjából leginkább sújtott térsége az Afar- és Szomáli-régió legelői, az északkeleti felföldek (a Tigray-térség déli és keleti része), az Amhara régió keleti területei, az SNNPR-ként rövidített terület, illetve az Oromai régió keleti része.²⁷ Hasonlóan nehéz helyzetben vannak az árvizek által gyakorta sújtott Awash-völgy Gambela területén, illetve az Omo-völgy déli részén élők is (Horne, et al. 2011: 10). Más szóval Etiópia kilenc régiójából hét szembesül az élelmiszerhiány okozta problémákkal.²⁸

Ezeket a kihívásokat az állam csak nagyon ritka esetben tudja kezelni, és ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az elmúlt tíz évben legalább hét esetben kért Etiópia humanitárius segítséget (GHA 2011: 4).²⁹ A súlyos élelmiszerhelyzet olyan intézmények kialakulásához vezetett, mint pl. a Food Security Coordination Bureau vagy a Productive Safety Net Program elnevezésű biztonsági háló, amelyek az élelmiszer-segélyezés hosszútávra történő biztosítását segítik elő” (Lautze 2009).

Az élelmiszerellátás bizonytalansága nemcsak tartós, de megjósolható is, és ebben a tervezés valamint a külföldi segítség jelentős szerepet játszik. (A Világbank, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, különböző EU-szervezetek, Kanada és Norvégia „8,3 millió éhező embernek” biztosít élelmet és ezzel megelőzi a további segélyek szükségességét és újabb válság kialakulását (GHA 2011: 11). A World Food Programme honlapján olvasható információs kampány felhívása alapján képet kaphatunk a jelenlegi etióp helyzetről:

²⁶ „Etiópia krónikus élelmiszerhiánya több tényező együttállásának, többek között demográfiai, éghajlati, politikai és technológiai problémáknak tudható be. Az okok között szerepel a gyors népességnövekedés, a környezeti pusztulás, az elhibázott kormányzati politika (földhasználat, piacra jutás, stb.) az agrárszektoron kívüli elhelyezkedés nehézsége, illetve a jelenlegi igényeket figyelmen kívül hagyó intézkedések. Mindezek a problémák tovább mélyítették a szegénységet és a nyomort, hozzájárultak a természeti kincsek kimerítéséhez, további konfliktusokat szültek (főként az állattenyésztők körében), súlyosan érintették az infrastruktúrát (oktatás, víz biztosítása, egészségügy, stb.), fokozták a nemek közötti egyenlőtlenséget, és ehhez még hozzájöttek az áradások és a szárazság okozta nehézségek.” (Horne, et al. 2011: 10. Ford.: B.B.)

²⁷ Ld. 7. sz. Függelék

²⁸ Ld. 4. sz. Függelék

²⁹ Etiópia 2005-ben, 2007-ben és 2011-ben folyamodott humanitárius segítségért; az ENSZ 2001-ben és 2005-ben három alkalommal nyújtott be humanitárius segélykérelmet Etiópia számára. (GHA 2011: 4).

Adomány: földtulajdonnal és megélhetéssel kapcsolatos reformok biztosítása

Etiópiában (\$35)

– élelmet és képzést biztosít

Adomány: Etióp nők és asszonyok jobb jövőjéért (\$35)

– segíti a vállalkozást indítani kívánó nőket

Adomány: Éhező etióp gyerekek támogatása (\$5)

– egy havi étkezés biztosítása

Adomány: Etióp gyerekek jövőjéért (\$50)

– egy éves iskolai étkeztetés biztosítása³⁰

A valós adatok szerint „az agrárágazat gazdaságban betöltött jelentős szerepe ellenére Etiópia továbbra is alapvető élelmiszersegélyekre szorul ” – 2001 és 2010 között világviszonylatban a „kormányzati forrásból érkező illetve magánjellegű humanitárius segélyek és adományok 6%-a Etiópiába irányult” (GHA 2011: 3). Ezek többsége sürgős élelmiszersegély volt, és az adományoknak csak egészen kicsi hányadát „fordították megelőzésre illetve egy válsághelyzet elkerülésére szolgáló intézkedésekre” (GHA 2011: 10). Az Etiópiát a legnagyobb mértékben támogató Egyesült Államok 2008-ban 460 millió US dollárt költött élelmiszerre, 350 milliót HIV/AIDS-betegek kezelésére, 7 milliót pedig az agrárszektor fejlesztésére (Mackintosh 2011: 22). Ha összehasonlítjuk, mekkora összeget fordítottak fejlesztésre, megelőzésre, vagy kárenyhítésre, illetve mennyit konkrét segélyre, a különbség kétségbeejtő. Úgy tűnik, hogy nincs összefüggés a két dolog között: az élelmiszersegélyek azonnali jelleggel enyhítik a szükségleteket, de nem járulnak hozzá az ország élelmiszerbiztonságának stratégiai tervezéséhez. Így tehát ez a fajta támogatás valójában nem segít Etiópiának a súlyos élelmiszerválság megoldásában, és az ország továbbra is rászorul majd a segélyekre. Ha ez a helyzet sokáig fennáll, és a segélyek a tüneteket csak enyhítik, de a helyzetet nem oldják meg, annak beláthatatlan következményei lehetnek. Például az, hogy „az etióp gazdák nem tudják felvenni a versenyt az ingyen beérkező élelemmel és feladják a küzdelmet”, ezek a képességeik elfelejtődnek, az élelmiszerválság fokozódik és a segélyezés végső soron tovább növeli az bizonytalan élelmezési helyzetet (Mackintosh 2011: 22).

³⁰ World Food Programme kampány. <http://gifts.wfp.org/> [Megnyitva: 2013.09.22]

Krónikus élelemhiány esetén a segélyezésnek fontos szerepe lehet abban, hogy az azonnali szükségleteket kielégítse, de az élelmiszerbiztonság alapvető problémáit nem fogja megoldani. Külföldi segélyekkel vagy a nélkül – az etióp kormány megpróbál úrrá lenni az élelmiszerhiány okozta vészhelyzeten, és az egyik megoldást a külföldi befektetőkben látják.

3.2 A Növekedési és Átalakítási Terv (GTP)

Az ENSZ Fejlesztési Programjának (UNDP) humán fejlettségi mutatója (HDI) olyan kategóriákat vesz alapul, mint pl. az egészség, az oktatás, a jövedelem, az egyenlőtlenség, a szegénység, a nemek, a fenntarthatóság vagy a demográfia, melyek alapján Etiópia a listán szereplő 179 állam közül a 174. helyen áll, tehát a legalacsonyabb humán fejlettségű országok közé sorolható.³¹ Az UNDP következtetése az, hogy az etióp helyzet ugyan továbbra is súlyos, de a szegénysége visszaszorítása és a gazdasági növekedés terén sikerült pozitív eredményeket elérni. Az elmúlt öt évben az ország GDP-je „valós értéken évi 11%-kal nőtt”, míg az elmúlt tíz esztendő alatt sikerült a szegénységet 10%-kal lejjebb, azaz 38,6%-ról 29,2 %-ra szorítani (UNDP 2012). Ezeket a pozitív változásokat sokan a PASDEP elnevezésű tervcsomagnak tulajdonítják, melyet a szegénység megszüntetésére irányuló gyors és fenntartható fejlődés elérésére hoztak létre. Az ötéves tervcsomagot az etióp kormány vezette be 2005-ben, és a Nemzetközi Élelmiszerpolitikai Kutatóintézet (IFPRI) jelentése szerint „a terv letette az alapokat ahhoz, hogy az emberi tőke és az infrastruktúra terén jelentős befektetések valósulhassanak meg” (Engida, et al. 2011). 2010-ben a PASDEP-et egy újabb ötéves időszakra szóló terv követte, az ún. Növekedési és Átalakulási Terv (GTP 2010). Úgy tűnik, hogy a terv segítségével sikerült a gazdasági növekedést fenntartani, a Millenniumi Fejlesztési Célokban megfogalmazottakat elérni, amivel újabb lépéseket tettek afelé, hogy Etiópia „a 2020 és 2023 közötti időszakra feltornássa magát a közepes jövedelmű országok közé” (GTP 2010).

A Növekedési és Átalakulási Terv (GTP) fejlődést kíván elérni az alábbi területeken: mezőgazdaság, ipar, infrastruktúra, szociális szféra, humán erőforrások, jó kormányzás és demokratizálódás (GTP 2010). Az etióp miniszterelnök, Meles Zenawi szavait idézve

³¹ UNDP - HDI Ethiopia Profile. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/ETH.html> [Megnyitva: 2013.10.21]

“ez egy átfogó terv, melynek elsősorban az élelmiszerbiztonságot, másodsorban pedig a nők és a gyermekek helyzetét hivatott javítani.” (Etióp Nagykövetség 2012). A GTP egyik stratégiai pillére arra épít, hogy „az agrárszektor továbbra is a gazdaság legfőbb motorja maradjon” de az is fontos, hogy ezt a célt a kisüzemi termelés és termelékenység hatékonyságának javítása révén ériék el (GTP 2010). A stratégia figyelmet szentel továbbá a népességnövekedésből fakadó belső feszültség kérdésének, célul tűzi ki a jövedelmek emelését, támogatni kívánja az ipari szektort, és megpróbál megoldást találni olyan külső problémákra is, mint a mezőgazdasági termelés iránt megnövekedett kereslet (GTP 2010).

A GTP 52 célt tűz ki maga elé az etióp agrárszektor fejlesztésével kapcsolatban és a szektoron belül több területtől is hatékonyabb termelést vár el 2015-ig bezárólag. A 48-as célkitűzésben olvashatjuk az alábbiakat: 2015-re a kormánynak 3,3 millió hektár földterületet kell kereskedelmi célú agrárbefektetésre átadni átlátható és elszámoltatható módon” (GTP 2010); márpedig ez a lépés formális módon engedélyezi, azaz legitimálja a földszerzés intézményét. A GTP dokumentáció külön szakaszt szentel a „nagy volumenű mezőgazdasági fejlesztések” témájának”, amely a folyamat végrehajtási mechanizmusát is levezeti. Dióhéjban arról van szó, hogy Etiópia készen áll arra, hogy korlátlan mennyiségű mezőgazdasági termelésre alkalmas földet adjon sík területein bérbe hazai vagy külföldi befektetőknek, akik nagy volumenű mezőgazdasági tevékenységet kívánnak folytatni (GTP 2010), azzal a megkötéssel, hogy külföldi befektető csak akkor jöhet szóba, ha annak működése a hazai agrárszektor fejlődését elősegíti (GTP 2010). A GTP azt is rögzíti, hogy a nagyüzemi mezőgazdasági termelés elsősorban exportra termel majd (GTP 2010). Az etióp kormány által elfogadott stratégia szerint támogatni kell „az export-orientált befektetéseket, hogy növeljék a valutajövedelmet, a kereskedelem révén javuljon az élelmiszerbiztonság, illetve a megélénkült tőkebehozatal lendületet adjon az iparosodásnak” (Lavers 2012: 126).

Etiópia élelmiszerbiztonsági stratégiája tehát rövidtávon a kereskedelemre épít, míg hosszútávon önellátó kíván lenni. Az Etiópiában földeket vásárló országok (Szaúd-Arábia, vagy India) igyekeznek elkerülni az ingadozó nemzetközi élelmiszerpiacokat, miközben Etiópia egyre közelebb kerül ezekhez. Első hangzásra ez paradoxonnak, sőt átgondolatlanak tűnhet. Az ENSZ 2011-ben kiadott FAO-jelentése, amely a magas és ingadozó élelmiszerárak nemzeti piacokra gyakorolt hatását volt hivatott vizsgálni, az

alábbi megállapításra jutott Etiópia stratégiáját illetően. A kereskedelemre alapozó élelmiszerbiztonsági stratégia kockázatos taktika, hiszen a kereskedelem ugyan elősegítheti, de nem garantálhatja az élelmiszerbiztonságot. A jelentés hangsúlyozza, hogy „az importtól erősen függő országokat komolyan érintette a gazdasági válság, különösen Afrikában; az árak várhatóan továbbra is magasak és ingadozók maradnak, és ez az áringadozás különösen a kisgazdákat és a szegény vásárlói réteget taszítja még mélyebb nyomorba”³² (FAO, et al. 2011). A jelentés ugyanakkor úgy látja, hogy fordulópont következhet be, mivel “a magas élelmiszerárak miatt többen fognak hosszú távra befektetni az agrárszektorba, mely hosszú távon javítja majd az ország élelmiszerbiztonságát” (FAO, et al. 2011). Etiópia élelmiszerstratégiája két pillérre épít: egyfelől arra, hogy “a mezőgazdasági befektetések kulcsfontosságú szerepet töltenek be az élelmiszerbiztonság fenntarthatóságában”, másfelől pedig arra, hogy „sokkal hatékonyabb egy olyan stratégia, melyet a termelékenység fokozása, a kiszámítható szakpolitika és a kereskedelem iránti nagyobb nyitottság jellemez” (FAO, et al. 2011). Van azonban Etiópia hosszútávra szóló terveinek pozitívuma is. Igaz, hogy az ország a múltban, a jelenben és a közeljövőben élelmiszerimportra szorul; fontos azonban az a tényező, hogy a befektetések révén az ország valutajövedelemre tesz szert (Lavers 2012: 126). Ezzel, ha ugyan elkerülni nem is, de bizonyosan enyhíteni tud majd egy olyan válságot, amelyet 2007-2008-ban még nem tudott, mert akkor még nem álltak rendelkezésre valutatartalékok (FAO, et al. 2011: 10). Hosszú távon a földszerződések javítani fogják az infrastruktúrát és a technológiát, ami nemcsak az élelmiszerbiztonság, de az önellátás alapjait is megteremti. És amíg ez nem valósul meg, addig a biztonsági háló illetve a segélyek kezelik a kritikus élelmiszerhelyzetet.

³² “...even short episodes of high prices for consumers or low prices for farmers can cause productive assets – land and livestock, for example – to be sold at low prices, leading to potential poverty traps”
“...még rövid ideig tartó magas fogyasztói áridőszakok, vagy alacsony termelői árak is azt eredményezhetik, hogy a termelőeszközöket – pl. föld és élőállat - alacsony áron el kell adni, amely potenciális szegénységi csapdához vezethet.” (FAO, et al. 2011. Ford. B.B.)

3.3 Föld

3.3.1 Nagy volumenű gazdálkodásra szánt földek

A 2009-ben kiadott 29/2001-es számú kormányrendelet az etióp szövetségi kormány számára teljes körű ellenőrzési jogkört biztosít az 5000 hektár feletti földek földhasználati kérdéseit illetően (Horne, et al. 2011: 15). Még ugyanebben az évben a kormány felállítja egy szövetségi mezőgazdasági befektetéseket támogató irodát (AISD), amelynek az a feladata, hogy feltérképezze az bérbe adható földterületeket (MoA 2011). Az AISD-t azzal a céllal hozták létre, hogy a lehető legegyszerűbb és leghatékonyabb módon egyetlen központra keresztül bonyolítsák az etióp földek bérbeadását (Horne, et al. 2011: 17). Az ily módon feltérképezett és bérbe adni kívánt földeket egy bankhoz hasonló földhivatalban bejegyezték (GTP 2010), és az Etióp Befektetési Ügynökség (EIA) adja ki a földbérletekhez a megfelelő engedélyeket (Lavers 2012: 113).

A „nemzeti kormányokkal együttműködésben” az AISD öt etióp régióban talált olyan földet, amely külföldi befektetőknek bérbe adható. Afar, Benishangul-Gumuz, Gambela, Oromia és a déli területek lakosait magába foglaló SNNPR (Fisseha 2011: 11). Gambela, Benishangul-Gumuz és az SNNPR-ben található Dél-Omo fejletlen és gyéren lakott régióknak minősül, és a befektetéseket további regionális pénzügyi intézkedések is segítik (Lavers 2012: 119). A közelmúlt földügyletei elsősorban Gambela és Oromia területére koncentráálódtak (Fisseha 2011: 9).

3.3.2 Kisebb volumenű gazdálkodásra szánt földek

Az Etióp Demokratikus Szövetségi Köztársaság alkotmánya a földtulajdon kérdésében helyenként teljesen világosan, bizonyos kérdésekben viszont elég félreérthetően fogalmaz. Az alkotmány egyértelműen kimondja, hogy Etiópia teljes földterülete állami tulajdon, „a föld nem vonható egyéni vagy közösségi tulajdonba”, a föld továbbá nem átruházható vagy eladható (Alkotmány 1994). Az alkotmány 40. cikkelyének egyes paragrafusai szerint a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó gazdák jogosultak

ingyenes földterülethez, amelyhez haszonélvezeti joguk van³³ (Alkotmány 1994). Az alkotmány azt is rögzíti, hogy az állattenyésztőket „nem lehet saját földjükről elűzni”, valamint garantálja, hogy „minden etióp állampolgárnak joga van egyfelől azokhoz a vagyontárgyakhoz, amelyek a földterületről nem mozdíthatók el, másfelől magához a földhöz és mindazon fejlesztéshez, amelyet a földterületen tőkebefektetés vagy munka révén elért” (Alkotmány 1994). Az alkotmány ugyanakkor azt is kiköti, hogy a kormánynak joga van „a köz érdekében valamely tulajdont kisajátítani”, és ilyen esetben megfelelő kompenzációt nyújtani (Alkotmány 1994). A 44. cikkely 2. bekezdése további intézkedéseket rögzít: „Minden olyan személy, akinek el kell hagynia földjét, vagy akinek a megélhetését negatív módon befolyásolja az állam által bevezetett program, jogosult pénzbeli vagy egyéb természetbeni kártérítésre, ideértve az állam támogatásával költöztetéssel megvalósított földcserét is” (Alkotmány 1994). Az Alkotmány védelmet és garanciát nyújt a földtulajdonosok számára, de az egyetlen abszolút jog, amelyet ezek a személyek élvezhetnek az a kártérítés arra az esetre, ha a földről elköltözni kényszerülnek.

A földtulajdonosok három ok miatt veszíthetik el jogosultságukat földjükre: ha a földet „közérdekből”, valamely projekt érdekében akarják felhasználni; ha a hatóságok szerint egy földterület termékenységet jobban ki lehet használni egy másik (privát vagy állami) tulajdonos fennhatósága alatt, illetve ha „a föld három vagy több egymást követő évig ugaron marad” (Pangea 2011: 9).

2008 óta a földtulajdoni tanúsítványok kiállítása és földhivatali regisztrálása már folyamatosan zajlik Oromia, Amhara, Tigray, és a SNNPR régiókban, és hamarosan megindul Benishangul – Gumuz területén is (Horne, et al. 2011: 13). Az eljárás folyamán formálisan elismert jogok ugyanakkor garanciát jelenthetnek a kisajátított földek esetében a tulajdonosok számára, sőt, abban is lehet bízni, hogy a földtulajdoni tanúsítványok kiadása révén csökken a konfliktusok száma, a gazdák több facsemetét ültetnek, a javul nemcsak a földhasználat fenntarthatósága, hanem a nők gazdasági és társadalmi helyzete is” (Horne, et al. 2011: 13). Az a tény, hogy több etióp régióban is elterjedt a földtulajdont igazoló tanúsítványok kiadása rendkívül biztató, ugyanakkor

³³ “Latin *ususfructus* from *usus et fructus*, literally, use and enjoyment : the right to the use and enjoyment of another's property and its profits” “*Latinul ususfructus a usus et fructus szavakból. Szó szerinti jelentésük: használat és élvezet, vagyis jog más tulajdonának és az ebből származó jövedelem használatához és haszonélvezetéhez.*” <<http://dictionary.findlaw.com/definition/usufruct.html>. Ford. B.B.>

„más régiókban még mindig nem általánosan jellemző ez a gyakorlat; itt továbbra is a hagyományos földhaszonbérleti formák dívnak” (Horne, et al. 2011: 13). Fontos azt is megjegyezni, hogy “az alföldi területeken, ahol a legnagyobb arányú befektetés zajlik, a földhöz való jogosultságot továbbra is a hagyományos öröklés-alapú szokásjogra vetítik vissza, és a tulajdonosok hivatalosan nem tudják igazolni a földhöz, illetve az ahhoz kapcsolódó forrásokhoz vagy szolgáltatásokhoz (pl. víz, faanyag, legeltetés, vadászat, halászat, vallás) való jogosultságukat (Horne, et al. 2011: 12).

3.3.3 Áttelepítés és „falusítás”

Etiópiában régi hagyománya van annak, hogy az élelmezési problémákat áttelepítéssel oldják meg. Ez a kérdés ma is felvetődik, hiszen az új áttelepítési tervezetek és a földügyletek között szoros összefüggés mutatkozik. Márpedig ha a feltevés helyes, akkor nem igaz az az állítás, hogy a befektetésre felajánlott földterület éppen üresen áll.

Displacement in the past has occurred primarily in two ways: resettlement from the highlands to the lowlands, and through villagization, defined as the clustering of agropastoral and/or shifting cultivator populations into more permanent, sedentary settlements. (HRW 2012: 11)³⁴

Kisebb áttelepítési programokra már az etióp császárság idején is volt példa, de a folyamat igazából 1974 után erősödött fel, a Derg-rezsim alatt. „1989-re a kormány 13 millió lakost telepített át falvakba” (HRW 2012: 12). A falusítás és az áttelepítés célja az volt, hogy „a világtól elzárt településeknek magasabb színvonalú szolgáltatásokat és jobb infrastruktúrát biztosítsanak”, és ezzel is javítsák az élelmiszerbiztonságot (HRW 2012: 11). A kitűzött célok csak ritkán valósultak meg, hiszen az áttelepített lakosságot járványok tizedelték, és folyamatos biztonsági kockázatoknak voltak kitéve” (Horne, et al. 2011: 14). Az áttelepítési és falusítási folyamat sikertelensége több okra vezethető vissza: kimaradt a tervezési fázis, nem álltak rendelkezésre a megfelelő kapacitások, az áttelepítési elképzelések mögött nem volt egységes politikai akarat, és a végrehajtásba is csúsztak hibák (Horne, et al. 2011: 14).

³⁴ „Régebben két oka volt annak, ha valaki elhagyta földjét: vagy áttelepült egy magasabban fekvő területre egy alföldi régióba, vagy az ún. „falusításnak” esett áldozatul. Ez utóbbi jelenségről akkor beszélünk, ha egy mezőgazdaságból és/vagy állattenyésztésből élő kisebb csoport letelepedik és egy faluszerű települést hoz létre.” (HRW 2012: 11. Ford.: B.B.)

A történelem során eddig még nem fordult elő, hogy a lakosság áttelepítése vagy kényszer-kilakoltatása magánbefektetők számára bérbe adott föld miatt valósuljon meg, így érthető, hogy a folyamatok komplexitása, a háttérben meghúzódó rizikófaktorok és a különböző gátló tényezők miatt az áttelepítések lebonyolítása nem problémamentes.

Jelen pillanatban Etiópia újabb áttelepítési projektet indított, és “2013-ra másfél millió lakos áttelepítését tervezi négy régióban; Gambela, Afar, Somali, és Benishangul-Gumuz egyes területein” (HRW 2012: 2). Az áttelepítés mellett szóló érvek ugyanazok, mint korábban – az állam igyekszik jobb szolgáltatásokat nyújtani a lakosságnak, és így fontos szerepet játszik az élelmiszerbiztonság kérdésének megoldásában. A probléma az, hogy a nem önkéntes alapon történő áttelepítés emberi jogi kérdéseket vet fel, és akár önkéntes alapon történik a lakosok elköltözése, akár nem, – ha nincsenek meg a megfelelő feltételek (tervezés, erőforrások, finanszírozási háttér), nem lesz biztosított az áttelepülők számára az élelem, a föld, az egyes szolgáltatások, s ez tovább mélyíti az élelmezési helyzet súlyosságát, amely csak további segélyprogramok révén lesz megoldható. A Human Rights Watch jelentése így írja le a jelenlegi helyzetet Gambelában:

Inadequate consultation, the lack of compensation and intimidation, assaults and arbitrary arrests committed by state security forces against those who questioned the villagization program or refused to move. The food security situation in many new villages is dire because of disrupted harvests and insufficient food aid. Livelihoods have been disrupted, health care inadequate, and access to education and other services greatly limited. (HRW 2012)³⁵

Ha összerakjuk a kockákat, az alábbi kép rajzolódik ki Gambela régiójának alföldi területeire vonatkozóan: itt nem működik a földtulajdon regisztrációja, a földhaszonbérleti rendszer a hagyományos szokásjog alapján működik, ahol a földtulajdon nincs hivatalos formában lefektetve (Horne, et al. 2011: 13). Az AISD feltérképezte, mely parcellákat „árulja” az állam, (Fisseha 2011: 11); a régió fejletlen, ritkásan lakott, holott vannak pénzügyi ösztönzések a befektetők számára (Lavers 2012: 119); a jelenlegi áttelepítési programok már javában folynak, de nem korlátozódnak a

³⁵ „Nincs a felek között párbeszéd, nem működik a kárpótlási rendszer, a helyi biztonsági erők megfélemlítik, néha megtámadják vagy jogosulatlanul letartóztatják mindazokat, akik megkérdőjelezik a falusítási programot, vagy nem hajlandók földjükről elköltözni. A falvak többsége súlyos élelmiszerhiánnyal küzd, mert félbeszakadt a betakarítás és nem jönnek a segélyek. Az embereknek nincs miből megélni, nincs megfelelő oktatás, egészségügyi ellátás, és számos szolgáltatás nem áll a lakosok rendelkezésére.” (HRW 2012. Ford.: B.B.)

régióra (HRW 2012: 2); végül pedig Gambela Etiópia két régiójának egyike, amelyben a legmagasabb a privát (és egyben külföldi) földbefektetések aránya (Fisseha 2011: 9).

While time will tell the link between villagization and commercial land investment, it is clear that clustering the population will make it easier to have large tracts of land available for agricultural investment. (Horne, et al. 2011: 41)³⁶

3.4 Befektetők, szerződések

Ethiopia has preferential bilateral trade agreements with 30 other countries. These countries include a diverse mix of major investors, many of who have made largescale investments in agricultural land in Ethiopia. (Horne, et al. 2011: 16)³⁷

3.4.1 Befektetők

A 2012-es év elején tartották az Etióp-Szaúdi Vegyes Bizottság harmadik ülését, ahol az esemény célja az volt, hogy az Etiópia és Szaúd-Arábia közötti jó gazdasági kapcsolatokat tovább erősítsék.³⁸ Az eseményen a szaúdi képviselők jelezték országuk befektetési szándékait az etióp agrárszektorba. 2011 májusában, Addisz-Abeában tartották az India-Afrika Fórum második csúcstalálkozóját (IAFS-II), ahol India és Etiópia képviselője megragadta az alkalmat, hogy tovább erősítse az együttműködést védelmi, kereskedelmi és agrárkérdésekben.³⁹

³⁶ „Az idő majd eldönti, hogy a falusítás és a földek befektetési célra történő átadása között hogyan alakul a kapcsolat, az azonban bizonyosnak látszik, hogy a lakosság kisebb csoportokba tömörítése lehetővé teszi, hogy nagyobb összefüggő földterületek szabaduljanak fel mezőgazdasági célokra.” (Horne, et al. 2011: 41. Ford.: B.B.)

³⁷ „Etiópia eddig harminc országgal kötött kereskedelmi jellegű megállapodást. Ezek között több olyan ország is szerepel, amely az etióp földterületeken nagyarányú mezőgazdasági befektetéseket indított.” (Horne, et al. 2011: 16. Ford.: B.B.)

³⁸ „Saudi Arabia is one of the main importers of Ethiopia's coffee, pulses, oil seeds, fruits and vegetables, live animals, meat and meat products, cereals, spices and natural gum”. „Szaúd-Arábia Etiópia kávé, hüvelyes növény, olajos magvak, gyümölcs valamint zöldség termésének, élő állatainak, hús és hús készítményeinek, gabonájának, fűszereinek és kaucsuk termésének egyik fő importőre.” *The Ethiopian News agency* <http://www.ena.gov.et/EnglishNews/2012/Jan/17Jan12/158580.htm> Ford. B.B. (Ld. 6. sz Függelék)

³⁹ „India is one of the largest foreign investors in Ethiopia with approved investment of US \$ 4.7billion. About 64% of Indian investment is in the field of commercial agriculture.” „India az egyik legnagyobb külföldi befektető Etiópiában bizonyítottan 4,7 milliárd amerikai dollár értékben. Az indiai befektetések minegy 64%-a a mezőgazdasági árukereskedelmet érinti.” Indian Embassy Addis Ababa – Bilateral Relations < <http://www.indianembassy.gov.et/bilateral.html> Ford.. B.B.>

Ezek az események mind azt jelzik, hogy egy adott állam külföldi országban történő agrárbefektetése mögött politikai szándékok húzódnak meg. Bizonyos nemzeti szintű intézkedések ösztönzik a magánszektor a külföldön történő földakvizícióra, és a szoros kétoldalú kapcsolatok tovább segítik ezeket a folyamatokat – “a szaúdi királyság például támogatja az élelmiszertermelés külföldre delegálását, így a Saudi Star hatalmas földterületeket szerzett Gambelában” (GRAIN 2012). A projekt maga ugyan magánbefektetés, de összhangban van a nemzeti érdekekkel és a tágabb értelemben vett kormányzati élelmiszerbiztonsági politikával.

Az etióp földterületek két legfontosabb befektető cége a szaúdi illetőségű Saudi Star Agricultural Development Plc. és az indiai Karuturi. Az elsőként említett cég, a Saudi Star Agricultural Development Plc. az etióp befektetési ügynökségtől (EIA) kapta meg a szükséges engedélyeket 2009 augusztusában (Fisseha 2011: 9). A vállalat már most is mintegy tízezer hektárnyi területen gazdálkodik Gambelában; de további 200,000 hektárra kapott engedélyt és hosszabb távon összességében 500,000 hektárban gondolkoznak (Horne, et al. 2011: 32). A Saudi Star nem titkolt célja, hogy évi egymillió tonna rizs termesztésével évi 1 milliárd USA dollár exportbevételre tegyen szert” (GRAIN 2012).

Az indiai Karuturi 10,700 hektárnyi földön gazdálkodik Oromia területén (Fisseha 2011: 9). Gambelában jelenleg 100,000 hektárja van, de 300,000 hektárig is felmehet, ha a földbérlet megkötését követően két éven belül beveti a földeket és megkezdí rajtuk a gazdálkodást (Karuturi 2010). A cég ezeken a területeken „olajt és cukrot állít elő, de az elsődleges termény a rizs és a búza, amit exportra termelnek.” (GRAIN 2012).

3.4.2 Szerződések

A Saudi Star Gambelában található 10,000 hektárnyi földjére, és a Karuturi szintén gambelai 100,000 hektárjára vonatkozó szerződés szinte szó szerint megegyezik. Mindkét megállapodás 50 évre szól, és további 50 évre meghosszabbítható (SaudiStar 2010) (Karuturi 2010). A Saudi Star esetében a földbérlet éves díja hektáronként 30 birr (\$1.72) (SaudiStar 2010), míg a Karuturi esetében ez a díj 20 birr (\$1.14)⁴⁰ (Karuturi 2010). Mindkét megállapodás tartalmaz egy olyan kikötést, amely további fölterületek

⁴⁰ Saudi Star által fizetendő éves bérleti díj mintegy 17.000 dollár. Karuturi 150.000 dollárt fizet.

akvizícióját teszi lehetővé, amennyiben a szerződő fél bizonyos feltételeknek eleget tesz (SaudiStar 2010) (Karuturi 2010).

A befektetők elfogadják azt a kötelezettséget, hogy megvédik a földet és annak természeti kincseit, megelőző intézkedéseket hoznak a talajerózió elkerülése érdekében, és elvégzik az előírt környezetvédelmi hatástanulmányt. Vállalják továbbá, hogy a szerződéskötéstől számított két éven belül beindítják a gazdálkodást a szerződés hatálya alá eső földterületek mindegyikén (SaudiStar 2010) (Karuturi 2010).

A szerződés akkor mondható fel, ha a vállalkozó nem indítja meg a gazdálkodást két éven belül, vagy nem fizeti a bérleti díjat; ha a befektető maga áll el a szerződéstől, ha bármilyen környezeti kárt okoz, valamint abban az esetben, ha a szövetségi kormány úgy dönt, hogy az állam „társadalmi vagy gazdasági szempontból jobban tudja az adott földterületet hasznosítani” (Karuturi 2010). Végül pedig, felmondható a szerződés, ha erre a szerződő félnek erre „jó oka van” (SaudiStar 2010).

Ha az élelmiszerbiztonság szempontja felől közelítünk, joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon ezek a szerződések megoldást nyújtanak-e Etiópia élelmezési problémáira? A jó hír az, hogy egyfelől a szerződések lehetővé teszik a bérleti díjak „újratervezését”, és ha a kormánynak „jó oka” van erre, fel is mondhatja a szerződést. (SaudiStar 2010) (Karuturi 2010). Problémát jelenthet viszont a szerződések hosszú lejáratát (50+ x év); az, hogy a szerződések nem szabályozzák az infrastrukturális fejlesztési és a foglalkoztatási kérdéseket, nem korlátozzák a vízhez és annak használatához kötődő jogosultságokat; csak nagyon homályos környezetvédelmi előírásokat fogalmaznak meg, és végül egyáltalán nem foglalkoznak az élelmiszerbiztonság kérdésével.

A kormány szeretné, ha ezek a projektek megvalósulnának, ezért egyrészt pénzügyi ösztönzést kínál, másrészt vállalja, hogy „megvédi a befektetőket a zavargásoktól, rendbontásoktól kivéve a vis major eseteket”. Vajon mindez jelentheti azt, hogy a kormánynak fontosabb a projektek sikere, mint a helyi lakosok megélhetése? Kiolvasható-e mindebből az is, hogy a kormány esetleg tart a földakvizíciók okozta belső feszültségektől? Ezek az adatok mindenesetre értékelhetők úgy is, hogy a kormány tudatában van annak, hogy a projektek hatással lesznek a helyiek megélhetésére, mégpedig nem feltétlenül pozitív módon.

3.5 A befektetések hatása

3.5.1 A Saudi Star gambelai tevékenysége

A Saudi Star 10,000 hektáron végzett rizstermesztési projektje miatt Gambelában sokaknak el kellett hagyni földjüket, és csökkent nemcsak a termőföld, de az erdős terület is (OI 2011: 1). A kormány kitart azon álláspontja mellett, hogy az áttelepülések önkéntes alapon történtek, noha az Oakland Institute jelentése szerint az embereket elűzték földjeikről (OI 2011). A Saudi Star tervei között szerepel, hogy gátat épít az Alwero folyóhoz öntözés céljából – a helyiek pedig félnek, hogy mindez negatív hatással lesz a vízhozamra, a halászatra, a közlekedésre és a folyó alsó szakaszán élő lakosságra nézve (OI 2011).

A Saudi Star (10,000 hektáros) rizstermesztési projektje ugyanakkor 4000-5000 új munkahellyel kecsegtet – ám az is valószínű, hogy ezeknek a munkaalkalmaknak a többsége szezonális lesz. A nagy területre kiterjedő rizstermesztés hatalmas vízigényét a Saudi Star úgy próbálja kompenzálni, hogy „speciális technológiát ígérnek, amellyel csökkenteni lehet a vízigényt”; míg az élelmiszerbiztonsághoz úgy kívánnak hozzájárulni, hogy terveik szerint „az exportra nem alkalmas (7 mm-nél kisebb) rizst a hazai piacokon értékesítik majd” (OI 2011).

3.5.2 A Karuturi tevékenysége Gambelában és Oromiában

A Human Rights Watch kérésére az indiai Karuturi cég megnyugtató adatokat közölt a gambelai projekttel kapcsolatban, illetve a helyi lakosság iránti elkötelezettségük jelenként. A cég elmondása szerint a projekt során elvégzett környezetvédelmi és társadalmi hatástanulmány kimutatta, hogy Gambela alsóbb, alföldi területein „sokat javult a helyzet. Nincsenek olyan feltételek, amelyeket a lakosság ne tudna teljesíteni, főként annak köszönhetően, hogy a kompenzációs és fejlesztési intézkedéseket korán meghozták és időben alkalmazták ” (Karuturi-Letter 2011). A Karuturi cég büszke arra, hogy „rugalmasan alkalmazkodtak a helyi közösségi és környezeti igényekhez”. Kiemelik, hogy ők gyakorlatilag szimbiózisban élnek a helyi anuak lakossággal, azok megélhetését soha nem kockáztatták, hiszen nem űzték el őket földjeikről. Azt is

hangsúlyozzák, hogy több parcellából létrehoztak egy ún. előfolyosót, hogy átjárhatóságot biztosítsanak a vadak számára a különböző élőhelyek között (Karuturi-Letter 2011).

A projekt pozitív hozadékait hangsúlyozva a Karuturi kiemeli a foglalkoztatás fellendítését (táborok építését tervezik, amely 12,000 embernek adna munkát), készségfejlesztő képzéseket szerveznek, és aktívan tevékenykednek a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) területén is; például ivóvizet és áramot adnak a rászorulóknak, valamint Ilea faluban a cég templomot, iskolát és egészségügyi központot hozott létre (Karuturi-Letter 2011).

Ami a Karuturi Oromiában zajló projektjeit illeti, (pl. a Bechera Agrárfejlesztési Projekt) markánsan eltérő képet kapunk. A Nemzetközi Föld Koalíció (ILC) megbízásából Messele Fisseha által végzett kutatásokból az derül ki, hogy „a földügyletek miatt csökkent a legelőterület, és a lakosságot nem engedik a folyókhoz és egyéb vízforrásokhoz” (Fisseha 2011: 31). Igaz ugyan, hogy lettek új munkahelyek, de elmaradtak azok a fejlesztések, amelyek révén javult volna a vízellátás; vagy iskolák, utak, illetve egészségügyi intézmények épületek volna (Fisseha 2011: 31). „A helyiek már nem olyan biztosak abban, hogy jó vásárt csináltak, azaz a földügyleteknek olyan komplex társadalmi, gazdasági, kulturális és környezeti jellegű negatív hozadéka van, amellyel többet vesztenek, mint amennyit nyernek” (Odhiambo 2011: 15). A felelős kormányzás és a társadalmi párbeszéd hiánya olyan helyzetet teremtett, ahol a helyiek és a befektetők ugyanazért a földterületért küzdenek. Az etióp Bako Tibe fiataljai arra panaszkodnak, hogy a Bechera Agrárfejlesztési Projekt miatt nem jutnak földhöz, mert nem maradt a térségben több felosztható föld” (Odhiambo 2011: 21).

3.5.3 Gambela

A Human Rights Watch jelentése szerint komoly veszély leselkedik Gambelában, nevezetesen az, hogy „az állami hatóságok a jelenlegi falvak lakosságát kitelepítéssel össze-vissza keverik, és több kisebb településbe csoportosítják” (HRW 2012: 111). A konfliktusok egyre gyakoribbak – az áttelepített lakosság harcol a helyiekkel a forrásokért. Ráadásul a Növekedési és Átalakulási Terv (GTP) kimondja, hogy a nagy volumenű gazdálkodási projektek esetében „a munkaerőt oda kell irányítani, ahol erre

igény van” (GTP 2010). Az újabb munkavállalók érkezésével pedig csak tovább fokozódik majd az erőforrásokért folytatott küzdelem.

3.5.4 Etiópia

Ahhoz, hogy egy befektető földterülethez jusson Etiópiában, az alábbi feltételeknek kell megfelelnie: legyen egy “megfelelő” üzleti terve, tudja bizonyítani, hogy korábban már foglalkozott nagy volumenű mezőgazdasági termeléssel, és vállalja, hogy elvégzi a környezetvédelmi hatástanulmányt (Fisseha 2011: 11). A Növekedési és Átalakulási Terv egyik passzusa rögzíti, hogy „oly módon kell a külföldi befektetőket Etiópiába vonzani, hogy az kedvező legyen és fejlődést hozzon az ország mezőgazdasága számára” (GTP 2010). Az állam felelőssége azonban nem áll meg a megfelelő földterület felkutatásánál és a szerződések megkötésénél, a neheze csak itt kezdődik. A végrehajtás, a szerződésben foglalt kötelezettségek érvényesítése, az értékelés, a monitoring és utóértékelés mind szükséges ahhoz, hogy egy földügylet bizonyosan hozzájáruljon a hazai élelmiszerbiztonság javításához; ahhoz, hogy a beígért és elvárt hozadék meg is valósuljon, hogy a tranzakció az etióp félnek is megérje. Ebből a szempontból különösen a hatástanulmányok kérdése az, ami komoly aggodalomra ad okot, hiszen az egyes ügynökségek között nincs párbeszéd és egyetértés arra nézve, hogy a hatástanulmányokat valóban elkészíttessék” (Pangea 2011: 10).

A befektetők pontosan azért választják Etiópiát, ahogyan azt a dolgozat első felében is hangsúlyoztuk, mert a földbérleti díjak alacsonyak, a munkaerő olcsó, az agrártevékenységre alkalmas a klíma, van elegendő föld és víz, valamint a kormány is nyújt pénzügyi ösztönzést (Horne, et al. 2011: 17). Etiópia azonban még ennél is továbbmegy: a 280/2002-as számot viselő Kormányrendelet „megtiltja a kisajátítást, engedi a munkaerő szabad vándorlását az egyes régiók között és lehetővé teszi a külső szakértők bevonását (amennyiben helyileg erre nincs lehetőség)” (Horne, et al. 2011: 17). Mindezekon kívül Etiópia további garanciákat is vállal a befektetők érdekében. Az ország tagja a Világbank Nemzetközi Beruházás Biztosítási Ügynökségének (MIGA), amely politikai kockázatra kínál biztosítási formákat a fejlődő országokban, és olyan

esetekre köt biztosítást, mint pl. kisajátítás, háború vagy zavargások, szerződésszegés, vagy egyes fizetési kötelezettségek elmulasztása.⁴¹

Etiópia nemcsak a külföldi befektetőket támogatja, de ösztönzést nyújt ahhoz is, hogy a befektetők exportra termeljenek, és tovább bővítsék beruházásaikat. Amennyiben egy magánbefektető termelésének 50%-át exportálja, a gazdaság 2 és 7 év közötti adómenteséget élvezhet. Menteshet továbbá a jövedelemadó-fizetés alól akár két évre is az a jövedelem, ami a gazdaság bővítéséből vagy fejlesztéséből keletkezik” (Horne, et al. 2011: 15).

A Növekedési és Átalakulási Terv (GTP), a pénzügyi és egyéb támogatások, a politikai kockázat ellen védő biztosítások, illetve az agrárszektor körülvevő politikai miliő így együtt tökéletes feltételeket szabnak a földszerzéseknek. Ez a szerencsés kombináció megfelel a jelenlegi igényeknek (szántóföld) és céloknak (élelmiszerexport), és létrejön a földakvizíció. Az állami támogatás vonzó befektetési környezetet teremt, a garanciák hosszú távra nyújtanak biztosítékot a befektetők és projektjeik számára, úgyhogy már csak az a lesz a kérdés, hogy vajon ez a forgatókönyv igény (élelem) + cél (élelmiszerbiztonság), a földszerzések révén megvalósítható lesz-e Etiópia számára?

⁴¹ Az MIGA “political risk insurance (guarantees) for projects in a broad range of sectors in developing member countries” *“politikai kockázati biztosítást (garanciákat) nyújt a fejlesztés széles területén beindított projektek számára a tagállamokban.”* <<http://www.miga.org/investmentguarantees/index.cfm> Ford. B.B.>

4. A nyerő-nyerő (win-win) szituáció keresése

A külföldi termőföld élelmiszertermelés céljából történő akvizíciójának folyamata megállíthatatlannak tűnik. A tőkeerős élelmiszerimportáló országok külföldre tekintenek élelmiszerellátásuk megszilárdítása érdekében, s a földügyletekre olyan biztosítási formaként tekintenek, mely hosszú távra garantálja élelmiszerbiztonságukat, a zavartalan ellátást és a stabil árakat. Ezt a tendenciát a földügyletek mögötti erős politikai érdekek erősítik, mely megállíthatatlannak tűnik, de egyidejűleg nem zárja ki a folyamat átalakulásának lehetőségét.

Dél-Korea gabonaszükségletének 70%-át kereskedelemről fedezi, s jelenleg arra törekszik, hogy “kikerülje a nagy nemzetközi kereskedelmi cégeket az amerikai gazdától történő közvetlen vásárlás révén”, célja több évre terjedő teljesítési szerződések kötése meghatározott mennyiségekre, fixált árakon (Brown 2011: 28). Ez azt mutatja, hogy valójában a hosszú távú élelmiszerbiztonságra, zavartalan ellátásra és stabil árakra áll fenn igény, s nincs közvetlen igény a termőföldre. A koreai példát hamarosan követi Kína, Japán és Szaúd-Arábia, de azzal a kihívással kell szembenézniük, hogy a termelők vonakodva vállalnak “hosszú távú elkötelezettséget” az élelmiszeráraknak ebben a dinamikus világában (Brown 2011: 26). Ez azt mutatja, hogy a földakvizíció egy a lehetőségek közül, de még mindig egy megvalósítható opció. Az összetett üzenet tehát az, hogy stabilitási és biztonsági okokból van érdeklődés a földakvizícióra, de nincs közvetlen igény a termőföldre. A szituáció ezen értelmezése nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a földügyletek kapcsán eltérő rendezési módok is számításba jöhetnek – ideális esetben helyet adva előnyös, transzparens és részesedésen alapuló modellek megvalósulására. A kooperációról ebben a kontextusban vagy nem, vagy csak nagyon ritkán esik szó e vitában, s jelen dolgozat célja ennek a hiányosságnak az orvoslása.

A befektető és a befogadó ország közötti találkozási pont mindkét fél számára ugyanolyan erős – az élelem. A szituációt nem nehéz vázolni: az egyik fél rendelkezik a pénzügyi háttérrel, a másik fél a földdel, s mindkét félnek szüksége van az élelmiszerre. Figyelembe véve az afrikai föld korábbi kiaknázását (ásványkincsek, olaj), a termékek kevés vagy semmi értékkel nem bírtak különösen a falusi szegény népesség számára, és

soha nem kapcsolódtak közvetlenül az élelmiszerbiztonsághoz helyi, nemzeti vagy nemzetközi szinten.

A befektetők nem fejlesztési ügynökségek; ők azért mennek Afrikába, hogy csökkentsék a világpiacoktól való függésüket, ami a saját érdekeiket szolgálja: élelmiszer-szuverenitásukat, valamint saját élelmiszerellátottságukat. Ez a forgatókönyv azt a lehetőséget kínálja az afrikai országoknak, hogy ezeket a külföldi érdekeket belföldi problémáik megoldására és saját élelmiszerbiztonságuk megteremtésére használhatják. A FAO, IFAD, az UNCTAD Titkárság és a Világbank Csoport megerősítik, hogy a belföldi erőfeszítések, fejlesztési programok és nemzetközi segélyek eddig nem bizonyultak elegendőnek Fekete-Afrika mezőgazdasági szektorának megerősítésére. Véleményük szerint “bármilyen befektetés —köz- vagy magán-, belföldi vagy külföldi – amely áthidalja ezt a szakadékot az alacsony jövedelmű és falusi területeken, elviekben kívánatosnak tekintendő” (RAI 2010: 1). A földügyletekre olyan alternatív útként tekintenek, amely közvetlen külföldi befektetést vonzhat a fejlődő mezőgazdasági szektorba. Lehetne-e ez a fejlesztési projekteknek és az élelmiszer segélyprogramoknak az alternatívája, egy olyan valódi fejlesztési eszköz, mely előrelépést jelenthetne Afrika élelmiszertermelési potenciáljának kibontakozása felé?

4.1 Nemzetközi kezdeményezések

A földakvizíciókra a világ alapelvek, irányelvek és viselkedési szabályzatok keretein belül reagál, melyek rávilágítanak a jelenlegi megállapodások hiányosságaira, bemutatják a követendő gyakorlatot, az ellenőrzés és egyensúly kialakuló rendszeréhez nyújtanak kiegészítő elemeket, ami nem feltétlenül biztat a földakvizícióra, hanem felelősségteljesebbé igyekszik formálni azt.

4.1.1 A Felelősségteljes Mezőgazdasági Beruházás (RAI)

A FAO, IFAD, az UNCTAD Titkárság és a Világbank Csoport közös erőfeszítései révén létrejött egy olyan konstrukció, amely a “A Mezőgazdasági Beruházások Alapelvei, a Jogok, Megélhetés és Erőforrások Tiszteletben Tartásával (RAI) (RAI

2010) nevet viseli. Ezeket az elveket támogatói szükségesnek tartják ahhoz, hogy a földügyletek forgatókönyve mindenki számára kielégítő eredményeket (win-win) hozzon. A támogatók közé tartoznak az EU, a G8, G20, Svájc, az Egyesült Államok (Int'l, et al. 2011) és Japán, "a világ legnagyobb nettó élelmiszerimportőre" és az alapelvek létrehozásának elkötelezett támogatója (Daniel, et al. 2009: 9).

1. A földre és a kapcsolódó természeti erőforrásokra vonatkozó fennálló jogokat el kell ismerni és tiszteletben kell tartani.
2. A beruházások nem veszélyeztetik az élelmiszerbiztonságot, hanem erősítik azt.
3. A mezőgazdasági beruházásokhoz kapcsolódó folyamatok átláthatóak, ellenőrzöttek és elszámoltathatóak minden részvényes által, egy megfelelő üzleti, jogi és szabályozási környezet részeként.
4. Minden egyes anyagilag érintett féllel konzultációkra kerül sor, a konzultációkból származó megállapodásokat rögzítik és végrehajtják.
5. A befektetők biztosítják, hogy a projektek tiszteletben tartják a törvényeket, a legjobb gazdasági eljárást képviselik, közgazdaságilag megvalósíthatóak és tartós, kölcsönös értéket eredményeznek.
6. A befektetések kedvező társadalmi és újraosztási hatással bírnak, s nem növelik tovább a kiszolgáltatottságot.
7. A projektek környezeti hatásait számszerűsítik és intézkedéseket hoznak a fenntartható erőforrás felhasználás érdekében, miközben minimalizálni illetve enyhíteni igyekeznek a negatív hatások kockázatát/kiterjedését (RAI 2010).

4.1.2 Föld haszonbérlet

2012 márciusában a FAO bevezette az általa összeállított "Önkéntes Irányelvek a Termőföldek, Halászerületek és Erdők Felelős Kezelésére a Nemzeti Élelmiszerbiztonság Kontextusában" okiratát:

The purpose of these Voluntary Guidelines is to serve as a reference and to provide guidance to improve the governance of tenure of land, fisheries and forests with them overarching goal of

achieving food security for all and to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security. (Guidelines 2012)⁴²

Az Irányelvek tárgyalják a földügyletekkel kapcsolatos fontosabb rizikófaktort, kiemelve hogy a földhaszonbérlet felelős kezelése nem garanciája, hanem szükséges feltétele a felelős befektetésnek. (Guidelines 2012)

4.1.3 Az ENSZ Keretegyezmény

Az ENSZ "Védelem, Tisztelet és Jogorvoslat" Üzleti és Emberi Jogi Keretrendszerét, mely ENSZ Keretrendszerként is ismert, az ENSZ főtitkár Emberi Jogok és Transznacionális Vállalatok, ill. Egyéb Gazdasági Vállalkozásokért felelős különmegbízottja, John Ruggie dolgozta ki:

The "Protect, Respect and Remedy" Framework rests on three pillars: the state duty to protect against human rights abuses by third parties, including business, through appropriate policies, regulation, and adjudication; the corporate responsibility to respect human rights, which means to act with due diligence to avoid infringing on the rights of others and to address adverse impacts that occur; and greater access by victims to effective remedy, both judicial and non-judicial. (Ruggie 2010)⁴³

Az ENSZ Keretegyezmény a befektetések és üzleti vállalkozások értékelését javasolja, azon az alapon, hogy tevékenységük mennyire vág egybe az emberi jogi normákkal. Ez a megközelítés támogatottságot élvez, és az Emberi Jogi tanács egyhangúlag elfogadta – "az első alkalommal jelezvén, hogy az ENSZ egy kormányok feletti testülete lényegi irányelvi pozíciót foglal el" az üzleti és emberi jogok tekintetében, s ebben az értelemben a nagyléptékű földberuházásokban és az emberi jogok ügyében (Ruggie 2010).

⁴² „Ezeknek az Önkéntes Irányelveknek az a célja, hogy hivatkozási alapként szolgáljanak és eligazítást nyújtsanak a termőföldek, halászerületek és erdők felelős kezelését illetően, azzal a mindent átfogó céllal, hogy mindenki számára élelmiszerbiztonságot nyújtsunk, s támogassuk a megfelelő élelemhez jutás jogának egyre progresszívebb megvalósulását a nemzeti élelmiszerbiztonság összefüggéseiben.” (Guidelines 2012. Ford.: B.B.)

⁴³ „A "Védelem, Tisztelet és Jogorvoslat" Keretrendszer három pilléren nyugszik: a harmadik fél által elkövetett emberi jogi visszaélések elleni állami védelem kötelezettségén, a vállalkozásokat is beleértve, a megfelelő irányelvek, szabályozók és bírói határozatok révén. A második pillér a vállalkozói felelősségvállalás az emberi jogok tiszteletére, ami a mások jogainak megsértése elkerülésére vonatkozó kötelező gondosságot jelent, s a kedvezőtlen hatások kezelését. A harmadik pillér az áldozatok jogorvoslatához jutásának megkönnyítését jelenti, bírósági kereteken belül, és azokon kívül.” (Ruggie 2010. Ford.: B.B.)

4.1.4 Kikötések és korlátozások

Az “Alapelvek a Felelős Mezőgazdasági Befektetésekhez, a Jogok, Megélhetések és Erőforrások Tiszteletével” (RAI) erős ellenállásba ütközik. Azok a szervezetek⁴⁴ melyek ellenzik ezeket az alapelveket azzal érvelnek, hogy a RAI segíti a földspekulációk legitimálását, s hogy figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy “a földspekuláció hatalmas földterületeket és ökoszisztémákat foglal el”, megtagadva így a földhöz és erőforrásokhoz jutást, elvándorláshoz vezet s gyakran társul emberi jogi sérelmekkel (Int'l, et al. 2011). Az ellentábor vitatja azt az elgondolást, hogy ezen elvek követése nyerő-nyerő (win-win) szituációhoz vezethetne, s hangsúlyozza, hogy “a vidéki emberek termőföldjeinek átvétele teljességgel elfogadhatatlan függetlenül a megfogalmazott irányelvektől követésétől” (Int'l, et al. 2011). Ehelyett teljes támogatásukról biztosítják a FAO “Önkéntes Irányelvek a Termőföldek, Halászerületek és Erdők Felelős Kezelésére a Nemzeti Élelmiszerbiztonság Kontextusában ” (FAO Irányelvek) s kifejezik az Irányelvek és az emberi jogok között fennálló erős kapcsolatokban való meggyőződésüket (Int'l, et al. 2011).

Az ENSZ Jog az Élelemhez szakreferense, Olivier De Schutter szerint valamely magatartási kód bevezetése nehéznek bizonyulhat, s az emberi jogok képviselőinek meglévő rendszerére támaszkodni ígéretesebbnek tűnik “mely alkalmazható nagy volumenű földakvizíciók esetében, s a kormányokkal betartatja a polgárokkal szemben vállalt kötelezettségeiket” (Laishley 2009). A FAO Irányelvek és az ENSZ Keretegyezmény egyaránt az emberi jogok rendszerén alapszik. Ez azt jelenti, hogy ha a nemzeti és regionális szintű mechanizmusok kudarcot vallanak az emberi jogok védelmében, fennáll a jogorvoslat kérésének lehetősége az ENSZ emberjogi panasz eljárási keretén belül: “egyéni panaszok a nemzetközi emberi jogi megállapodások keretében (petíciók)”; “egyéni kommunikáció az Emberi Jogi Tanács speciális eljárása keretén belül”; “az Emberi Jogi Tanács panasztételi eljárása” (Heri, et al. 2011: 20). Mindazonáltal, az önálló államok világában ezeknek az eszközöknek az alkalmazása és érvényesítése továbbra is problémás.

⁴⁴ Centro de Estudios para el Cambio en el Campo; FIAN International; Focus on the Global South; Friends of the Earth International; Global Campaign on Agrarian Reform; GRAIN; La Via Campesina; Land Research Action Network; Rede Social de Justiça e Direitos Humanos (Társadalmi Hálózat az Igazságért és az Emberi Jogokért); World Alliance of Mobile Indigenous Peoples (WAMIP); World Forum of Fisher Peoples (Int'l, et al. 2011)

Ongoing efforts at the global level to develop guidelines and standards for these deals are welcome, but ultimately it is what governments put in place and apply at the national level that will matter for those whose rights are directly affected by these deals. (Odhiambo 2011: 27)⁴⁵

Szuverén államok szuverén döntéseket hoznak, Etiópia Nagy-Britanniába delegált nagykövete, Berhanu Kebede szerint: A "földszerzés" kifejezés maga azt sugallja, hogy gazdag külföldi befektetők elsikkasztják a földet, és hogy Etiópiának nincs befolyása a folyamatra. Valójában Etiópia dönt a földek allokációjáról azok legjobb kihasználása alapján" (Kebede 2011). Afrika nem tapasztal meg egy "új neokolonialista hullámot"; a föld iránti külső igény önkéntes kínálattal találkozik. Bármely okot annak feltételezésére, hogy ez a tranzakció a kizsákmányolás egy fajtája, a föld haszonbérbe adásának belföldi döntésére kell visszavezetni.

Ebben a kontextusban a FAO Irányelvek fontos szerepet játszanak a földhaszonbérleti rendszerek megerősítésében az el nem ismert szokásjogok tekintetében. A haszonbérleti rendszer erősítése további garanciát jelent a kompenzációra s újabb gátat a kizsákmányolás ellen, de a földszerzés tágabb kontextusában a FAO Irányelvek hatása továbbra is korlátozott. Etiópia esetében: az ország részese volt azoknak a konzultációknak, melyek az Irányelvek megalkotásához vezettek (Guidelines 2012), de a kormány továbbra is rendelkezik alkotmányos jogával "a közérdekből történő kisajátításra" s a megfelelő kompenzáció kötelességével (Alkotmány 1994).

Ideális esetben egy magatartási kódex szerepe abban állna, hogy kezelje "a befogadó országok intézményrendszerének fogyatékoságait" (Cuffaro, et al. 2011: 11), azaz szolgáljon "mérceként a befektetési biztonság, a társadalmi és környezeti normák mérésénél" (Gehne 2011). Ugyanakkor vegye figyelembe ezeknek az elveknek az önkéntes voltát s végrehajtásuk ellenőrizhetetlenségét: az alapelvek és irányelvek mindössze egy, a hiányosságokra figyelmet felhívó ellenőrző listát tartalmaznak. A befogadó országok kormányaira szintén vonatkoznak a nemzetközi emberi jogi előírások és elszámoltathatóak cselekvéseikért. Ez részben magyarázatot nyújt arra, hogy miért vonakodnak tovább erősíteni csatlakozásukkal a nemzetközi humanitárius törvényeken alapuló kezdeményezéseket.

⁴⁵ „A globális szintű folyamatos erőfeszítések ezen megállapodások irányelveinek és szabványainak kialakítására üdvözlendőek, de végső soron a kormányok által bevezetett és nemzeti szinten alkalmazott intézkedések azok, amik valójában számítanak a földügyletek által közvetlenül érintettek számára.” (Odhiambo 2011: 27. Ford.: B.B.)

Az irányelvekként szolgáló normák és alapelvek hatása korlátozott marad: a kormányok részéről a szuverenitásuk miatt; a befektetők esetében az irányelvek önkéntes jellegénél fogva, az embereknek nyújtott kiegészítő védelem tekintetében pedig a (sajnos) erőtlen nemzetközi emberjogi rendszernek köszönhetően. A földhaszonbérlet szigorításának szintén megvannak a maga korlátai – képtelen megakadályozni a közérdek nevében történő kisajátításokat.

4.2 A földügyletek “megnyerése” a befogadó ország felelőssége

A befogadó ország felelős az ország földhaszonbérleti és emberi jogi rendszeréért; az ország élelmiszerbiztonságáért; az általuk választott fejlesztési stratégiáért (földhaszonbérlet); így a befogadó államnak vezető szerepet kell játszania a földügyletek “megnyerésében”. A befektetők szintén felelősségre vonhatóak, de egy kiterjedt tanulmány az “áruspecifikus eszközök (tanúsítvány); általános CSR eszközök (OECD Irányelvek, Globális Jelentési Kezdeményezés, ENSZ Globális Egyezmény); és a pénzügyi szektorra jellemző eszközök” tekintetében azt bizonyítja, hogy “ezek az eszközök generáltak valamennyi, bár nem sok, hasznot a földhasználati változásokban érintett emberek számára” (Heri, et al. 2011). A befogadó országok kormányai továbbá tagjai a nemzetközi emberi jogi egyezményeknek, s így elszámoltathatóak cselekedeteikért, miközben “a nemzetközi vállalatok a nemzetközi jogi környezet alapján nem vonhatóak jogilag felelősségre, a vállalatok társadalmi felelősségvállalás (CSR) pedig nem helyettesíti a törvényeket, az állami szabályozást és állami intézkedéseket.” (Cuffaro, et al. 2011: 13).

A befogadó állam kormányának kell vezető szerepet játszania – azáltal, hogy szerződésekben szabályozza a befektető felelősségi körét, s így nincs szükség önkéntes irányelvekre vagy nagyvállalati társadalmi felelősségvállalásra. A befogadó állam kormánya felelős a tárgyalásokon elért eredményekért, s hogy mit írnak alá. Abban a hipotetikus, de elképzelhető forgatókönyvben, melyben egy adott ország élelmiszert exportál, miközben élelmiszerhiányban szenved, a jelenséget a nem megfelelő stratégia, rossz irányítás, vétkes hanyagság vagy bűnöző szándékok számlájára írhatjuk a kormányzat részéről. “Ahol a kormányzati felelősségre vonás esélye alacsony, a

földbefektetések, még a jó szándékú befektetők részéről is, súlyos következményekkel járhatnak a helyi szegény közösségek számára” (ESI 2012: 26).

Kompromisszumok születnek, gyakorta a helyiek (a kisebbség) rovására a közjóra (a többségre) történő hivatkozással. Azok a szervezetek, melyek ellenzik az “Alapelvek a Felelős Mezőgazdasági Befektetésekhez, a Jogok, Megélhetések és Erőforrások Tiszteletével” okmányát, arra emlékeztetnek, hogy “még ha "transzparens" módon is történik, a nagy földterületek, erdők, part menti területek és vízforrások átruházása a befektetőkre mégis megfosztja a kisbirtokos farmereket, állattenyésztőket, halászokat és más helyi közösségeket a meghatározó jelentőségű, az életben maradásukhoz fontos erőforrásoktól, generációkra előre vetítve” (Int'l, et al. 2011). Ha a földügyletekre, mint fejlesztési eszközre tekintenek, a kompromisszumokra szükség van, de a közjó/közérdek nem lehet kibúvó egy kormány részéről a nemzetközi emberi jogi megállapodások és hazai törvényhozás semmibe vételére; nem lehet kifogás arra, ha nem csökkentik a kockázatokat, elégítik ki a szükségleteket, ha nem orvosolják a sérelmeket és kompenzálják azokat az embereket, akiknek a megélhetését szétrombolták és átalakították a földügyletek révén. Az államnak meg kell találnia az egyensúlyt “a gazdasági fejlődés, fenntartható földhasználat és társadalmi igazságosság között” (Zoomers 2010: 444), meg kell kötni azokat a kompromisszumokat, melyek kifizetődőek és megteremtik egy nyerő-nyerő forgatókönyv feltételeit. Egy ilyen ellentmondásos és összetett folyamat támogatása csak jó jogászok kezében biztosított, akik határozott szerződéseket vázolnak a befogadó állam legjobb érdekeit képviselve, valamint kreatív vidéki képviselőkre, akik a mezőgazdasági szektorban megvalósítható befektetési modellek nagyszámú variánsát veszik számításba.

4.2.1 Szerződések

Defining relations between communities and investors in business rather than philanthropic terms will make it possible for governments to play their appropriate role of regulation and creating an enabling environment. (Odhiambo 2011: 25)⁴⁶

⁴⁶ „A közösségek és befektetők közötti viszonyok filantróp megfontolások helyett üzleti alapokon történő meghatározása lehetővé tenné a kormányoknak, hogy a nekik megfelelő szerepet játszhassák a szabályozási folyamatban illetve a megfelelő környezet kialakításában.” (Odhiambo 2011: 25. Ford.: B.B.)

Ideális esetben a földügyletek szerződéseinek erősítése kellene “a mechanizmusokat, melyek ellenőrzik vagy betartatják a befektetői kötelezettségeket, maximalizálják a kormányzati bevételeket és tisztázzák azok elosztását, s olyan üzleti modelleket támogatnak, melyek a helyi bevételeket maximalizálják, s egyúttal kiegyensúlyozzák az élelmiszerellátást” (Cotula, et al. 2009: 7). A kívánt végeredmény a jobb ellenőrzés és betartatható szerződések, melyek a korábbiak hiányosságait orvosolják:

Short, unspecific documents that grant enforceable, long term rights to extensive areas of land, and in some cases priority rights over water, in exchange for little public revenue and apparently vague and potentially unenforceable promises of investment and/or jobs. Also, a number of the deals are being negotiated in legal contexts where safeguards for local interests are weak, and some contracts do not properly address social and environmental issues. (Cotula 2011: 1)⁴⁷

Léteznek példák jó szerződésekre is, Lorenzo Cotula szerint például néhány libériai szerződés tartalmaz olyan fontos elemeket, melyek miatt azok ‘jó’ szerződésnek tekinthetők. “Rugalmasabb időtartam, a tranzakció tárgyát képező föld pontosabb beazonosítása, jóval pontosabb megfogalmazása a befektetők által vállalt munkahelyteremtésnek, képzésnek, helyi beszerzés és helyben történő feldolgozás, nagyobb odafigyelés az élelmiszerbiztonságra, valamint szigorúbb társadalmi és környezeti biztosítékok”.

A szerződések Etiópia és Karuturi valamint Etiópia és a Saudi Star között hosszú lejáratúak (50+ x év); hiányoznak belőlük az infrastruktúrára és a foglalkoztatásra vonatkozó konkrét elkötelezettségek, hiányoznak a vízre való jogosultság és vízhasználat korlátozásai; csak homályos környezeti garanciákat vállalnak és az élelmiszerbiztonságra vonatkozóan semmiféle utalás nem történik. Ezek a szerződések a ‘rossz’ kategóriájába tartoznak, melyek olyan kiskapukat tartalmaznak, amik “aláássák azokat a biztosítékokat, amelyek biztosítanák a megfelelő kockázatkezelést, s hogy az elvárt gazdasági előnyök megvalósuljanak” (Cotula 2011: 43).

⁴⁷ „Rövid, nem specifikus dokumentumok, melyek biztosítják a betartatható, hosszú távú jogokat kiterjedt földterületekre, némely esetekben az előjogokat a vízkészletekre, cserében minimális állami bevételért, s homályos és potenciálisan be nem tartatható befektetési és/vagy állásígéretért. Ezen kívül az ügyletek egy részét olyan törvényi környezetben kerülnek tárgyalásra, ahol a helyi érdekek képviselője nem biztosított, és egyes szerződések nem kezelik megfelelően a társadalmi és környezeti kérdéseket.” (Cotula 2011: 1. Ford.: B.B.)

4.2.2 A nagyterületű földakvizíciók alternatívái

Vigorous public debate in recipient countries is vital to make good strategic choices. While land deal negotiations are unfolding fast, policy-makers should properly consider the wider range of options to invest in agriculture. (Cotula L 2011)⁴⁸

Az "Alapelvek a Felelős Mezőgazdasági befektetésekhez, a Jogok, Megélhetések és Erőforrások Tiszteletével" célja a "nagy volumenű földakvizíciók negatív hatásainak csökkentése", melyek közvetve formalizálnák és legitimálnák a földszerzéseket (Int'l, et al. 2011). A kérdés az, hogy kiterjedt területű termőföldek haszonbérbe adása támogatásra érdemes befektetési opció-e. Cotula szerint "a nagy volumenű földakvizíciónál ígéretesebbek azok az üzleti modellek, melyek a helyi farmerek támogatását is célul tűzik ki" (Cotula L 2011), hiszen ez az opció további beruházásokat vonz, s segíthet a fejlődő országok mezőgazdasági szektorában uralkodó finanszírozási hiányon. Azok az alternatív modellek, melyekről gyakran, mint a befektetés 'felelősebb' módjáról esik szó, a következők: alvállalkozói tervezetek, szerződéses földművelés, közös részvénytőke tervezetek (Liversage 2010: 7). A befektető szerepe a know-how és a piaci hozzáférések biztosítása, s a szerződéses földművelés esetén a mezőgazdasági termékek garantált áron való felvásárlása (Cotula L 2011). A kisbirtokos földművelői irányzat mindenképpen releváns alternatíva, de nem csodaszer. Egy friss, Dél-Afrikában végzett felmérés szerint, az elemzett közös vállalkozási modellek kisszámú munkahely lehetőségét teremtették meg, és „a közösség átlagos tagja kevés vagy szinte semmi hozadékot nem tapasztalt.” (Lahiff, et al. 2012: 1). A jelentés megállapítja, hogy "a felelős állami ügynökségek nem elég hatékony támogatása és a kereskedelmi partnerek kapacitáshiánya" voltak azok a fő okok, melyek ezeknek a projekteknek a kudarcához vezettek. Ajánlata szerint "az állami ügynökségeknek, a helyi közösségeknek és kereskedelmi partnereiknek valószerűbb modelleket kell kifejleszteni, melyek képesek a jogosultság és a fenntarthatóság problémakörét is megfelelően kezelni." (Lahiff, et al. 2012: 1). A földügyletek alternatív megközelítéseit mindazonáltal szintén óvatosan kell kezelni, ezek sem tökéletesek, irányítással és proaktív kormányzati közreműködéssel

⁴⁸ „A befogadó országokban életfontosságú az élénk közéleti vita a jó stratégiai választások megtételéhez. Miközben a földekre vonatkozó tárgyalások gyorsan zajlanak, a politikai döntéshozóknak a mezőgazdaságba történő beruházási lehetőségek szélesebb skáláját kellene számításba venni.” (Cotula L 2011. Ford.: B.B.)

vezethetnek sikerre. Azonban mégis kiemelkednek abból a szempontból, hogy “számos esetben a kollektív cselekvés nagyobb beleszólást és jobb feltételek kiharcolását tette lehetővé a földművelők számára” (Cotula L 2011).

Etiópia hatalmas területeket bocsát haszonbérletbe, az etiópai kormány próbál úrrá lenni az állandó élelmiszerhiányon, s a külföldi földbefektetéseket e cél megvalósításának eszközeként tekinti. Ugyanakkor az etióp kormány úgy gondolja, hogy “a mezőgazdaság fenntartása, mint a gazdasági növekedés forrása” úgy lenne elérhető, hogy ha ennek az erőfeszítésnek a középpontjában a kisbirtokos farmerek állnának a termelékenység és termelés növelése érdekében (GTP 2010). A kisebb birtokokon történő földművelés érdekében az etióp kormány nagyobb értékű termékek irányába történő elmozdulást, mezőgazdasági diverzifikációt és hatékony marketing rendszerrel társuló üzleti alapokat szorgalmaz (GTP 2010). Etiópia Egyesült Királyságba delegált nagykövete, Berhanu Kebede szerint:

The key is to achieve balance. Commercial farms tend to become hubs that link smallholders to value chains and help spread knowledge and best practice to other farms. So the debate is not about big versus small. We will continue to support commercially viable small farms, which offer increased food supplies, jobs and incomes in both the farm and non-farm economy. (Kebede 2011)⁴⁹

Ezen információ szerint a kis- illetve nagyterületű farmok közötti vita nem releváns, csupán az a kérdés fontos, hogy hogyan tudunk egészséges egyensúlyt elérni és “pozitív együttműködés révén támogatni a hosszú távú vidékfejlesztést” (Cotula, et al. 2009: 106). Minden modellnek kihívásokkal kell szembenézni, s szükségük van az aktív kormányzati támogatásra. Azoknak a modelleknek, melyek nem foglalnak magukba nagy területet érintő földakvizíciót az az erőssége, hogy a tudástranszfer átláthatóbb mechanizmusain alapszik, és kiemeli az összevethető tárgyalási pozíciók fontosságát ezekben az ügyletekben.

Az alternatívákat is figyelembe kell venni, de az a lehetőség is fennáll, hogy a nagy volumenű földakvizíciók negatív hatásainak mérséklésén túl –az erők koncentrálásával– a földügyletek teljesen átalakuljanak. A földügyletek megnyerése és a fejlesztési

⁴⁹ „A kulcs az egyensúly elérése. Az üzleti alapokra helyezett farmok lehetnek azok a csomópontok, melyek a kisbirtokosokat összekapcsolják az értékláncokkal, segítik a tudás és a legjobb eljárások terjedését más farmokon. A vita tehát nem a kicsi és a nagy szembenállásáról szól. Továbbra is támogatjuk az életképes kis farmokat, melyek növekvő élelmiszerellátást, állásokat és jövedelmet biztosítanak úgy a farmokon belüli és azokon kívüli gazdaságban is.” (Kebede 2011. Ford.: B.B.)

stratégiának egy felelősebb variánsára való áttérés szükségessé teszi az együttműködés tényezőjét, mely ezen a ponton egyelőre hiányzik.

4.3 Együttműködés és befolyás

The different actors – investor, government, local people – enter the negotiations with highly asymmetric information and power. Consequently, local people usually loose out, and governments loose both revenue and opportunities to achieve long term benefits for their populations. (HLPE 2011: 10)⁵⁰

Ezzel a jelenséggel alapvető fontosságú szembenézni. A földügyletek hatalmi dinamikájának kiegyensúlyozása két fő okból elengedhetetlen: a befogadó állam és a helyi lakosok ellenőrzési képességét erősíti, s növeli annak lehetőségét, hogy valóban profitáljanak ezekből az ügyletekből. Az a stratégia, mely a tárgyalási pozíció megerősítésére és arra törekszik, hogy befolyásolja, formálja és átalakítsa a földtárgyalásokat, különböző szinteken igényel együttműködést: a befogadó államok között (regionális kooperáció); a befogadó állam befektető származási országa között; a befogadó állam és a helyi lakosok között; a befektető és a helyi lakosok között.

4.3.1 Együttműködés regionális szinten

A jelenlegi regionális erőteret a verseny jellemzi: “A befektetőkért való versenyben a kormányok sokszor rendkívül kedvezményes kondíciókat szabnak – hosszú adómentes időszakok, nagy földterületek biztosítása alacsony áron vagy ingyen; olyan cikkelyek, melyek a befogadó ország törvénykezésében történő esetleges változások ellen biztosítják a befektetőt” (HLPE 2011: 20). A befogadó országok egymást mülják felül “attól való félelmükben, hogy esetleg beruházási lehetőségeket mulasztanak el” (Cotula L 2011). Azok a fiskális és nem fiskális jellegű ösztönzők, melyeket a fekete-afrikai befogadó államok hajlandóak felajánlani, feltárják azt az ‘egészségtelen’ versenyhelyzetet, melynek következtében a befogadó államok nem képesek a földügyletek jobb ellenőrzésére és az anyagi előnyök maximális kihasználására.

⁵⁰ „A különböző felek – befektető, kormány, helyi lakosok – nagymértékben aszimmetrikus mennyiségű információval illetve hatalommal rendelkezve szállnak be a tárgyalásokba. Ennek következtében gyakran a helyi lakosok kerülnek ki vesztesként, s a kormányok állami bevételektől esnek el, s nem tudják lakosaik számára biztosítani a hosszú távú előnyöket.” (HLPE 2011: 10. Ford.: B.B.)

A tárgyalóasztalnál gyakran a pénz és a külföldi érdekek vannak irányító pozícióban, ez azonban megváltozhat. Fekete-Afrikának megvan az a lehetősége, hogy együttműködjön, vagy legalábbis koordinálja a földügyletekkel kapcsolatos tevékenységét. Naiv elképzelés lenne azt hinni, hogy ebben a közvetlen befektetésekért folytatott rendkívül kiélezett versenyben valódi esély lenne kooperációra, de már a koordinálás is hozzájárulhat egy erőteljesebb közös pozíció kialakításához. A tapasztalatcsere illetve a jó gyakorlat⁵¹ példái a befektetőkkel szembeni közös fellépést alakíthatják ki, eltörölve a verseny és a félelem kontraproduktív hatásait, a kockázatok minimalizálásával, s ezzel egyidejűleg a lehetőségek megragadásával. A koordinált erőfeszítések révén a befektetők nem lesznek abban a privilegiált helyzetben, hogy az egyik ország feltételeinek visszaütésével során azzal fenyegetőzzenek, hogy másik országban fognak beruházni. Ezzel kikerülhető a követelmények további csökkentése attól való félelmükben, hogy a beruházók másik országot választanak, ami a befogadó országok számára jobb tárgyalási feltételeket eredményez.

Az egymás közötti együttműködés előnyt jelent a befogadó országok számára a tárgyalások során. Az együttműködés kialakításának kezdőpontja lehet például a víz témája.

Currently several river basins are working on establishing institutional frameworks and commissions to deal with transboundary water issues, but there is little evidence that agricultural development (including foreign land acquisitions) is being addressed, despite the rapid developments on agricultural expansion. (Jägerskog, et al. 2012: 28)⁵²

Előbb vagy utóbb ezzel a problémával foglalkozni kell. Etiópia és Szudán jelenleg élelmiszerért folyó földügyletekben vesznek részt, ahol a vízhez való hozzáférési jogok azoké a nemzetközi szereplőké, akik a földet bérlik. Ez azt jelenti, hogy az öntözéshez használt víz, melyet a Felső-nílusi-medencéből térítenek el, soha nem éri el az alsóbb régiókat (Jägerskog, et al. 2012). A víz határokon átnyúló ügy, melyben alapvető jelentőségű az együttműködés; egyoldalú, koordinálatlan döntések nagy földterületek

⁵¹ Példa: A libériai szerződésekről született jó visszajelzések.

⁵² „Jelenleg több vízmedence kapcsán is dolgoznak azon, hogy intézményes kereteket és utasításokat dolgozzanak ki a határokon átnyúló vízügyi kérdésekkel kapcsolatban, de kevés bizonyíték van arra nézve, hogy a mezőgazdasági fejlesztést (beleértve a külföldi földakvizíciókat) is figyelembe vennék, a mezőgazdasági terjeszkedés gyors fejlődési üteme ellenére.” (Jägerskog, et al. 2012: 28. Ford.: B.B.)

haszonbérbe adásáról nagy volumenű művelés céljával a régió belül feszültségekhez, instabilitáshoz, akár konfliktusok kialakulásához is vezethet.

A földbérletek felügyelete kapcsán az együttműködés egy másik területe jelentkezhethet – “bár az ilyen ügyek megoldására vonatkozó nemzeti stratégiák eltérőek lehetnek, kiindulópontjukban és jellemzőikben fontos egyezések vannak, s ez a nemzetek közötti tapasztalatcserét hasznossá, sőt, döntő fontosságúvá teszi.” (AUC 2010: 11)

A befogadó országok fokozatosan taktikai szövetséggé formálhatják együttműködésüket, egy “Zöld OPEC”⁵³ formálásával, amely nem bio-üzemanyagokra koncentrál, hanem élelemre. A befogadó országok és a helyi lakosok monopóliummal bírnak a föld kapcsán és ezt a pozíciót teljes mértékben ki kellene használniuk.

4.3.2 Állami szintű együttműködés, a befogadó állam és a befektető között

Ha a fejlődés alatt élelmiszerbiztonságot értünk, akkor abból az következik, hogy a földügyletekben részt vevő partnerek egyazon céllal bírnak – élelmiszerbiztonság a saját országuk számára. Ugyanazzal a célkitűzéssel és a földügyletek háttérében meghúzódó erős politikai érdekekkel – az együttműködés állami szinten alakulhatna ki – “partnerségek vagy közös vállalkozások formájában azok között az országok között, melyek pénzügyi háttérrel rendelkeznek és azok között, melyek a föld, a víz és az emberi erőforrások fölött rendelkeznek” (Daniel, et al. 2009: 9). Mindegyik fél hozzájárul a másik élelmiszerbiztonságához.

India és Szaúd-Arábia érdekeltek a Karuturi és a Saudi Star etiópai mezőgazdasági projektjeinek sikerében. Ezeknek a projekteknek a hosszú távú sikere és stabilitása kulcsszerepet játszanak Etiópia és Szaúd-Arábia Indiával folytatott bilaterális gazdasági kapcsolatainak fenntartásában. A jó kapcsolatok olyan berendezkedéshez vezethetnek, melyben India és Szaúd-Arábia felelősséget vállalnak magánbefektetőikért s megkövetelik tőlük, hogy “az emberi jogok és a környezetgazdálkodás tekintetében a legmagasabb elvárásoknak is megfeleljenek” (HLPE 2011: 13). Az állami szintű együttműködés – további befolyást biztosít a magáncégek felett.

⁵³ “Fifteen African countries... signed a Treaty in July 2006 establishing the Pan African Non-Petroleum Producers Association (PANPP) to promote biofuels production. The organisation has been described as the “green OPEC.” “2006 júliusában tizenöt afrikai ország írta alá azt a szerződést, amely megalapította a Nem Petroleumot Gyártók Pán-Afrikai Szövetségét (PANPP) a bio-üzemanyag termelés elősegítésére. A szervezetet „zöld OPEC-ként is emlegetik.” (Burley, et al. 2010 : 14. Ford. B.B.)

4.3.3 Együttműködés a befogadó állam és a helyi lakosság között

In most instances, the host community is the most vulnerable of the stakeholders due to its lack of voice and representation. (Pangea 2011: 19)⁵⁴

Ahhoz, hogy a földügyletekből a maximumot lehessen kihozni, s hogy valódi és jelentős változásokat lehessen kihozni a földhaszonbérletekből – a befogadó állam és a helyi lakosság között együttműködő kapcsolatnak kell lennie vagy kialakulnia. Az együttműködés ezen a szinten hozzájárul a kormány képességeihez az emberek igényeinek kielégítésére s a helyi közösségek azon képességeihez, hogy kihasználják a földügyletek előnyeit. Ha ez a két nagy részvényes csoport közötti távolságtartást a konszenzus pozíciója váltja fel, együttes fellépésük elősegíti az “Alapelvek a Felelős Mezőgazdasági Befektetésekhez, a Jogok, Megélhetések és Erőforrások Tiszteletével” elfogadását. Az üzleti etika csak akkor válhat részévé a földügyleteknek, ha helyi, nemzeti, regionális és/vagy nemzetközi nyomás kényszeríti ki – “A kódexek elfogadásának és alkalmazásának valószínűsége három variáns mentén növekedhet: az értékláncok integrálása; a civil társadalmi nyomás hatékonysága; a főszereplők érzékenysége az ilyen jellegű nyomásgyakorlásra” (Cuffaro, et al. 2011: 10).

A két gyengébb szereplő erőinek egyesítése a földügyletek kapcsán logikus, szükségszerű és nem növeli tovább a földügyletekhez kapcsolódó kockázati tényezőket; ellenkezőleg, csak mérsékelheti azokat.

4.3.4 Kooperáció a befektető és a helyi lakosok között

“Nehéz elképzelni, hogy a befektetők az elszegényedett afrikai családok érdekeit a saját jóval gazdagabb, jóval hatalmasabb népük érdekei elé helyeznék ” (Branford 2011: 81), de ők is érdekeltek a földügyletek hosszú távú sikerében s így legalábbis tekintetbe kell venniük a helyi lakosság szükségleteit.

A befektetőknek érdeklődni kellene a helyi lakosokkal történő kooperáció iránt, mert ha minden garancia csődöt mond, s az előnyök nem materializálódnak, akkor kollektív cselekvés fogja megpróbálni a helyi érdekek képviselését, s a befektető nem maradhat

⁵⁴ „A legtöbb esetben a befogadó közösség a legsérülékenyebb a részvényesek között súlyának és reprezentáltságának hiánya miatt.” (Pangea 2011: 19. Ford.: B.B.)

túl sokáig olyan helyen, ahol folyamatos ellenállásba ütközik (Cotula, et al. 2009). Egy ötven éves projekt hosszú távú stabilitása (a Karuturi és a Saudi Star Etiópiában) a helyi lakosság jóváhagyásával valósulhat meg. A befektetőknek “fel kellene ismerniük befektetéseik helyi következményeit, s tekintetbe venni a munkavállalói-, társadalmi- és környezeti normákat; részvényesi befolyást és az élelmiszerbiztonsági megfontolásokat – nem azért, mert kötelezve vannak rá, hanem mert ily módon saját befektetési kockázatukat csökkentik” (FAO 2009).

A földügyletekkel szembeni ellenállás nem hiányzik teljesen – “Mozambiki lakosok megakadályozták kínai mezőgazdasági munkások ezreinek letelepedését bérelt földterületeken — mely szituáció korlátozná a helyi munkaerő bevonását az új mezőgazdasági befektetésekre”. Egy másik példa Madagaszkárról származik, ahol az 1,3 millió hektáros művelhető földterület haszonbérletének ügye, 99 éves időintervallumra a dél-koreai Daewoo Logistics Corporation vállalatírásnak hozzájárult a 2009-es politikai zavargásokhoz, végül a hatalmon lévő kormány leváltásához vezetve (von Braun, et al. 2009: 1).

A helyi közösségek stabilizáló szereppel bírnak a földügyletekben. Az önszabályozás a befektetők saját érdekeit szolgálná: ha olyan országokban ruháznak be, ahol erős haszonbérleti rendszer van, megkímélik magukat a szükségtelen konfliktusoktól, s mindez hozzájárul a projekt sikeréhez (Cuffaro, et al. 2011: 13). A konzultáció – “a szabad, előzetes és tájékozott hozzájárulás” csökkenti a beruházási kockázatot és növeli a projektek hosszú távú sikerének esélyeit (Cotula, et al. 2009: 9). Az egyértelmű elkötelezettségek, melyek szerződések által betartathatóak, segítenek az olyan helyzetek elkerülésében, ahol „a tisztázatlan feltételek és határozatok, s a túl optimista ígéretek... a befektetéssel szembeni frusztrációhoz és felháborodáshoz vezethetnek” (Cotula, et al. 2009: 104).

5. Következtetések

Afrikáról nem mondhatjuk el, hogy „az újragyarmatosítók keresztútjében” állna, hiszen a külföldiek földkeresletére jelentős önkéntes kínálat mutatkozik. A földügyleteken „nyerni” minden afrikai kormány szeretne, és saját felelősségükre döntenek, ha ezt a módozatot választják a fejlődés egyik motorjául, mert itt meg kell találni a kényes egyensúlyt „a gazdasági növekedés, a fenntartható földhasználat és a társadalmi igazságosság kérdéseiben” (Zoomers 2010: 444). A jelenlegi földügyletek alapján úgy tűnik, hogy a kormányoknak ez egyelőre nem igazán sikerül. Most még ugyan korai lenne végső következtetéseket levonni a földügyletekről, de annyi bizonyosan állítható, hogy a jelenlegi konstrukciót nem tanácsos tovább forszírozni.

Etiópiában az Alkotmány védelmet biztosít és garanciákat kínál a földtulajdonosok számára, de mindössze egyetlen feltételhez nem kötött jog illeti meg őket, mégpedig az, hogy kitelepítés esetén kártérítésre jogosultak, - igaz a szokásjog alapján számon tartott földbirtokok miatt ez sem mindig valósul meg. Félő, hogy a jelenleg zajló falusítási törekvések nem járnak sikerrel; megismétlődnek a múltban elkövetett hibák a nem megfelelő tervezés, végrehajtás és finanszírozás miatt. Nincs semmi bizonyíték arra nézve, hogy a falusítás a „helyes cél” érdekében zajlik, azaz nem csupán a földügyletek mellékhatása, hanem a gazdasági és szociális helyzet javítására irányuló tudatos politika.

A földügyletek tárgyává váló földterületek gyakran kapják meg a „lakatlan, üres, használaton kívüli, vagy parlagon fekvő” címkét. Egyre többet érvényesül az az elv, hogy „ha egy föld nem áll művelés alatt, akkor senkié” – amely jól mutatja, hogy a hatóságok nem foglalkoznak azokkal a földhasználati szokásjogokkal és hagyományokkal, ami Afrikában oly jellemzőek, és a vidéki lakosság megélhetésének alapját képezik” (Odhiambo 2011: 16). Azonkívül “bármilyen nehézkes és problémákkal tarkított is a kisüzemi gazdálkodás, a főbb termelők kizárása jogos örökségükből túl nagy ár a gazdasági fejlődésért” (Makki 2012: 100).

A külföldi földek akvizíciója várhatóan nem fog a közeljövőben lezárulni. Élelemre továbbra is szükség lesz, mégpedig nagy mennyiségben, az ellátás viszont ingadozni fog, és számos tényezőtől függ majd. Ezek között szerepelnek majd „környezeti (pl. klíma, időjárás), politikai (pl. exportkorlátozások és protekcionizmus), gazdasági (pl.

áringadozás, spekulációk) tényezők; de ide tartozik majd a földszerzés és a vízszerzés problémája is, valamint az a tény, hogy az exportőrök közvetlenül a gazdáktól vásárolnak gabonát. Mindezek az elemek az élelmiszerbiztonságért folytatott küzdelem szerves részei” (Gerwin 2011: 29).

Amire hosszú távon is azonnali szükség van az az élelmiszerbiztonság, a folyamatos élelmiszerellátás valamint a stabil árak; termőföldre ugyanakkor nincs közvetlen módon szükség, és ez lehetővé teszi azt, hogy a megszokottól eltérő földügyletek is létrejöhessenek; mégpedig olyanok, amelyek átláthatóbbak, több hasznot hoznak, és jobban bevonják a helyi lakosokat. Ha egy ország „profitálni” szeretne a földügyletekből, és egy több felelősséget feltételező fejlesztési stratégia részeként kívánja ezeket definiálni, ahhoz komolyabb együttműködésre lenne szükség, de ez az elem egyelőre hiányzik a képletből.

Each of the three institutional sectors – business, government, and civil society – has its distinctive power competence. Business commands the power of money. Government commands the coercive power of the police and military. Civil society commands the power of authentic moral values communicated through authentic cultural stories. Moral authority ultimately trumps the power of money and guns. Therefore, civil society holds the ultimate power advantage. (Philipino activist-philosopher Nicanor Perlas.) (Korten 2011: 146)⁵⁵

Ha a földügyletek nyomán kialakuló hatalmi-dinamikai egyenetlenségek kiegyensúlyozását megoldja a befogadó állam, akkor nemcsak a kormányzat beleszólása lesz nagyobb, de a helyiek is többet profitálhatnak ezekből a szerződésekből. Ha az érdekelt befogadó országok regionális szinten össze tudnak fogni, akkor egységesen sokkal jobb feltételeket tudnak érvényre juttatni a szerződésekben. A pénzügyi és egyéb ösztönzők ugyan sok befektetőt vonzanak egy országba, de hosszú távon lehet, hogy érdemesebb kevesebb befektetési projektet támogatni, viszont kedvezőbb szerződési feltételek mellett. “A befektetők odacsábítása nem lehet cél önmagában, hanem csak egy eszköz két fő cél, a helyi megélhetés javítása és a környezet védelme érdekében. Kedvezőtlen feltételekkel és stratégiai elképzelések nélkül márpedig nem lehet elérni ezeket a célokat” (Cotula L 2011). Az együttműködésnek és az egyeztetésnek egyaránt szerepe

⁵⁵ „Az üzleti, kormányzati ágazat illetve a civil társadalom mindegyike olyan szektor, amelynek megvan a maga jól elkülöníthető hatásköre. Az üzleti életben a pénz beszél, a kormányzat a politika és a hadsereg együttes erejével irányít, míg a civil társadalom dolga az, hogy hiteles erkölcsi értékeket közvetítsen a nép kultúrtörténetéből vett példákon keresztül. Az erkölcs végül győzedelmeskedik a pénz és a fegyverek felett, ezért a civil társadalom kezében összpontosul a legfőbb hatalom.” (Fülöp-szigeteki filozófus és aktivista Nicanor Perlas.) (Korten 2011: 146. Ford.: B.B.)

van abban, hogy a versenyhelyzet és félelem szülte kontraproduktív hatásokat semlegesíteni tudják, a lehetőségeket pedig a minimális kockázat mellett ki tudják használni. Az együttműködési képesség a befogadó állam számára versenyelőnyt jelenhet, hiszen egy kiegyensúlyozottabb tárgyalási pozícióban a befektetők is rugalmasabban alkalmazkodnak a fogadó állam és lakosainak igényeihez. .

A befogadó ország és a befektető közötti együttműködés révén az állam nagyobb befolyást szerezhet a magáncégek felett. A kétoldalú megállapodások arra ösztönözhetik az államot, hogy vállaljon felelősséget a magánbefektetőiért, és követelje meg tőlük a nemzetközi egyezmények és emberi jogi normák betartását.

Az állam és lakosai közötti együttműködés segíthet az államnak abban, hogy felmérje állampolgárainak szükségleteit, és eszközöket adhat az utóbbiak kezébe, hogy azok a földügyletekből profitálni tudjanak. Az állam ugyanis a lakosokkal együtt monopóliumot élvez a földek felett, és ezt a helyzeti előnyt ki kell tudni használni. A folyamatoknak e két fontos szereplőjének össze kellene fognia és erővel betartatnia az földügyletek esetében érvényes, egyébként önkéntes alapon működő nemzetközi szabályokat és irányelveket.

A helyiekkel történő együttműködés a befektetőknek is hasznára válhat. A helyi szokások szabályozása a befektetőknek is érdeke, hiszen ha megszüntetik a szokásjog alapján működő földhaszonbérleti rendszert, ezzel elejét veszik a konfliktusoknak, ami megszilárdítja a projekt alapjait is. Ha az áttelepítések fejében a lakosok megfelelő kompenzációt kapnak; ha a befektető megpróbál igazodni a helyiek igényeihez és megpróbálja orvosolni problémáikat, akkor egy hosszú távú agrárprojekt jó eséllyel végződhet sikerrel. Egy húsz, ötven, vagy éppen száz évre tervezett projekt sikere a helyi lakosokon múlik; a helyi közösségek a földügyletek szempontjából stabilizáló hatásúak lehetnek.

A földügyletek esetében a felek együttműködése során egy befogadó ország egy másik államban taktikai szövetségesre lelhet, az együttműködés segíthet abban, hogy a nemzetközi elvek és normák közös erővel érvényesíthetőbbek legyenek, egy jó együttműködés javíthat a szerződési feltételeken, illetve megerősítheti a humanitárius és környezetvédelmi elkötelezettségeket. Az együttműködés során kiegyenlítődhetnek az aszimmetrikus alkupozíciók, és a földügyletek esetleg olyan formát ölthetnek, amelyben előbb vagy utóbb párhuzamosan megvalósulhat a „gazdasági növekedés, a fenntartható

földhasználat és a társadalmi igazságosság elve is” (Zoomers 2010: 444). Előállhat egy olyan egyensúlyi helyzet, amelyben a földügyletek egyszerre a helyi közösség, a befogadó állam és a befektető javát is szolgálják. Az együttműködés akkor fog gyakorlatban is megvalósulni, amikor a földügyletekben érintett minden egyes érdekelt fél felfogja, hogy ugyanazért a célért, az élelmiszerbiztonságért küzdenek. Élelmiszerbiztonságról márpedig akkor beszélünk, „amikor a teljes lakosság számára mindig és mindenkor rendelkezésre áll fizikai, társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt elegendő mennyiségű biztonságos, és megfelelő tápértékkel rendelkező élelem, amely egyfelől kielégíti táplálkozási igényeiket, másfelől összhangban van az egészséges és aktív élethez szükséges étkezési preferenciáikkal”.⁵⁶

Ami a hazai élelmiszerbiztonságot illeti, szükség van garanciákra, ugyanúgy, ahogy a külföldi befektetők is garanciákat keresnek a saját élelmiszerbiztonságuk érdekében rövid és hosszú távon egyaránt. Ha a földügyletek továbbra is ebben a formában kötöttek, és nem tartalmazzák azt a kikötést, hogy élelmiszerválság idején a helyi élelmiszerigények előnyt élvezzenek az exporttal szemben, akkor nem csak paradox, hanem kifejezett veszélyhelyzet fog előállni (von Braun, et al. 2009: 4). Ha úgy kötelezzük el magunkat hosszú távon, hogy a konstrukciót még nem tesztelte senki, akkor abban sok ismeretlen és kockázatos tényező lesz. Ha egy befogadó állam rövidebb távra tervezne, akkor módjában állna újraértékelni a helyzetet a kockázatokkal együtt, és vagy módosíthatná, vagy akár fel is mondhatná a szerződést.

Érdemes lenne a befogadó államoknak megfontolni azt a javaslatot, hogy először kevesebb szerződést kössenek, és várják meg, milyen hatással lesznek ezek a lakosságra, a környezetre, az élelmiszerbiztonságra, - máskülönben a földügyletek továbbra is veszélyt fognak jelenteni a helyiekre nézve.

It is too early to speak with any certainty about long-term positive and negative impacts of large-scale commercial land acquisitions. Discussions about impacts at this point are more predictions about what is likely to occur in the future than they are analyses of situations already manifested on the ground. Much of what is articulated as negative impacts is based on analogies with previous experiences of

⁵⁶ A FAO hivatalos honlapja – Élelmiszerbiztonsági Bizottság; <http://www.fao.org/cfs/en/>
[Megnyitva: 2013.09.11]

such ventures, while positive impacts are being promised but have yet to materialize. (Odhiambo 2011: 17)⁵⁷

Amit teljes biztonsággal állíthatunk az az, hogy a közelmúltban kötött szerződések bizonyosan hatással lesznek a jövőre nézve; a ma meghozott döntések átrajzolhatják Fekete-Afrika mezőgazdasági térképét. A földügyletek lebonyolítási módján minél előbb változtatni kell; sok szerződést még nem írtak alá, számos projekt még nem jutottak el a végrehajtási fázisba, - és „a földügyletek háromnegyede még nem mutatott semmiféle kézzelfogható eredményt a mezőgazdasági termelés vonatkozásában” (HLPE 2011: 9). Ebben a függvényben itt van az inflexió pont, ahol még semmi sem bizonyos, de az aggodalmak nem halványulnak.

A világ egyelőre arra vár, hogy egy újfajta zöld forradalom majd megduplázza, megháromszorozza a termést, de addig is a mezőgazdaságban tovább keresik a bevezethető termőföldeket és kénytelen beérni a termelékenységgel szerény emelkedésével. A termőföld további növelésének egyik legfőbb célpontja Afrika. A befektetők szempontjai érthetők: minél több föld és víz felett rendelkeznek, annál jelentősebb a hatalmuk, míg a jövő kihívásaival szemben biztosítási konstrukciókkal védekeznek. A földügyletekben találkozunk a befektetők igénye (termőföld) és elérendő célja (élelmiszerexport). A befogadó országok szemszögéből nézve a segélyek, az egyes nemzeti próbálkozások és nemzetközi kölcsönök eddig nem hozták meg a várt eredményt, és nem sikerült Afrika mezőgazdasági potenciálját megfelelően kiaknázni. A földügyletekkel el szeretnék indítani a fejlődést, amely révén további élelem termelhető és jobban kihasználható a terület agrárpotenciálja. Az most még nem látható világosan, hogy a földügyletekkel sikerül-e összehozni a befogadó országok igényét (élelem) az elérendő céllal (élelmiszerbiztonság).

Az élelmiszer iránti nemzetközi kereslet biztosan előbbre lendíti majd Afrika mezőgazdaságát, a kérdés csak az, hogy milyen szerepet játszanak majd ebben a folyamatban az afrikai államok: proaktív partnerként, vezetőként, normaalkotóként és

⁵⁷ „Korai lenne még a nagykiterjedésű földek akvizícióról, és azok pozitív vagy negatív hosszú távú hatásairól nyilatkozni. A folyamat várható hatásait illetően jelen pillanatban inkább csak becslésekbe tudunk bocsátkozni. A legtöbb negatív vélemény korábbi, hasonló jellegű vállalkozások analógiájára alapoz, a beígért pozitív változások azonban még egyelőre nem realizálódtak.” (Odhiambo 2011: 17. Ford.: B.B.)

kedvezményezettként lépnek fel, vagy passzív szemlélőként végignézik, hogyan verseng a kontinens javaiért a helyi lakosság és a külföldi tőke.

Felhasznált irodalom

Alkotmány / Constitution (1994): Constitution of Ethiopia, 1994.

Anseeuw, Ward, Ducastel, Antoine and Gabas, Jean-Jacques (2011): The end of the African peasant? From investment funds and finance valuechains to peasant related questions. s.l.: Land Deal Politics Initiative.

Anseeuw, Ward, et al. (2012): Land Rights and the Rush for Land - Findings of the Global Commercial Pressures on Land Research Project. Rome : International Land Coalition (ILC).

AUC (2010): Framework and Guidelines on Land Policy in Africa - Land Policy in Africa: A Framework to Strengthen Land Rights, Enhance Productivity and Secure Livelihoods. Addis Ababa, Ethiopia : AUC-ECA-AfDB Consortium.

Blas, Javier (2008): UN warns of food 'neo-colonialism'. Financial Times. London.
<http://www.ft.com/cms/s/0/3d3ede92-6e02-11dd-b5df-0000779fd18c.html#axzz1r9VwbObj> [Megnyitva: 2013.08.12]

Branford, Sue (2011): The Great Global Land Grab. [ed.] Marcin Gerwin. Introduction to Food Sovereignty: Food and Democracy. s.l.: Polish Green Network.

Brock, Hannah (2011): Competition Over Resources: Drivers of Insecurity and the Global South. s.l. : Oxford Research Group.
<http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/sites/default/files/Competition%20Over%20Resources%20and%20Insecurity%20in%20the%20Global%20South%20FINAL%20pdf.pdf> [Megnyitva: 2013.09.10]

Brown, Lester R (2011): The New Geopolitics of Food. [ed.] Marcin Gerwin. Introduction to Food Sovereignty: Food and Democracy . s.l.: Polish Green Network.

Cotula L, Lorenzo (2011): The outlook on farmland acquisitions. s.l. : International Institute for Environment and Development (IIED), 2011. Policy Brief.

Cotula, L., et al. (2009): Land Grab or Development Opportunity? Agricultural Investment and International Land Deals in Africa. London/Rome : IIED, FAO, IFAD.

Cotula, Lorenzo (2011): Land Deals in Africa: What is in the contracts?. London: International Institute for Environment and Development.

Cuffaro, Nadia and Hallam, David (2011): "Land Grabbing" in Developing Countries: Foreign Investors, Regulation and Codes of Conduct. s.l. : Land Deals Politics.

Daniel, Shepard and Mittal, Anuradha (2009): The Great Land Grab - Rush for World's Farmland Threatens Food Security for the Poor. Oakland : The Oakland Institute.

Dür, Hermann M. (2010): Food Security – Equally Important in Times of Peace . Current Concerns. <http://www.currentconcerns.ch/index.php?id=1077> [Megnyitva: 2013.08.15]

Engida, Ermias, et al. (2011): Ethiopia's Growth and Transformation Plan: A Computable General Equilibrium Analysis of Alternative Financing Options. s.l. : International Food Policy Research. ESSP II Working Paper 30.

ESI (2012): The Land Security Agenda - How investor risks in farmland create opportunities for sustainability. London: Earth Security Initiative.

Ethiopian-Embassy (2012): Ethiopia's five-year Growth and Transformational Plan achievable: PM Meles. s.l.: Embassy of The Federal Democratic Republic of Ethiopia to the United Kingdom. http://www.ethioembassy.org.uk/news_archive/Ethiopia_GTP.htm [Megnyitva: 2013.07.08]

FAO. Country Profile - Ethiopia. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://www.fao.org/countries/55528/en/eth/> [Megnyitva: 2013.08.20]

— (2009): From Land Grab to Win-Win. s.l. : FAO, 2009. Vol. Policy Brief 4.

FAO, IFAD and WFP (2011): The State of Food Insecurity in the World: How does international price volatility affect domestic economies and food security? Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations; International Fund for Agricultural Development; World Food Programme.

Fisseha, Messele (2011): A case study of the Bechera agricultura ldevelopment project, Ethiopia. s.l. : International Land Coalition.

Forum, NGO (2008): Agriculture in the Context of Global Food Security: Synopsis of Seven Recent International Documents on Rural Development Strategies. Bonn: German NGO Forum Environment and Development.

Friis, Cecilie and Reenberg, Anette (2010): Land grab in Africa: Emerging land system. Copenhagen : GLP Report No. 1. GLP-IPO.

Gehne, Katja (2011): Responsible investment through international investment law: Addressing rights asymmetries through law interpretation and remedies. s.l.: International Land Coalition. Policy Brief.

GHA (2011): Humanitarian financing to Ethiopia: 2000-2010. s.l. : Global Humanitarian Assistance.

Grain (2012): Grain releases data set with over 400 global land grabs. s.l.: Grain. <http://www.grain.org/article/entries/4479-grain-releases-data-set-with-over-400-global-land-grabs> [Megnyitva: 2013.09.12]

GTP (2010): Growth and Transformation Plan: 2010/11-2014/15. Addis Ababa : Ministry of Finance and Economic Development, Ethiopia. Volume I: Main Text.

Guidelines, FAO (2012): Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security.

Headey, Derek and Fan, Shenggen (2010): Reflections on the Global Food Crisis - How Did It Happen? How Has It Hurt? And How Can We Prevent the Next One? Washington, D.C. : International Food Policy Research Institute. Vol. Research Monograph 165. <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rr165.pdf> [Megnyitva: 2013.10.01]

Heri, Simone, et al. (2011): International instruments influencing the rights of people facing investments in agricultural land. s.l. : International Land Coalition.

HLPE (2011): Land tenure and international investments in agriculture. Rome : High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security.

Horne, Felix and Mousseau, Frederic (2011): Understanding Land Investment Deals in Africa - Country Report: Ethiopia. Oakland, California: The Oakland Institute.

HRW (2012): "Waiting Here for Death": Displacement and "Villagization" in Ethiopia's Gambella Region. s.l.: Human Rights Watch.

IDMC. Development-induced displacement. Internal Displacement Monitoring Center. [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/%28httpInfoFiles%29/C753862FA2CF8B7CC1257115004752ED/\\$file/Protection%20from%20module%20handout%20development%20displacement.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/%28httpInfoFiles%29/C753862FA2CF8B7CC1257115004752ED/$file/Protection%20from%20module%20handout%20development%20displacement.pdf) [Megnyitva: 2013.08.15]

Int'l, FIAN, et al. (2011): It's Time to Outlaw Land Grabbing, Not to Make It "Responsible"! Farmland Grab. <http://farmlandgrab.org/post/view/18457> [Megnyitva: 2013.11.23]

Jägerskog, A., et al. (2012): Land Acquisitions: How will they Impact Transboundary Waters? Stockholm : Stockholm International Water Institute, SIWI.

Karuturi (2010): Land Rent Contractual Agreement made between Ministry of Agriculture and Rural Development. s.l.: Ministry of Agriculture and Rural Development Ethiopia. <http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/Karuturi-Agreement.pdf> [Megnyitva: 2013.10.30]

Karuturi-Letter (2011): Reply from Karuturi Global LTD. to Human Rights Watch Regarding Gambella. s.l. : Human Rights Watch. "Waiting Here for Death" Forced Displacement and "Villagization" in Ethiopia's Gambella Region.

Kebede, Berhanu (2011): Land deals in Ethiopia bring food self-sufficiency, and prosperity: Foreign investments help Ethiopia to develop, and provide knowledge, skills and taxes. The Guardian. <http://www.guardian.co.uk/global-development/poverty-matters/2011/apr/04/ethiopia-land-deals-food-self-sufficiency> [Megnyitva: 2013.08.24]

Korten, David (2011): The Story of a New Economy. [book auth.] Marcin Gerwin. Introduction to Food Sovereignty Food and Democracy. s.l.: Polish Green Network.

Krumova, Kremena (2011): Land Grabs in Africa Threaten Greater Poverty. The Epoch Times. <http://www.theepochtimes.com/n2/world/land-grabs-in-africa-threaten-greater-poverty-61869.html> [Megnyitva: 2013.08.12]

Lahiff, E., Davis, N. and Manenzhe, T. (2012): Joint ventures in agriculture: Lessons from land reform projects in South Africa. London : IED/IFAD/FAO/PLAAS.

Laishley, Roy (2009): Foreign acquisitions: some opportunities, but many see threats. Africa Renewal. <http://www.un.org/en/africarenewal/vol23no3/233-land.html> [Megnyitva: 2013.09.06]

Lautze, Sue (2009): Humanitarian governance in Ethiopia. Humanitarian Practice Network. <http://www.odihpn.org/humanitarian-exchange-magazine/issue-43/humanitarian-governance-in-ethiopia> [Megnyitva: 2013.10.11]

Lavers, Tom (2012): 'Land grab' as development strategy? The political economy of agricultural investment in Ethiopia. s.l. : Routledge, Journal of Peasant Studies. pp. 105-132.

Liversage, Harold (2010): Responding to 'land grabbing' and promoting responsible investment in agriculture. s.l.: IFAD.

Mackintosh, Craig (2011): Orchestrating Famine. [ed.] Marcin Gerwin. Introduction to Food Sovereignty: Food and Democracy. s.l. : Polish Green Network.

Makki, Fouda (2012): Power and property:commercialization, enclosures, and the transformation of agrarian relations in Ethiopia. s.l.: Routledge, Journal of Peasant Studies, 39:1, 81-104.

MoA (2011): Agricultural Investment Directorate. s.l. : Federal Democratic Republic of Ethiopia Ministry of Agriculture. <http://www.moa.gov.et/node/101> [Megnyitva: 2013.08.17]

Odhiambo, Michael Ochieng (2011): Commercial pressures on land in Africa: A regional overview of opportunities, challenges, and impacts. Nakuru : International Land Coalition.

OI (2011): Understanding Land Investment Deals in Africa - Saudi Star in Ethiopia. s.l.: Oakland Institutte.

Oxfam (2011): Land and Power - The growing scandal surrounding the new wave of investments in land. 151 Oxfam Briefing Paper.

Pangea (2011): Land Grab Refocus - Roots and possible demise of land grabbing.
Pangea: s.n.

RAI (2010): Principles for Responsible Agricultural Investment that Respects Rights, Livelihoods and Resources. s.l. : FAO, IFAD, UNCTAD Secretariat, World Bank Group. Synoptic Version.

Ruggie, John (2010): The UN "Protect, Respect and Remedy" Framework for Business and Human Rights. <http://198.170.85.29/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf> [Megnyitva: 2013.07.20]

SaudiStar (2010): Land rent contractual agreement made between Ministry of agriculture and Saudi Star Development Plc.
<http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/SaudiStar-Agreement.pdf> [Megnyitva: 2013.08.02]

Schoneveld, George C. (2011): The anatomy of large-scale farmland acquisitions in sub-Saharan Africa. Bogor, Indonesia : Center for International Forestry Research. Working Paper 85.

UNDP. Programme document for Ethiopia (2012-2015). s.l. : United Nations Development Programme.

Vidal, John (2011): How Food and Water Are Driving a 21st-century African Land Grab. The Guardian. <http://www.guardian.co.uk/environment/2010/mar/07/food-water-africa-land-grab> [Megnyitva: 2013.11.21]

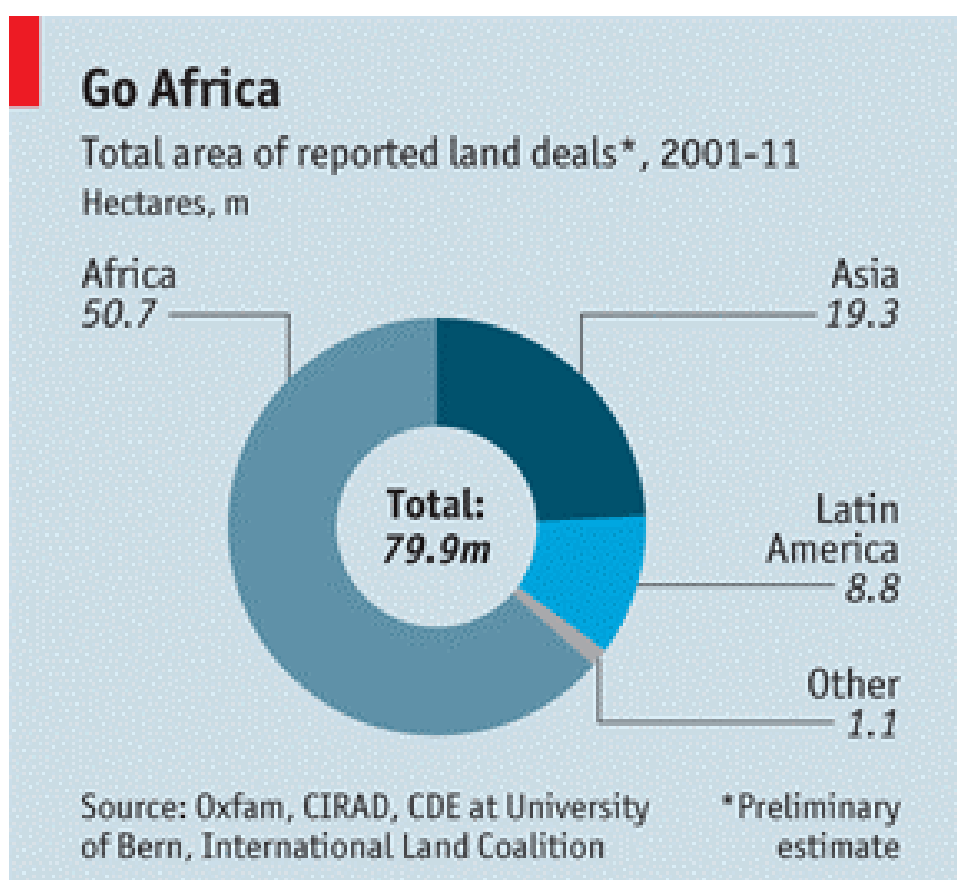
von Braun, Joachim and Meinzen-Dick, Ruth (2009): Land Grabbing” by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities. s.l. : IFPRI. Policy Brief 13. http://www.landcoalition.org/pdf/ifpri_land_grabbing_apr_09.pdf [Megnyitva: 2013.09.10]

Wolf, Aron T. (2008): Healing the Enlightenment Rift: Rationality, Spirituality, and Shared Waters. s.l. : Joirnal of International Affairs. vol. 61, no. 2.
http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/Wolf-Healing%20the%20Enlightenment%20Rift%2008%20FINAL.pdf [Megnyitva: 2013.08.20]

Zoomers, Annelies (2010): Globalisation and the foreignisation of space: seven processes driving the current global land grab. s.l. : Journal of Peasant Studies, Vols. 37:2, 429-447.

Függelék

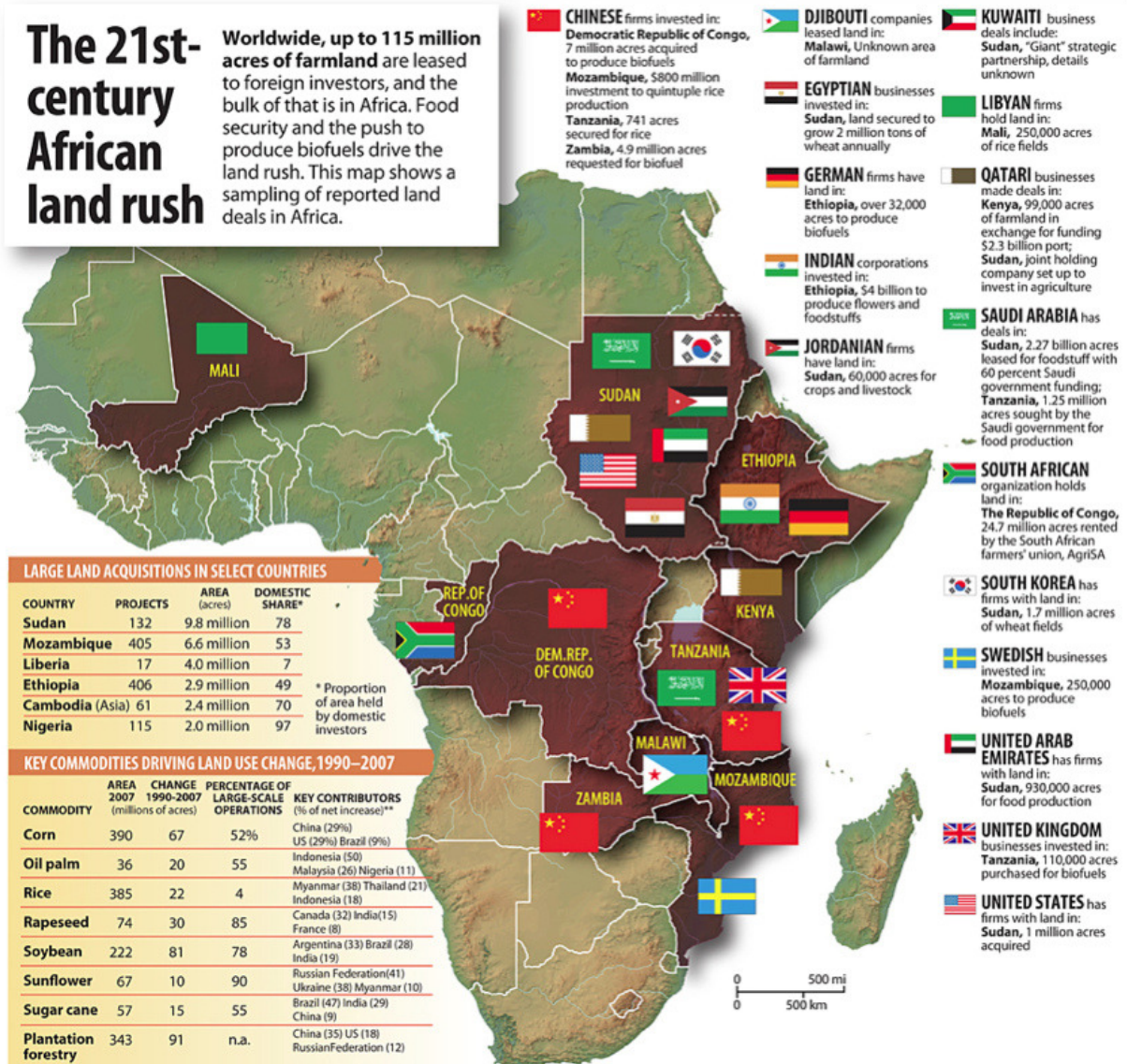
1. A földszerzések a világban jelentős mértékben Afrikára koncentrálnak

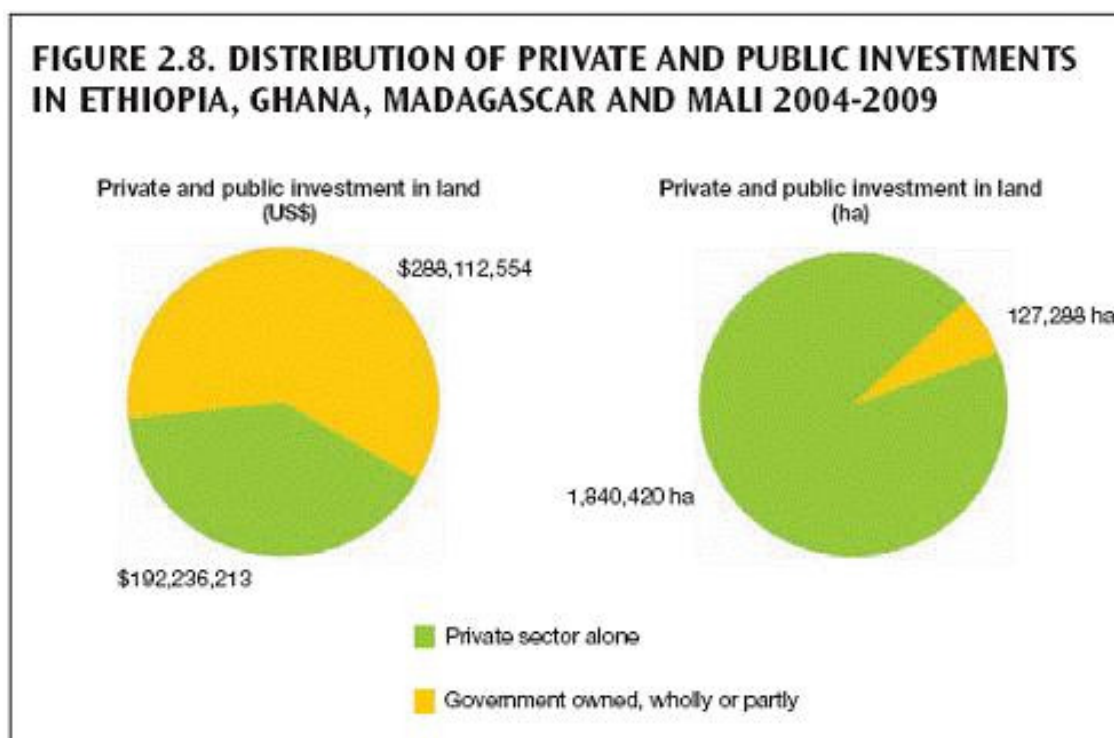
2. XXI. századi földszerzések Közép-Kelet-Afrikában és Maliban

The 21st-century African land rush

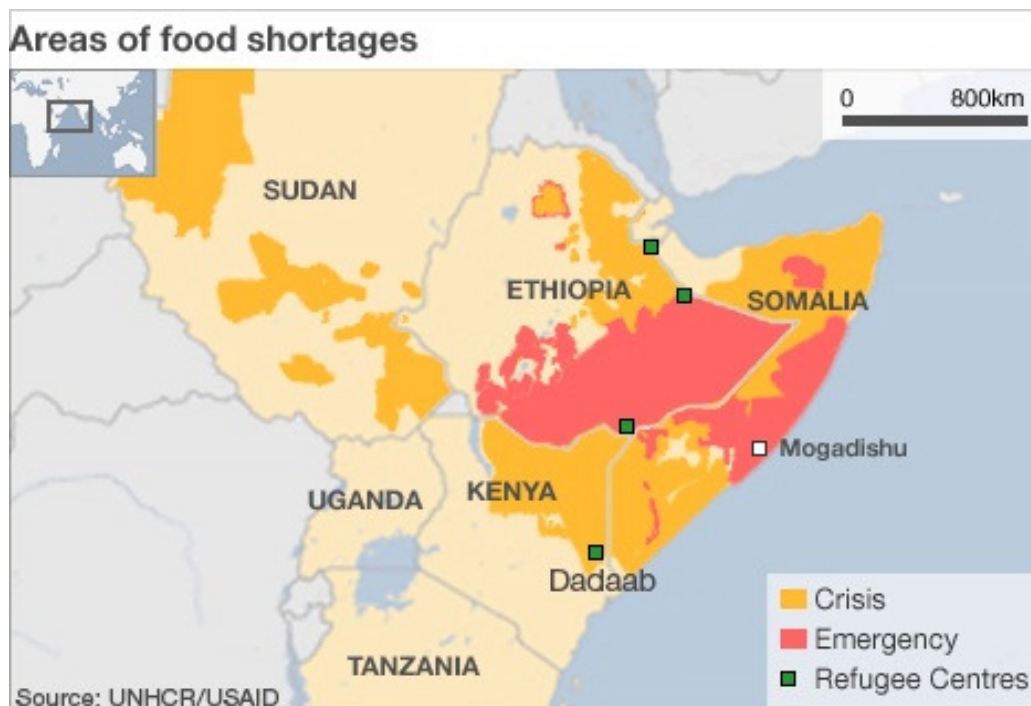
Worldwide, up to 115 million acres of farmland are leased to foreign investors, and the bulk of that is in Africa. Food security and the push to produce biofuels drive the land rush. This map shows a sampling of reported land deals in Africa.

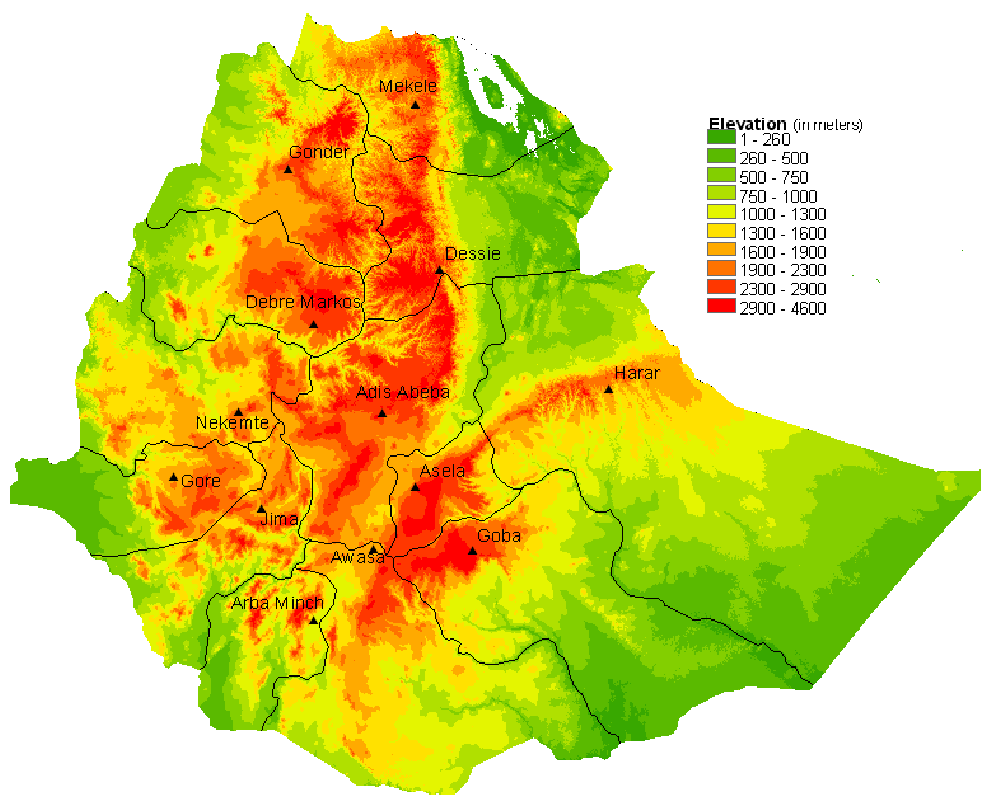
3. A magán és állami beruházások megoszlása a főbb érintett afrikai országokban

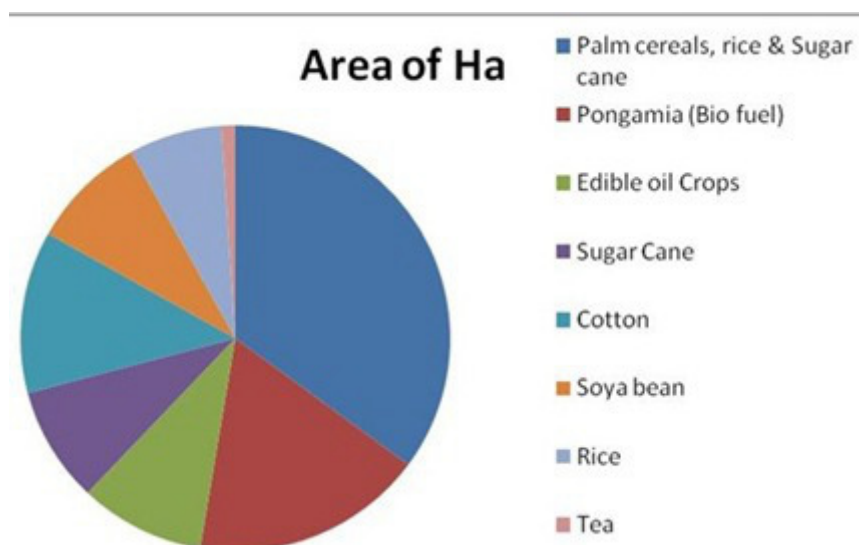
4. A földszerzések területének figyelemre méltó egybeesése az élelmiszerhiánytól szenvedő területekével

5. Etiópia hegy- és vízrajzi térképe, zölddel jelölve a mezőgazdasági művelés szempontjából különösen érintett területeket

6. A beruházások fajtái Etiópiában

7. Az Oakland Institute figyelem felkeltő plakátjai

"The kind of foreign investment in land that we are seeing in Ethiopia is basically a recipe for continued famine in Ethiopia."

Anuradha Mittal

A Függelékben felhasznált ábrák internetes forrásai:

1. <http://ecadforum.com/blog1/evidence-is-piling-up-against-acquisitions-of-farmland-in-poor-countries/>
(Megnyitva: 2013.12.22)
2. <http://www.oaklandinstitute.org/are-foreign-investors-colonising-africa>
(Megnyitva: 2013.12.22)
3. http://www.finfacts.ie/irishfinancenews/article_1016761.shtml
(Megnyitva: 2013.12.23)
4. <http://www.oaklandinstitute.org/are-foreign-investors-colonising-africa>
(Megnyitva: 2013.12.22)
és
<http://afrobeatradio.net/2011/07/13/the-great-ethiopia-land-grab/>
(Megnyitva: 2013.12.23)
5. <http://www.code-donkey.org/data/docu/map/mappage.html> (Megnyitva: 2013.12.20)
6. <http://danielberhane.com/2011/05/09/ethiopia-land-grab-deals-revealed-2/>
(Megnyitva: 2013.12.22)
7. <http://www.oaklandinstitute.org/report-indian-ethiopian-civil-society-summit-land-investments-new-delhi-february-5-7-2013> (Megnyitva: 2013.12.21)
és
<http://www.ethiopianreview.us/50318> (Megnyitva: 2013.12.23)